
namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG

REDAKTØRAR:

VIDAR HASLUM, OLE-JØRGEN JOHANNESSEN,
GUDLAUG NEDRELID OG TOM SCHMIDT

ÅRGANG 36 – 2019

NOVUS FORLAG – OSLO

Redaksjon:

Vidar Haslum, Universitetet i Agder,
Ole-Jørgen Johannessen, Universitetet i Bergen,
Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder og
Tom Schmidt, Universitetet i Oslo.

Manuskript og bøker til melding:

Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder,
Postboks 422, 4604 Kristiansand.
gudlaug.nedreid@uia.no

Abonnement

Privatabonnement kostar kr 300 pr år. Bankgirokonto: 7874.05.33362. Eller med kredittkort (VISA eller Master-Card). Kontakt forlaget.

Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.

«Namn og nemne» blir utgjeve av Norsk namnelag.

© Den enkelte forfattaren

ISSN 0800-4684

Trykk: lasertrykk.no

Innhald

Myrvoll, Klaus Johan: Fanst det eit eige namn <i>Solli</i> i Noreg i millomalderen?	7
Bjorvand, Harald: <i>Mo</i> og <i>Frøland</i>	31
Heide, Eldar: <i>Jomfruland</i> , <i>Jungfrun</i> , <i>Landegode</i> og <i>Godøya</i> på Sunnmøre – ikkje farlege, men reine og gode?	47
Helset, Stig J.: Kva for motiv ligg bak namngjeving? Ei gransking med utgangspunkt i namn på klatreruter	79
Bokmeldingar	97
Tilsend litteratur	119
Medarbeidarar i årgang 36	120

Forkortingar

AB	=	Aslak Bolts Jordebok. Utg. ved Jon Gunnar Jørgensen. Oslo 1997
ANF	=	Arkiv för nordisk filologi
APhS	=	Acta Philologica Scandinavia
BK	=	Bergens kalvskinn. Utg. av Ole-Jørgen Johannessen. Oslo 2016
BØ	=	Kåre Hoel: Bustadnavn i Østfold. 1–. Oslo 1994–
da.	=	dansk
BMO	=	Bokmålsordboka. 3. utg. Red.: Boye Wangensteen. Oslo 2009.
bm.	=	bokmål
DGP	=	Danmarks gamle Personnavne. I (1–2)– II (1–2). København 1936–1964
DN	=	Diplomatarium Norvegicum. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	=	Danmarks Stednavne. I–. København 1922–.
fi.	=	finsk
frank.	=	frankisk
fær.	=	færøysk
gda.	=	gammaldansk
geng.	=	gammalengelsk
germ.	=	germansk
gfr.	=	gammalfransk
gfri.	=	gammalfrisisk
ghty.	=	gammalhøgtysk
gind.	=	gammalindisk
gir.	=	gammalirsk
glty.	=	gammallågtysk
gno.	=	gammalnorsk
gnord.	=	gammalnordisk
got.	=	gotisk
gprov.	=	gammalprovençalsk
gr.	=	gresk
gsv.	=	gammalsvensk
gæl.	=	gælisk
HT	=	Historisk Tidsskrift (norsk)
ie.	=	indoeuropeisk
isl.	=	islandsk
KLNM	=	Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. 1956–78
lat.	=	latin
lett.	=	lettisk
mlty.	=	mellomlågtyisk
MM	=	Maal og Minne
mnl.	=	mellomnederlandsk
NE	=	Oluf Rygh: Norske Elvenavn. Kristiania 1904
NEL	=	Olav Veka: Norsk etternavnsleksikon. 2. utg. Oslo 2016
NG	=	Oluf Rygh m.fl.: Norske Gaardnavne. 1–18. Kristiania/Oslo 1897–1924
nl.	=	nederlandsk
NLR	=	Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–43
NLT	=	Norsk Lingvistisk Tidsskrift
NN	=	Namn og Nemne
nn.	=	nynorsk

- no. = norsk
 NO = Norsk ordbok. 1–12. Oslo 1966–2016
 NO Aasen = Ivar Aasen: Norsk Ordbog med dansk forklaring. Christiania 1873
 NoB = Namn och bygd
 NPL = Kristoffer Kruken & Ola Stemshaug: Norsk personnamnleksikon. 3. utg. ved Kristoffer Kruken. Oslo 2013
 NRJ = Norske Regnskaber og Jordebøger frå det 16de Aarhundrede. Udg. [...] ved H. J. Huitfeldt-Kaas o.fl. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
 NRO = Norsk Riksmålsordbok. I–VI. Oslo 1937–1995
 NS = Olav T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949
 NSL = Jørn Sandnes & Ola Stemshaug (red.): Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. Oslo 1997
 NYN = Nynorskordboka. 4. utg. Red.: Marit Hovednak et al. Oslo 2006.
 OE = Olav Engelbrektssøns jordebog. [...] Udg. [...] ved Chr. Brinchmann og J. Agerholt. Oslo 1926
 RB = Biskop Eysteins Jordebog (Den Røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. [...] udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
 SAS = Studia anthroponymica Scandinavia
 seinlat. = seinlatin
 st. = stamme, stomm
 SvLm = Svenska landsmål och svenskt folkliv
 TR = Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2. 1–104. Utg. [...] ved Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
 ØK = Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta. Forklaring av nokre symbol:

- /ˈ/ = tonem 1 (i nontonemiske måføre: hovudtrykk)
 /ˈˈ/ = tonem 2
 /,/ = bitrykk

Fanst det eit eige namn *Solli* i Noreg i millomalderen?

Av Klaus Johan Myrvoll

This article discusses the alleged existence of a medieval Norwegian personal name Solli, which E. H. Lind lists in his monumental Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden (1905–15, 1931) and derives etymologically from the verb svella ‘to swell’. It is argued that this was no independent name formation in medieval times, but rather a spelling variant or a hypocorism of the common Old Norse name Sólvi(r), whereas the Modern Norwegian name Solle (Sølle) is, more likely, a continuation of the more marginal Old Norse name Sǫrli. The arguments for making such a division between old and new Solle are primarily the great variance in spellings of the name Sólvi(r) in the medieval sources as well as the overlapping geographical distribution of these name forms. Some of the persons whose names are spelled <Solle> etc. in the sources are tentatively linked to persons who clearly had the name Sólvi(r). A sound change from Sólvi(r) to Solli is problematic, though, and the new form is explained as either a pure spelling variant where the v is left out (as in other spellings of the same name), or a hypocorism where the consonant cluster has been simplified (as in Modern Swedish nick-name equivalents such as Hjalle for Hjalmar and Kalle for Karl).

1 Innleiiding

I *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden* fører Erik Henrik Lind (1905–15, 1931) upp eit eige namn *Solli*. Det same gjer Eivind Vågslid i *Norderlendske fyrenamn* (1988), berre at han nyttar nynorske namneformer, her *Sølle*. Båe granskarane held det for å vera eit opphavlegt tilnamn, men dei hev ulik uttyding av det. Lind tenkjer seg at

det heng saman med verbet *svella*, i same ljodsprang (avljodsstig) som substantivet norr. *sullr* m. ‘svulst’, men Vågslid meiner at det «truleg [er] avleitt frå gn. *sollr* ha. søll, brøti braud med mjølk på, um ein som hev sylt, laga eller eti søll». I denne siste namneboki si fører Vågslid upp både reint norrøne og nynorske namn, men eit namn *Solle* er i alle høve funne i nynorsk tid. Ivar Aasen (1878: 36) fører det upp i *Norsk Navnebog* og heimfester det til Sogn og Valdres; han nemner at uttalen er *Sølle* sumstad. Til motsvar i gamalnorsk fører han upp både *Sörle* [= *Sörli*] og *Solle*, «som ogsaa nærmer sig til Solve». *Norsk personnamleksikon* (NPL), derimot, fører det attende på norr. *Sörli* åleine (s. 518), og det er heilt klårt den einfeldaste løysingi. Det er ingen tvil um at *Solle* (med avbriget *Sølle*) må reknast som eit eige namn i nynorsk tid, men spursmålet er um det same skal gjelda for millomaldermaterialet. Med «eige namn» meiner eg då eit namn som hev vakse fram av eige ordstoff, både formelt og semantisk, og er ubunde av dei andre, trygt etablerte namni *Sølvi(r)* og *Sörli*. Nynorsk *Solle* kann som nemnt først attende på norr. *Sörli*. Men er det grunnlag for å rekna med eit norrønt *Solli*?

I denne artikkelen skal eg granska nærare dei dømi Lind gjev på det postulerte namnet *Solli* i *Norsk-isländska dopnamn*, og argumentera for at dette ikkje er eit eige namn, men berre ein variant eller skrivemåte av det vanlege namnet *Sølvi(r)*. Det nynorske namnet *Solle* (*Sølle*), derimot, vil eg på ljodhistorisk grunnlag tyda ut som eit framhald av norr. *Sörli*. Argumenti for å rekna den norrøne namneformi *Solli* til *Sølvi(r)* vert henta frå skrivemåtane av dette namnet i millomalderkjeldone og den geografiske utbreidsla åt namneformene. Eg vil òg freista å kopla ein-skildmenne som er skrivne <Solle> o.dil. med personar som heilt klårt heitte *Sølvi(r)*. Ein eventuell ljodvokster frå *Sølvi(r)* til *Solli* er problematisk, og det vert sett fram tvo alternative løysingar: anten at det dreiar seg um ein rein skrivemåte der *v*-en er utelaten, eller at *Solli* er ei hypokoristisk form (kjæleform) der konsonantsambandet er forenkla (som i t.d. moderne svensk *Hjalle* av *Hjalmar*).

2 Grunnlaget for namnet *Solli* hjå Lind

I tabellen nedanfor hev eg ført upp alle dømi som Lind reknar til namnet *Solli* (Lind, sp. 940; Lind Suppl., sp. 742), samanhalde med og supplert

med opplysningar or *Diplomatarium Norvegicum* (DN) og *Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede* (NRJ):¹⁾

Tabell 1. Døme på namnet *Solli* hjå Lind.²⁾

Nr.	Namn	Kjelda	År	Stad
1	sira Solla a Gærpine (dat.)	DN III 113	1318	[u.st.]
2	<i>Solla dicto Sukk</i> (latin)	DN IX 93	1325	[Bergen]
3	Solli Jonson (nom.)	DN III 475	1387	Hval i Fet (på Romerike)
4	Folkuarder Solleson, Folkuarde Sollesyni, Folkwarder Solleson	DN XIV 15	1388	Loner i Hjartdal
5	Foquarþr Sullason, Foqvarþæ Sollasyni	DN XIV 17 ³⁾	1397	Havstein i Gransherad
6	Ronnogho Solli dottor	DN II 579	1404	Haug på Eiker
7	Solle Prondesson (dat.), Solle (2gg., dat.)	DN II 619	1411	Sandsvær
8	Solle aa Kroom (nom.)	DN VII 377	1424	Vestby
9	Folkuarde Sollasini	DN IX 244	1427	Folseland i Gransherad
10	Sollæ Aslaksson (nom.)	DN III 689	1427	Seljord
11	Solle Ormsson (nom.)	DN XI 162	1438	Sandherad
12	Halstein Solleson	DN IV 879	1440	Bergen
13	Solle Ormssun (nom.)	DN III 771	1442	Lødese
14	*Solde Ormsen	DN XVIII 69	1453	Kvinnherad
15	Asslak Ssollæson	DN VII 491	1482	Bø
16	Aslak Solleson	DN I 943	1485	Bjoland i Morgedal
17	Aslak Solleson	DN XI 252	1485	Berge i Morgedal
18	Aslak Solleson	DN I 968	1490	Folkheim i Gjerpen
19	*Solle Thorleffsens	DN XVIII 116	1490	Nøs i Ål
20	Sollæ Aslaksson (nom.)	DN IX 425	1495	Seljord
21	Soldlæ Aslach son	DN IX 426	1495	Helgelid
22	Sollæ Aslakson (nom.)	DN XI 269	1495	Seljord
23	Mattis Solleson (3 gg.) ⁴⁾	DN VIII 479	1512	Sandherad

- 1) Alle tilvisingar til DN og RN fylgjer malen [DN/RN] + [bandnummer] + [diplomnummer].
- 2) Eg hev sett til i parentes kva for ein kaus namni stend i so sant det gjeld simplekset, og det er kausbøygjing i kjelda elles. Dei namni som hev ei stjerna fyre seg (*), er berre funne i yngre avskrifter, gjerne i dansk målform.
- 3) Dette diplom er etter RN VIII [541] falskt.
- 4) Dette dømet fører Lind opp både under *Solli* (Lind, sp. 940) og *Sølvi* (Lind Suppl., sp. 784). Den same inkonsistensen ser me når Lind fører opp stadnamnet *Sålerud* i Stange (skrive *Sullarud* i RB, *Sollerudt* 1578, moderne uttaleform: /²så:ru:/, jf. NG III, s. 150) under både *Sølvi* og *Solli* i Lind Suppl. (sp. 742, 784).

24	Solle j Skerueim	NRJ IV s. 85	1528	Skjervheim i Ål
----	------------------	--------------	------	-----------------

Me ser at det i alle tilfelli dreiar seg um skrivemåtar med ⟨o⟩ (med undantak av éin ⟨u⟩ i variasjon med ⟨o⟩ i nr. 5) og dubbel ⟨ll⟩ (evt. ⟨ld⟩ i yngre avskrifter) og med endingsvokal i samsvar med linn maskulin bøyging (nom. *-i/e*), med andre ord nominativ *Solli/Solte*, evt. veikt til *Sollæ*, oblik form *Solla(-)*, evt. veikt til *Sollæ(-)* og *Solte(-)*. I band XXI og XXIII av DN, som vart utgjevne i 1976 og 2011, var det endå nokre døme som etter dei same kriterii kunde reknast til dette namnet *Solli*,⁵⁾ og dessutan fekk ikkje Lind med seg nokre seine døme (nr. 36–38),⁶⁾ og tvo (nr. 25 og 34) hev han ført opp under *Solvi*. Det siste illustrerer elles dei vanskane Lind støyte på då han skulde skilja millom *Solvi(r)* og *Solli*.

Tabell 2. Døme på namneformi *Solli* i DN som ikkje er med hjå Lind.

Nr.	Namn	Kjelda	År	Stad
25	Ssolle Oseson ⁷⁾	DN IV 112	1315	Oslo
26	*Solla Rederszen (dat.)	DN XXI 449	1449	Lardal
27	*Solle Rederszen (dat.)	DN XXI 453	1449	Sandsvær
28	*Lyff Solladaatter	DN XXI 449	1449	Lardal
29	*Halffvord Solleszen	DN XXI 453	1449	Sandsvær
30	solle ormsson (nom.)	DN XXI 552	1466	Stålerød i Andebu
31	*Liffve Solledaatter	DN XXI 596	1482	Styrvoll i Lardal
32	*Tolleff Søllesøn	DN XXI 645	c. 1490	[truleg Hallingdal]
33	*Sollæ Aslackson (nom.)	DN XXI 668	1495	[truleg Seljord]
34	Saallæ Ormsson	DN IV 1028	1497	Tunsberg
35	Solle Aslaackszon (nom.)	DN XXIII 112	1502	[Langlem i Seljord]
36	Solle Aslaksson (nom.)	DN III 1029	1503	Seljord
37	Joen Soldeson	DN XIII 600	1534	Valleholen i Kroer sokn
38	Solle Ormsson	DN II 1152	1550	[Tunsberg]
39	Solle Ormsøn	DN XXI 957	1551	[Slagen]

5) I DN XXII, som kom ut i 1995, er det ingi relevante døme.

6) Disse hev eg funne ved søk i den elektroniske utgåva av DN (www.dokpro.uio.no) og ved å ganga gjenom registri til DN.

7) Denne *Ssolle Oseson* er dessutan nemnd i eit brev frå Tunsberg 1310 som er skrive på latin, og er då kalla *Sollo Asoson* (MekIUB XXV 13861, jf. RN III 654).

Som me ser, er det nokre namn som gjeng att, og då er det helst same mannen, med venteleg eitt undantak: Den *Solde Ormsson* som er nemnd i Kvinnherad i 1453 (nr. 14) og som synest å vera ein lokal mann (vitne), kann vanskeleg vera den same som *Solle Ormsson* i Vestfold, nemnd 1438–66 (nr. 11, 13 og 30), som var logrettemann (1438, 1466) og ein av utsendingane frå ålmugen i Vestfold til kongevalmøtet i Lødesse i 1442. Likeins er det tvilsamt um den *Saallæ Ormsson* som selde garden Teigen i Slagen sokn i 1497 (nr. 34) og som er nemnd som avliden i 1550 og 1551 (nr. 38 og 39), er den same som sistnemnde (sjå fotnote 20). Me må rekna med skyldskap millom *Sollæ Aslaksson* (n. 1427), *Aslak Sollæson* (n. 1482–90) og *Sollæ Aslaksson* (n. 1495–1503), alle tri frå Seljord i Telemark. Som Lind er inne på, hev me nok ei bein ættlina her. *Solle Rederszen* (nr. 26 og 27) og *Halffvord Solleszen* (nr. 29) er far og son (DN XXI 453), og etter alt å døma høyrer *Lyff Solladaatter / Liffve Solledaatter* (nr. 28 og 31) til same ætti. Den *Solle Thorleffsenn* som stadfeste eit gardsal i Eggjedal på vegner av mor si på Nøs i Ål i 1490, kann godt vera son åt *Tolleff Søllesøn*, som er nemnd i eit brev frå um lag same tidi og som òg hev tilknytning til Hallingdal. At det er visse personar som vert skrivne «Solle» i fleire ubundne kjeldor (t.d. dei tri ættledene i Telemark i i alt elleve brev i perioden 1427–1503), kunde vera eit argument for at det dreiar seg um eit eige etymologisk åtskilt namn, eller i minsto at namneformi på denne tidi hadde skilt seg ut som eige namn soleis at det kunde nyttast konsistent. Det siste vilde vera mogelegt um det var ei opphavleg kjæleform som hadde rive seg laust frå «mornamnet» og hadde byrja å verta nytta ubunde av det.

Lind (sp. 940) grunngjev oppføring i av eit eige namn *Solli* soleis:

Då intet sammanhang med de äldre namnen **Sørli** äller **Sølvi** kan spåras, synes det rimeligast at fatta **Solli** såsom ett i senare tid uppkommet självständigt namn, antagl. från början binamn. Såsom sådant träffas **solli**, **sulli** ock **sollr**, **sullr** flerestådes, även på Island.

No er det ikkje heilt sant at det er uråd å finna samband til dei eldre namni *Sørli* eller *Sølvi(r)*. I norr. *Sørli* er ei utjamning av *rl* til *ll* ljodrett; denne assimilasjonen, som er ålmenn i det meste av norsk (jf. *kall* m. < norr. *karl*; formi *kar* er uppkomi i samansettingar som norr. *karlmaðr* > **karmaðr*), tek til å syna seg i skrift alt mot slutten av 1100-talet (Indrebø

1951: 121). At dette namnet skulde syna seg i formi *Solli* etter um lag 1300, er soleis ikkje uventa. Likevel skal me sjå at det er andre grunnar til heller å setja mange av dømi på namneformi *Solli* i samband med *Solvi(r)*. Ein ljodyvergang frå *lv* til *ll* er rett nok ikkje vanleg i norsk (jf. *kalv, elv*, sjå Myrvoll 2005), men det kann tenkjast at me her hev med eit reint grafisk fenomen å gjera, eller eventuelt ei kjæleform med forenkling av konsonantsambandet (meir um det nedanfor).

Andre namnegranskarar hev ikkje vore like avvisande som Lind til å knyta namneformi *Solli* til eitt eller baa av dei hine namni. Aasen (1878: 36) legg til «som ogsaa nærmer sig til Solve» etter den gamalnorske skriftformi *Solle*, og Vågslid, som fører upp *Sölle* som eige namn i *Norderlendske fyrenamn*, fører derimot upp denne formi under *Sorle* i *Norsk navnebok* frå 1930 (s. 197). Det finst òg døme på at utgjevarane av DN hev normalisert personar som er skrivne «Solle» o.dil. i brevet, til anten *Solve/Sølv*e eller *Sorle/Sørle* i den innleidande regesten; det gjeld t.d. *Saallæ Ormsson*, som vert normalisert «Sölve Ormssön» (DN IV 1028), og *Tolleff Søllesøn*, som vert normalisert «Torleiv Sorlesson» (DN XXI 645). I *Regesta Norvegica* (RN), som er under utgjeving og komen fram til 1430, er alle *Solle* so langt normaliserte til *Solve*, med undantak av tvo av dei eldste: *sira Sørle på Gjerpen* (1318, RN III 1058) og *Sørle Sukk* (1325, RN IV 325), som då vert rekna til namnet *Sorli*.⁸⁾

3 Samanhengar millom *Solli* og *Solvi(r)*

Me skal sjå nærare på mogelege samanhengar millom namneformi *Solli* og det etablerte namnet *Solvi(r)*, både gjennom dilike skrivemåtar i kjeldetilfanget, den geografiske utbreidsla åt namni og mogelege ein-skildkoplingar (genealogiske samband). Men fyrst er det på sin plass å segja noko um etymologien åt norr. *Solvi(r)* og um tilhøvet millom dei ulike formene av dette namnet.

8) Normaliserte til *Solve* er: *Solve Åsesson* (1315, RN III 940), *Solve Jonsson* (1387, RN VII 1359), *Folkvard Solvesson* (1388, RN VII 1443; 1397, RN VIII [541]; 1427, RN X 688), *Rønnaug Solvesdotter* (1404, RN VIII 1290), *Solve Trondsson* (1411, RN IX 731) og *Solve på Kroer* (1424, RN X 411).

3.1 Etymologien åt norr. *Sǫlvi(r)*

Namnet *Solve* finst i fleire ulike former i norrønt mál. Den eldste synest vera den sterke *Sǫlvir*, som vert bøygd som ein maskulin *ija*-stomn: nom. *Sǫlvir*, akk., dat. *Sǫlvi*, gen. *Sǫlvis*, jf. Noreen 1923, §§ 370–371. Sekundær er venteleg formi *Sǫlvi*, som vert bøygd som ein *an*-stomn (lint hankynsord): nom. *Sǫlvi*, obl. *Sǫlva*. Av baa formene finst det avbrigde utan (markert) ljodbrigde, i same fylgd *Salvir* og *Salvi*.⁹⁾ Namnet vert til vanleg ført attende på eit eldre norr. **Sǫl-vér*, ei samansetning av *Sǫl-* = *salr* ‘hus, sal’ (med *w*-ljodbrigde pga. etterlekken) og *-vér*, av eit urn. **-wīthar* som hev vorte uttydt anten som ‘kjempa’ (Janzén 1947: 88 f., 115) eller som ‘(heiden) prest’ (Kousgård Sørensen 1989), med lægging $\bar{t} > é$ fyre (seinare burtfallen) *h*, synkope av *a* og yvergang *-R > -r*. Namnet må etter kvart ha mist karakter av samansetning og vorte redusert til *Sǫlvir* (som **Ǫl-vér > Ǫlvir*) og då fenge *ija*-bøygging (sjå Noreen 1923 § 371).¹⁰⁾ Baa uttydingane av etterlekken *-vér* kunde for so vidt vera mogelege, av di det var tvo homonyme røter i germansk (urgerm. **wéih-*). I baa tilfelli måtte det rekonstruerte personnemnet urn. **-wīthar* vera ei substantivering av eit adjektiv, anten verbaladjektivet urgerm. **wéiha-* ‘kjempande’ (til roti i m.a. norr. *viga*, *vega* ‘taka på med våpen, strida’) eller adjektivet urgerm. **wéiha-* ‘heilag’, som er yverlevert i got. *weihs* og ght. *wīh* ‘heilag’, jf. tysk *Weihnachten* ‘jol’.¹¹⁾ For den sistnemnde uttydingi er det likevel eit problem at me ikkje skulde ha venta tydingi ‘prest’ til ei maskulin substantivering av eit adjektiv med tydingi ‘heilag’ (i baa tilfelli ein *a*-stomn), jf. den nøytrale substantiveringi av det same adjektivet i norr.

9) Noreen (1923 § 105, Anm.) reknar dessutan (sekundært) med ei form med diftongering av den ljodbrigde rotvokalen, *Saulvér* (> *Saulvir*, *Saulvi*), men denne formi er som me skal sjå, heller tvilsam.

10) Namnet *Ǫlvir* er i eit skaldevers av Egill Skallagrímsson (lausavísa 4 i *Skj.*, truleg frå fyrste helvti av 900-talet) plassert i kadensen (dei tvo siste posisjonane i verset), noko som er eit klårt vitnemål um at etterlekken *-vir* på dette tidspunktet var utyngd. Namnet er òg funne i Sigvatr Þórðarsons *Austrfararvísur* (str. 6); der òg er venteleg etterlekken *-vir* utyngd (namnet stend i tridje og fjerde posisjon), men etter di det på denne tidi hadde vorte vanlegt å inkludera tunge læggingar i versemålet, kann ein ikkje vera viss på dette.

11) Jamvel um desse adjektivi urgerm. **wéiha-* er homonyme, vert dei til vanleg ikkje førde saman etymologisk. Nyleg hev likevel Harald Bjorvand (2013: 57 ff.) teke til ords for at tydingi ‘heilag’ kann vera sekundær til ‘kjempande’, og at det upphavleg dreiar seg um eitt og same adjektiv. Det gjer likevel ikkje mykje til eller frå i det semantiske problemet knytt til norr. *-vér < urn. *-wīthar*.

vé ‘heilagdom’, eigenleg ‘det heilage’. Tilsvarande måtte ei maskulin substantivering ‘den heilage’ (pl. ‘dei heilage’) visa til guden (gudane), ikkje presten, jf. det *véar* pl. ‘gudar’ som er funne i eddakovædet *Hymiskviða* (str. 39). For eit prestenumne måtte ein heller venta eit nomen agentis, ei *-ija-* eller *-an-*avleiing, som i norr. *goði* m. (*an-*stomn) ‘heiden prest’ til *goð* n. pl., i so fall norr. **vír* < eldre norr. **viir* (< urn. **wīhijar*) eller **véi* (< urn. **wīhan-*).¹²⁾ Kousgård Sørensen (1989: 8) viser til parallellen i got. *auhumists weiha*, som set um græsk ἀρχιερέυς m. ‘ypparsteprest’ (Joh 18,13), men her er *weiha* nett som ein skulde venta ein *an-*stomn, og ikkje ein *a-*stomn, som det postulerte urnordiske **wīthar*. Alt i alt synest difor tilknyttingi til norr. *viga*, *vega* og ei tyding ‘kjempa’ til *-vér* å vera tryggare, jf. den tilsvarande semantikken ved namnelekken norr. *-arr* < urn. *-harjar* ‘herfører; krigar’.

Ei tridje uttyding av *Solve* som hev vore kasta fram, er ei substantivering av adjektivet norr. *sōlr* ‘(gul)bleik, gusten’ (< urn. **salwa-*).¹³⁾ I *Nordiskt runnamnslexikon* er dette den einaste uttydingi som vert gjevi til namnet *Salvi/Solvi* (Peterson 2007: 187). Runenamnsleksikonet viser til Michael Lerche Nielsen (1997: 34), som meiner at namnet *Solvi* er eit opphavlegt tilnamn av adjektivet *sōlr* ‘(gul)bleik, gusten’. Han viser til at «de stærktbøjede former af navnet er meget yngre og i øvrigt langt færre end de svagtbøjede», og hevdar at den linne formi *Solvi* er primær

12) Eit nomen agentis urn. **wīhijar* ‘prest’ > norr. **vír* kann snaudt liggja attum dei reduserte namneformene på *-vir* (*Sōlvir*, *Qlvir* osv.), etter di dei bør sjåast i samanheng med dei namni på *-vér* der etterlekken enno er tydeleg i norrøn tid, d.e. i dei mytologiske namni *Hlǫðvér* og *Randvér* i skaldediktningi, som jamt vert skrivne med ⟨e⟩ i handskriftene, sjå *Lex.poet.*, s.vv. Desse sistnemnde namni kann i alle fall ikkje ganga attende på eit urn. **wīhijar*, som med *a-*synkope, burtfall av intervokalisert *h*, stytting av utyngd *ī* > *i* og yvergang *-r* > *-r* måtte gjeva ei tidleg norrøn form **-viir* (ikkje lægging *ī* > *ē* fyre *h* når det stend ein *i* i stavingi etter, jf. Noreen 1923, § 111, 2), som fyrst med hiatussamandragingane på 1100-talet vilde gjeva ei norrøn form **-vir*, som so måtte verta stytt til *-vir* i t.d. *Sōlvir*. Ein slik vokster synest lite truleg.

13) NPL viser i denne samanhengen til galten *Solvi* ‘den (gul)bleike’ i *Landnámabók* (*Ln*), men dette galtenamnet kann knappast reknast for prov på ei eigi namnelaging til adjektivet *sōlr*. Galten *Solvi* vert introdusert i *Ln* (kap. S218/H184; ÍF I, s. 250 f.) til uttyding av stadnamnet *Sōlvadalr* i Eyjafjörður, som vel meir truleg hev namnet sitt etter ein mann som heitte *Solvi*, jf. at det einslydande namnet *Sōlvadalr* på Grønland vert uttydt i *Ln* (kap. S92/H79; ÍF I, s. 134 f.) med at han som sette seg ned der, heitte *Solvi*. Ei dilik uttyding vert gjevi til gardsnamnet *Sōlvahamarr* i Breiðavík på Snæfellsnes (*Ln*, kap. S74/H62; ÍF I, s. 104 f.).

i høve til den sterke *Sølvir*, men gjev ikkje nokor uttyding til koss ein yvergang frå linn til sterk form skal ha gjenge fyre seg. Som alt Lind (1895: 270 f.) peika på, kann ikkje eit opphav i adjektivet *sølr* gjera greida for formi *Sølvir* med *-r*, ei form som er funni so tidleg som i 1366 i eit brev frå Hobøl (⟨Solfuir⟩, DN IV 459) og som finst spreiddt dei næste hundradåri, serleg i det vikverske området, til dels i fri variasjon med *Sølvi* um dei same personane (sjå nedanfor), og dessutan i nynorsk tid i formi *Sølver* i Vestfold (NPL, s. 537). Det finst parallellar til ein yvergang frå *ija*-stomnbøygjing til *an*-stomnbøygjing, både i appellativ og proprium, m.a. norr. *endir* > *endi* m. ‘ende’ og *Gylfir* > *Gylfi* (fleire dømme hjå Noreen 1923 § 371), men ikkje hin vegen. Lind konkluderer (*op.cit.*, s. 271) difor med at «*Solve* tyckes således, aldeles som det nyss omtalade *Sølva*, vara ‘Kurzname’ av ett urspr. sammansatt namn *Søl-vér*».

3.2 Skrivemåtane av namnet *Sølvi(r)* i diplomaterialet

I diplomaterialet møter ein som regel dei linne formene på *-i/e*, obl. *-a*, men dei sterke formene *Sølvir* og *Salvir* kjem upp sporadisk, i visse område oftare enn i andre. I Austfold, til dømes, hev formene på *-ir* yvertaket, heilt fram til 1500-talet (⟨Solfuir⟩, ⟨Sølfuer⟩ o.l., 6 dømme). Når det gjeld bytingi av rotvokalane *a* og *ø*, er u-ljodbrigd vokal (skriven ⟨o⟩, ⟨au⟩ eller ⟨ø⟩) vanlegast på Austlandet til og med Telemark, medan formene med ⟨a⟩ dominerer frå Agder og vestetter; derimot er formene med ljodbrigd rotvokal i fleirtal i Hordaland (for det meste Bergen og Voss). Jamtland hev på si sida mest berre ⟨a⟩.

I ein del tilfelle møter me ulike skrivemåtar for same person i eitt og same brev, t.d. er dråpsmannen Solve Torgeirsson skriven både ⟨Salfua⟩ og ⟨Saulfui⟩, ⟨-a⟩ (2 gg.) i eit brev skrive på Mykenes i Skjee sokn i Vestfold 1371 (DN I 413), og dråpsmannen Solve Olavsson er skriven ⟨Solua⟩ (2 gg.), ⟨Saului⟩, ⟨-a⟩ (8 gg.) og ⟨Salui⟩ (1 g.) i eit brev skrive på Ingulvstveit i Seljord 1360 (DN XIII 23).¹⁴⁾ Dette peikar på at dei ymse formene i mange tilfelle er reine skrivemåtar, og at t.d. valet millom ⟨o⟩, ⟨au⟩ og ⟨a⟩ kann vera nokso tilfellelegt. Desse grafemi er då berre ulike

14) Vågslid (1989: 393) segjer um skrivaren av dette brevet at «[d]et er tydeleg ein liti øvd skrivar som hev skrivi brevet, og det er truleg Trond Reidarsson som hev skrivi det». Trond Reidarsson var utferdaren av brevet, i umbod for systemannen i Skien, Kjetil Vigleiksson.

skrivemåtar av det same fonemet /q/ (⟨a⟩ kunde nyttast av di det fylgde ein ⟨u⟩ etter). Det kastar tvil yver Noreens hypotese um ei diftongert form **Saulvér* (jf. fotnote 9), og det finst heller ingi restar av ei slik form i nynorsk.

Konsonantsambandet i midten av namnet, *-lv-*, er som oftast skrive ut, men det finst òg mange døme på at *v*-en (⟨u⟩) vantar. Det gjeld i former med både ⟨a⟩ og ⟨o⟩: ⟨Sale⟩, ⟨Salle⟩, ⟨Soole⟩, men serleg vanlegt er dette etter ⟨au⟩: ⟨Saule⟩, ⟨Saulle⟩. Slike former fører Lind upp under *Sølvi* utan merknad, berre ikkje ⟨Solle⟩, som han fører under *Solli*. Eit sterkt argument for at formene utan *v* er reine skriftvariantar av namnet *Sølvi(r)*, og ikkje t.d. yngre former av namnet *Sørli* med assimilasjon *rl > ll*, er at éin og same person kann vera skriven med og utan *-v-* i ulike kjeldor. Gode døme på det hev me når Solve Tormodsson med tilknytning til Sandsvær vert skriven *Sauli Þormodz son* i 1381 (DN V 321) og *Saulle Þormodsson* i 1407 (DN VII 346), men *Soolue Þormodzson* i 1411 (DN II 619), jf. Lind Suppl., sp. 781, og når Solve Hallvardsson på Helgeland i Lardal vert skriven *Sauli Haluardson* i 1393 (DN X 87), *Solfue Halfuardz son* i 1398 (DN V 380), *Saule a Hæga lande* i RB (s. 70), *Saulue Haluardzson* i 1411 (DN XI 120) og *Saulfua Haluarssyni* i 1415 (DN V 514).¹⁵⁾

Den geografiske distribusjonen av dei ymse formene gjeng tydelegare fram av tabellane nedanfor. Den fyrste gjev tal på formene i materialet fram til og med 1300-talet, medan den andre gjev tal for 1400-talet. (Eg hev valt å sjå burt frå 1500-talet i denne samanhengen.)

15) Det finst tvo gardar med namnet *Helgeland* i Vestfold, ein i Våle og ein i Lardal. I registret åt RB er Solve plassert på Helgeland i Våle, venteleg av di den garden ligg nærast Nykyrkja i Borre, som han gav jord til (fjordungen av *Rogamyre* same stad). Men det er truleg hin garden som er rett, med di Solve Hallvardsson bytte til seg 5 øyresbol i Helgeland i Styrvoll sokn i Lardal frå Toralde Gunnarsson Kane i 1415, mot ein lut i ein gard i Efteløt sokn i Sandsvær. Det høver òg godt med at han hadde jordinteressor i Sandsvær (jf. brevi frå 1398 og 1411, attved det frå 1415), som er granneheradet til Lardal. Endeleg kjem det at ein Hallvard Solvesson selde 20 øyresbol i Helgeland i Lardal til ein Gløder Olavsson i 1441. Dette må vera son åt Solve Hallvardsson, og Solve hev med andre ord truleg ått meir i Helgeland enn dei 5 øyresbol han bytte til seg i 1415. Heimfestingi av ⟨Saule a Hæga lande⟩ i RB hev vorte fylgd i NG VI, s. 84 (med rang sidetilvising til RB).

Tabell 3. Utbreidsla åt dei ulike formene av namnet *Sølvi(r)* i DN frå 1297 til 1399 (medrekna RB).¹⁶⁾

Umråde/ fylke	<i>Soluer</i>	<i>Solue</i>	<i>Sole</i>	<i>Sauluer</i>	<i>Saul(t)ue</i>	<i>Saule</i>	<i>Saulle</i>	<i>Saluer</i>	<i>Sal(t)ue</i>	<i>Sale</i>	Sum
Båhuslen						4				1	5
Austfold	2	1	1			1					5
Akershus			1			2				1	4
Oslo										1	1
Buskerud	1	1				8					10
Vestfold		2		1	8	4	1	1	5		22
Telemark		2			5	1			5		13
A-Agder					1				1		2
Rogaland									4		4
Hordaland		2			3						5
Nidaros									1		1
Jamtland		1							5		6
I alt	3	9	2	1	17	20	1	1	21	3	78

16) Her hev eg talt faktiske døme og ikkje namneberarar som i den seinare tab. 5. Likevel hev eg berre talt eitt døme per skrivemåte i same kjelda. Eg ser burt frå reint grafiske drag, som um *v*-en er skriven ⟨u⟩, ⟨w⟩ elder ⟨fu⟩, og dessutan ser eg burt frå um endingi er ⟨i⟩, ⟨e⟩ elder ⟨æ⟩, og kva for ein kasus namnet stend i. Einstaka former med rotvokalane ⟨u⟩ (⟨Suluer⟩) og ⟨ø⟩ (⟨Sølfuer⟩ o.l.) er førde under dei tilsvarande formene med ⟨o⟩. Eg hev plassert dømi etter kvar brevi er skrivne, og ikkje etter kvar namneberaren truleg høyrer heime (oftast fell dei tvo i hop). Dømi or RB er likevel plasserte etter heimstaden åt namneberaren. Eg hev ikkje teke med den heilt marginale formi ⟨Saalfwe⟩ (Bergen 1338).

Tabell 4. Utbreidsla åt dei ulike formene av namnet *Sølvi(r)* i DN frå 1400 til 1499.¹⁷⁾

Umråde/ fylke	<i>Soluer</i>	<i>Solue</i>	<i>Sole</i>	<i>Sauluer</i>	<i>Saulue</i>	<i>Saule</i>	<i>Saulle</i>	<i>Saluer</i>	<i>Salue</i>	<i>Sale</i>	<i>Salle</i>	Sum
Båhuslen											3	3
Austfold	3											3
Akershus		1				1			1			3
Oslo	2					1			2			5
Buskerud	1	9	3		2	6	1		7	1		30
Vestfold	1	15			1				8			25
Telemark	3	12		2			1					18
A-Agder		2							10			12
V-Agder									11			11
Rogaland									7			7
Hordaland	1	3							1			5
Gbr.dalen								1	2			3
Nidaros									1			1
Jamtland									6			6
I alt	11	42	3	2	3	8	2	1	56	1	3	132

Tabellane stadfester det som er sagt ovanfor um at formene med markering av ljodbrigd vokal (<o>, <au> el. <ø>) er dei vanlege på det sentrale Austlandet og i Hordaland (Bergen og Voss), medan formene med <a> er heilt dominerande på Agder og i Rogaland og i eit nordaustlegt område i Gudbrandsdalen, Nidaros og Jamtland. Dette mynstret er tydelegt i båe periodane. Formene med halden *-r* finst med eitt undantak ([Vikøy] 1436, DN XXI 358) einast på Austlandet, men dominerer berre i eitt fylke, Austfold: 5 av 8 dømme (i båe periodane samanlagt) hev her *-r*. Ogso skrivemåtane utan *v* (<Sole>, <Saule>, <Saulle>, <Sale> og <Salle>)

17) Her gjeld dei same avgrensingane som i tab. 3. Einskilde heilt marginale former er ikkje tekne med i tabellen. Det gjeld <Saalfue- > (Sigdal 1448), <Sofuæ> (Åsland, Telemark 1449), <Soule> (Modum 1478). Tvo dømme på formi <Sølfuer> frå Austfold og eitt dømme på <Sølfue> frå Telemark er førde under dei tilsvarende skrivemåtane med <o>.

syner eit tydelegt geografisk mynster: Dei finst berre på Austlandet. Allra vanlegast er dei i Båhuslen; der er alle 8 døme av denne typen (⟨Saule⟩ 4 gg., ⟨Sale⟩ 1 g., ⟨Salle⟩ 3 gg.), fylgt av Akershus, der 5 av 7 døme vantar *v* (⟨Sole⟩ 1 g., ⟨Saule⟩ 3 gg., ⟨Sale⟩ 1 g.), og Buskerud, der 19 av 40 døme vantar *v* (⟨Saule⟩ 14 gg., ⟨Saulle⟩ 1 g., ⟨Sole⟩ 3 gg., ⟨Sale⟩ 1 g.). I dei hine fylki er det mykje minder av det, soleis i Vestfold 5 av 47 døme utan *v* (⟨Saule⟩ 4 gg., ⟨Saulle⟩ 1 g., alle i den eldste perioden) og i Telemark berre 2 av 31 døme (⟨Saule⟩, ⟨Saulle⟩).

Dersom me jamfører dei tvo periodane, finn me at dei *v*-lause formene serleg er nytta i den eldste perioden. Då utgjer dei 33 prosent av det samla talet på døme (26 av 78), medan dei i den yngste perioden utgjer berre 13 prosent (17 av 132). Desse tali løyner likevel nokre viktuge skilnader millom formene med ulik rotvokal: Det er i formene med ⟨o⟩ og ⟨a⟩ at det er attendegang, frå 12–14 prosent *v*-lause former til 5 prosent, medan det for formene med ⟨au⟩ er ein auke i kastingi av *v*-en: frå 54 prosent i den eldste perioden (21 av 39) til 67 prosent i den yngste (10 av 15). Det me ser, er med andre ord at å skriva ⟨au⟩ stimulerer til å sleppa *v*-en meir enn å skriva ⟨o⟩ og ⟨a⟩. Her er det sjølvstøtt eit problem at alle ⟨Solle⟩-dømi (tab. 1 og 2) er haldne utanfor i tab. 3 og 4, i samsvar med Linds avgrensing av namni. Dersom desse hadde vore rekna med, vilde tali for formene med ⟨o⟩ ha nærma seg deim med ⟨au⟩: 40 prosent *v*-lause former i den eldste perioden (8 av 20) og 35 prosent *v*-lause former i den yngste perioden (28 av 81). Men me ser at då òg vert det å sleppa *v*-en munaleg minder frekvent etter ⟨o⟩ enn etter ⟨au⟩, so at ⟨au⟩ stimulerer til å sleppa *v*-en, er tydeleg nok, anten dette er eit munnlegt eller reint skriftlegt fenomen. Dersom fenomenet er reint skriftlegt, ligg det nære å tenkja på ei forenkling, der den andre ⟨u⟩-en i eit systemrett ⟨Saulue⟩ o.l. vert kasta på grunn av den fyrste, soleis at resultatet vert ⟨Saule⟩ o.l. Derimot er det heilt marginalt å sleppa *v*-en etter rotvokalen *a*; her er berre 12 prosent av namneformene utan *v* i den eldste perioden (3 av 25) og 5 prosent av namneformene utan *v* i den yngste perioden (3 av 61).

Med tanke på at *v*-en kann vanta i skrivemåtar av namnet *Splvi* med både ⟨o⟩, ⟨au⟩ og ⟨a⟩, og einfeld eller dubbel ⟨l⟩ varierer i slike høve (t.d. både ⟨Saule⟩ og ⟨Saulle⟩), burde det ikkje vera noko i vegen for å rekna ⟨Solle⟩ òg for ein grafisk variant til ⟨Solue⟩, på same måte som t.d. ⟨Salle⟩ til ⟨Sal(l)ue⟩ eller ⟨Saulle⟩ til ⟨Saul(l)ue⟩. Eit meir spesifikt argument for at ⟨Solle⟩ kann vera ein skrivemåte av namnet *Splvi*(*r*), gjev eit brev frå

Sandsvør frå 1411 (DN II 619), der ein mann er skriven <Solle> tri gonger, alle gonger der me ventar dativform. Det høver ikkje med at det skulde vera eit eige namn *Solli* eller evt. ei yngre form av *Sorli* – då skulde dativformi ha vore **Solla*. Brevet hev etter måten lite ljodveikjing, berre nokre former på *-æ* (<stemfnæ> attåt <stemfna>), og namni elles hev rett kasusbøygjing, t.d. «Sagde Haluarder till Olafss». Vågslid (1988: 329) er tydeleg merksam på dette og legg til etter dømet: «kann henda til *Salve*». <Solle> kann då vera dativ av den eldre, sterke formi *Solvir*. Den formi er elles kjend frå Sandsvør i 1433 i farsnamnet <Solversson> (DN X 158). Per Nyquist Grøtvedt (1974: 97) tek òg dømet <Solle> frå 1411, attåt eit anna døme frå Follo (nr. 8 i tab. 1 ovanfor), for ein variant av *Solve*. Han kallar deim «uklare former», venteleg av di ein ikkje skulde venta assimilasjon av *lv* til *ll* i norsk (sjå ovanfor).

3.3 Utbreidsla åt namneformene *Solvi(r)* og *Solli* i millomaldere

No er det ikkje berre dei mange *v*-lause skrivemåtane av *Solvi* og dativformi <Solle> frå 1411 som styd upp under hypotesen um at *Solli* berre er eit avbrigde av same namnet. Den geografiske utbreidsla åt desse namneformene dreg i same leid: I kjeldone frå tidi millom um lag 1300 og 1590 er båe mykje godt samla um eit område vest for Oslofjorden: Nedre Buskerud, Vestfold, Grenland og det eigenlege Telemark. I tab. 5 hev eg talt upp alle berarar av namnet *Solvi(r)* i DN, RB og NRJ og skift deim på område/fylke. I lokaliseringi av namneberarane hev eg studt meg på Lind, men hev òg gjort eigne etterrøkjingar, m.a. ved hjelp av namnregistri i DN og RN og elektroniske søk i netutgåva av DN. Eg hev talt kvar mann berre éin gong, og menn som er nemnde i tvo hundradår, er sette i det fyrste. Farsnamn er berre tekne med når dei truleg peikar attende på ein mann som ikkje er med i tilfanget sjølv.

Me ser at dei tri fylki Buskerud, Vestfold og Telemark ligg eit drjukt sprang framum dei hine; samanlagt hev dei helvti av alle namneberarane (89 av 178). Berre Rogaland kann mæla seg med deim, men der er flestalle dømi funne i tiendpengeskatten frå 1520. Attåt kjem det at namneberarane i dei tri fyrstnemnde fylki er samla um visse bygder som ligg nære einannan på tvers av fylkesskili. Det absolutte kjerneområdet er Eiker og Sandsvør i Buskerud, Lardal og Brunlanes i Vestfold og Gjerpen i Grenland. Til saman stend desse fem bygdene for 30 av namneberarane, d.e. 17 prosent.

Tabell 5. Utbreidsla åt karnamnet *Sølvi(r)* frå slutten av 1200-talet til 1590 i ulike område/fylke. Tal med «f» etter seg viser til fundar i farsnamn.

Umråde/fylke	Tal personar	Fyrste fund	1200- og 1300-talet	1400-talet	1500-talet	Siste fund
Båhuslen	7	1331	3	2f	1 + 1f	1568
Austfold	6	1320	4	1f	1	1514
Akershus	4	1348	1 + 1f	1 + 1f		1434
Gudbrandsdalen	1	1405		1		1405
Buskerud	33	1335	5 + 1f	9 + 8f	7 + 3f	1544
Vestfold	29	1318	8 + 5f	7 + 5f	4	1556
Telemark	27	1317	7 + 1f	7 + 4f	6 + 2f	1563
Aust-Agder	12	1348	2	5 + 2f	1 + 2f	1559
Vest-Agder	15	1429f		4 + 3f	5 + 3f	1557
Rogaland	20	1297	3 + 1f	1 + 3f	11 + 1f	1568
Hordaland	7	1303	2 + 1f	2	2	1563
Sogn og Fjordane	5	1520			5	1590
Sunnmøre	2	1507			2	1520
Jamtland	5	1372f	1f	2 + 2f		1449
Uplasserte	5	1323f	2f	1	2	1531
I alt	178		35 + 13f	40 + 31f	47 + 12f	

Det tilsvarande uppsetet for *Solli* vert som i tabell 6 (sjå neste sida, tufta på tab. 1 og 2 ovanfor).

Jamvel um dette tilfanget er mykje mindre, øygnar me det same mynstret som me såg for *Sølvi(r)*. 15 av dei 21 namneberarane høyrer heime i fylki Buskerud, Vestfold og Telemark, og av «kjernebygdene» er både Eiker, Sandsvær, Lardal og Gjerpen representerte. Det er med andre ord ein yverlapp i tilfanget som segjer at namneformi *Solli* helst kjem upp der namnet *Sølvi(r)* er mykje nytta. Me legg dessutan merke til at det berre er i dei umrådi der namnet *Sølvi(r)* som regel vert skrive med «o» (jf. ovanfor), at formi *Solli* kjem upp, medrekna Hordaland (2 gg. i Bergen og 1 g. i Kvinnherad). Alt dette er som ein skulde venta dersom *Solli* var eit avbrigde av *Sølvi(r)*.

Tabell 6. Utbreidsla åt namneformi *Solli* frå 1315 til 1528 i ulike område/fylke. Tal med «f» etter seg viser til fundar i farsnamn.

Umråde/fylke	Tal personar	Fyrste fund	1300-talet	1400-talet	1500-talet	Siste fund
Akershus	2	1387	1	1	1f	1534
Buskerud	7	1404f		3 + 3f ⁽⁸⁾	1	1528
Vestfold	4	1315	1 ⁽⁹⁾	2 ⁽²⁰⁾	1f	1512
Telemark	4	1318	1 + 1f	2		1503
Hordaland	3	1325	1	1 + 1f		1453
I alt	21		4 + 1f	9 + 4f	1 + 2f	

3.4 Einskildmenne

Um me ser på einskildmenni attum tali i tab. 5 og 6, finn me òg nokre moglege samanhengar. Rett nok hev eg ikkje funne noko sikkert døme på at skrivemåtane «Solle» og «Solve» vert nytta um éin og same person, men det finst nokre som *kann* vera det. Til dømes kann den *Solle Thorleff-senn* som er nemnd i 1490 på Nøs i Ål i Hallingdal (nr. 19 i tab. 1), då han stadfeste eit gardsal i Eggjedal i umbod for mori Gudrun Bjørnsdotter, vera den same som *Solue Torleffson*, *Salua Tolleyfson* som er nemnd på Brunlanes i 1448 og 1464 (DN II 781, III 798, X 231), det fyrste året som logrettemann i lag med faren *Torleff Soluason*. Denne faren kann som alt nemnt vera den same som *Tolleff Søllesøn* (nr. 32 i tab. 2), nemnd i eit vitneprov frå Hallingdal som etter DN skal vera frå um lag 1490 (DN XXI 645).²¹⁾ Der gjeng det fram at denne *Tolleff Søllesøn* i lag med tri andre hadde kjøpt nokre gardar i Hallingdal av Jusse Pedersson, og at Svein Arnesson hadde ått dette godset fyrr.²²⁾ Dette gardsalet må ha hendt

18) *Solle Rederszen* og *Lyff Solladaatter / Liffve Solledaatter* hev eg rekna med til Buskerud, med di baa brevi dei er nemnde i, gjeld eigedomstilhøvi åt ein gard i Efteløt sokn i Sandsvær.

19) *Solle Oseson* (nr. 25) høyrer heime i Tunsberg, jf. registret til RN III, s. 403.

20) Eg hev rekna *Solle Ormsson*, nemnd 1438–66 og 1497, for tvo personar, jf. at han som var logrettemann i 1438, må ha vore fødd seinast 1418 (sjå NHL, s.v. *lagalder*) og snaudt var i live so seint som i 1497.

21) Av ein merknad til brevet i DN gjeng det fram at datering i til ca. 1490 er gjord etter kva tid logrettemennene er nemnde i andre brev. Eit betre og meir presist grunnlag for datering i er at vitneprovet i dette brevet etter alt å døma er skrive i samband med ei rettssak i Skien 26. mars 1490 (DN V 948), som galdt dette godset i Hallingdal.

ei god stund fyre dette vitneprovet vart teke upp, og det kann tidfestast meir grannsamst ved å sjå nærare på personane som er involverte. Den Jusse eller Jens Pedersson som selde gardane,²³⁾ var rådmann i Tunsberg i 1446 (DN X 188), slottsfuld same stad i 1452 (DN XI 196) og seinare borgarmeister (DN IX 336, XI 215). Han er nemnd siste gong i 1482 og døydde truleg stutt tid etter.²⁴⁾ Gardsalet kann med andre ord ha gjenge fyre seg seinast i fyrste halvdel av 1480-åri. Sameleis kann det tidlegast ha vorte gjennomført i slutten av 1450-åri, med di jordegodset kom i hendene på Jens Pedersson gjennom fru Kristina Toraldesdotter, som hadde vore gift både med den nemnde Svein Arnesson og med bror åt Jens, Herlaug Pedersson, som er nemnd siste gong i live i 1454 (DN I 831) og som er avliden fyre 8. juni 1459, då broren Jens stadfester eit gardsal Herlaug hadde gjort (DN I 848). Det er med andre ord rom for at den Torleiv Solvesson som er nemnd som logrettemann på Brunlanes ei rad gonger millom 1423 og 1448, kann ha vore den eine kjøparen.²⁵⁾

Ei onnor mogeleg kopling millom namneformi *Solli* og *Splvi(r)* kunde vera at den *Soluer Foquardhsson* som er nemnd i 1471 (DN I 893) då han fekk landsvist av di han og ein Åsbjørn Olavsson hadde vore til stades då Brynjulv Folkvardsson (broren?) drap ein Audun Torkjellsson, var son til Folkvard Solleson, nemnd i tri brev frå Telemark, i live i 1388 og 1397, men avliden i 1427 (jf. tab. 1). Det skulde høva godt med oppkallings-

22) I attgjevingi i DN stend det *Ewen Arnesson*, men det må vera rangt for *Swen Arnesson* (jf. Christiansen 2000: 216).

23) *Jusse, Jøsse, Jesse* er opphavleg ei «smekform av **Iæns, Iøns**» (Lind, sp. 666).

24) Per Reidar Christiansen (1999: 8–11) skriv um Jens Pedersson og familien hans. Han tek likevel i miss når han skriv at 1474 «vel er siste gang Jens Pedersson nevnes» (s. 11), for den *Jvs Pedhersson* som er med og dømmer um ei arvetretta i Skien i 1475 (DN II 896), og den *Jussæ Person a vapin* som er ein av tolv logrettemenn som skifter eit jordegods i Skienssysla i 1477 (DN III 919), må helst vera same karen. Det same gjeld den «*Nissa Person a vapn*» som ferdar ut eit brev på Mæla 8. april 1482 (DN XII 250), der skrivemåten «*Nissa*» kjem av ei feillesing i diplomatariet av «*Jussa*» i originaldiplomet. Av tillegget *á vápn* ser me at Jens var adeleg og væpnar (jf. Christiansen 1999: 10).

25) Det er eit visst samband millom Torleiv Solvesson på Brunlanes og Herlaug Pedersson i det at bâte, attåt ein Guttorm Eindridesson, var skuldmenn til ein Øyvind Brands-son, som var avliden fyre 1426 (DN I 710).

seden, men spranget i tid er litt langt.²⁶⁾ Landsvistbrevet segjer ikkje noko um heimstaden åt mennene, men den kann godt vera Telemark, endå um brevet er skrive i Tunsberg. Dei fleste dømi på namnet *Folkvarðr* hjå Lind (sp. 279) er frå Telemark, Vestfold eller Nedre Buskerud, det same området som *Sølvi(r)* er vanlegt, so slik sét må det ikkje vera skyldskap for det um det er namnelikskap.

Enno kann det tenkjast fleire samband millom *Sollar* og *Sølvar*. Til dømes kann *Solle Rederszen*, nemnd i brev frå Lardal og Sandsvær i 1449 (sjå tab. 2), vera son åt den *Ræidar* som var millom deim som tok arv etter *Sallua a Tuneæimum* (Tanum i Lardal) i 1376 (DN VIII 198).

3.5 Fyrebils konklusjon um *Solli* og *Sølvi(r)*

Ovanfor hev eg freista å gjera det rimelegt at namneformi *Solli* er eit avbrigde av namnet *Sølvi(r)* i millomalderkjeldone. Det er ikkje med di sagt at dette er ei genuin uttaleform av namnet; det kann godt vera berre éin av mange mogelege skrivemåtar av namnet. Eit problem med å tolka <Solle> som ein uttalevariant av *Sølvi*, og evt. å føra det nynorske namnet *Solle* (*Sølle*) attende på denne varianten, er at det set fyre ein assimilasjon *lv > ll* som elles er so godt som ukjend i norsk, endå han er godt etablert i dansk (jf. Myrvoll 2005: 29). I eldre dansk er soleis formi *Salle* funni attved *Sølwæ* o.l. (DgP, s.v. *Salli*, *Sylfa*), og denne formi skal òg vera kjend frå gamalsvensk (Kousgård Sørensen 1989: 5).²⁷⁾ I minsto i Valdres, som er den eine staden Aasen (1878: 36) heimfester det nynorske namnet *Solle/Sølle* til, skulde den tjukke *l*-en ha hindra slik utjamning (*/²sørve/* kann ikkje verta **/²søle/*, like lite som */sarve/* kann verta **/sale/*). Det einaste måtte vera um namneformi var lånt frå Vestlandet, frå Sogn der namnet elles er funne, men på Vestlandet òg er grunnlaget for ein assimilasjon *lv > ll* magert, serleg i innljod som her (atter jf. Myrvoll 2005).

Ein annan – og lettare – veg å koma til *Solli* frå *Sølvi(r)* på, er å rekna *Solli* for ei upphavleg kjæleform. Det er velkjent at konsonantsamband vert forenkla i kjælenamn, jf. vanlege døme som *Hasse* av *Hans*, *Lasse*

26) Lind (sp. 280) gjer merksam på at Brynjulv Folkvardsson kann vera den *Brwnwlff Fforqwalson* som var vitne ved ein gardhandel i Gransherad i 1521 (DN IX 503). Dersom det er rett, kann han snaudt ha vore son åt Folkvard Solleson, som må ha vore avliden um lag hundrad år fyrr.

27) *Nordiskt runnamnslexikon* hev berre former med halden *v*, s.v. *Salvi/Sølvi*: nom. **salui**, akk. **salua** og **saulua** (Peterson 2007: 187).

av *Lars* og *Nisse* av *Nils*. I slike tilfelle er regelen i moderne svensk at den minst sonore konsonanten i sambandet vert favorisert, som i dømi her (jf. utgreidingi i Riad 2002: 63–65). Dersom både konsonantane i sambandet er sonorantar, ser det ut til at likvidar vinn framfor nasalar og /l/ framfor andre likvidar, jf. *Hjalle* av *Hjalmar* og *Kalle* av *Karl* (Riad 2002: 65). Etter di fleire av desse kjæleformene gjeng langt attende i tid i nordisk – til dømes er formi *Nisse* funni so tidleg som i 1361 i dansk (Hornby 1947: 215) –, er det ingen grunn til å tru at reglane for deim hev vore radikalt onnorleis i millomalderen. Ljoden /v/ kann i norsk vera sonorant (Kristoffersen 2000: 39), og i sambandet *lv* skulde ein då etter Riads reglar venta at *l*-en vart favorisert framfor *v*-en, soleis at namnet *Solve* fekk kjæleformi **Solle* (og ikkje **Sovve*). Det er med andre ord godt mogelegt at *Solli* verkeleg er ei slik kjæleform av *Sølvi(r)*.²⁸⁾

4 Samanhengar millom *Solli* og *Sørli*

I motsetnad til *lv* > *ll* er det vanleg ljodvokster i norsk at *rl* vert utjamna til *ll* (jf. ovanfor). Soleis er det uproblematisk å føra nno. *Solle* attende på norr. *Sørli*, som NPL (s. 518) gjer, og det er godt mogelegt at nokre av dømi på skrivemåten «Solle» i millomalderkjeldone gjeld dette namnet. I den samanhengen gjev Lind (sp. 940) ei forvitneleg opplysning: Erkebiskop *Sørli* (d. 1254) vert skriven «Solli» i islenske brev frå 1300-talet. Men Lind held fast ved at det ikkje er nokon samanheng millom dei tvo namneformene: «Detta kan tolkas som namnförväxling.»²⁹⁾

Namnet *Sørli* skal ganga attende på ei diminutivisk namnelaging med *l*-suffiks, urn. **Sarwala*, til ght. *saru*, *saro* m. ‘rustning, brynja’, norr. *sørvi* m. ‘halsband’, og er truleg innlånt til Norden frå kontinentet, jf. ght. *Sarulo* (*Sarilo*, *Serilo*) (Janzen 1947: 59) og historia um brørne Hamðir og *Sørli* som m.a. er fortald i eddakovædet *Hamðismál*. Det vart aldri noko

28) Ein fyresetnad for denne hypotesen er at kjæleformi kom upp fyre konsonant-sambandet fekk tjukk *l* i austnorsk, som venteleg vilde hindra ei kjæleform med alveolar /l/. Diverre segjer ikkje Riad (2002) noko um kva som hender med tjukk *l* i kjæleformer.

29) Det er mogelegt at Lind her hev tenkt at teiknet «o» ikkje gjeng i hop med norr. *o* i islensk på denne tidi, og at han difor lyt rekna med «namnförväxling». Der er derimot ikkje uvanlegt at «o», som tidlegare var ein mogeleg graf for /o/, etter samanfallet millom /q/ og /ø/ i islensk vart nytta for samanfallsproduktet (sjå Benediktsson 1965: 63 ff.), jf. at stadnamnet *Sørlastaðir* finst skrive både *Saurlastaðir* (1318, 1446) og *Sollastaðir* (1461) (Lind, sp. 940).

vanlegt namn i Noreg. I RN, som fyrebils gjeng fram til 1430, er det berre fem personar med dette namnet (der normalisert til *Sørle*), og tvo av deim er dei eldste dømi på *Solli* hjå Lind: *sira Sørle på Gjerpen* og *Sørle Sukk* (nr. 1 og 2 i tab. 1). Dei tri andre er den alt nemnde erkebiskop Sørli og tvo kjøpmenn, den eine frå Gotland 1304–05 (DN XIX 442, 443) og hin frå Noreg 1308–09 (DN XIX 461). Ein kann soleis undrast på um namnet *Sørli* i det heile hev yverlivt inn i nynorsk tid. Etter erkebiskop Sørli hev Lind (sp. 1024) berre eitt einaste døme på namnet or norske kjeldor, det er *Arna Sorlasson* (dat.), korsbror i Nidaros i 1424 (DN I 699). Kor mange gonger namnet er dokumentert i millomalderen, er ikkje noko avgjerande argument, for det kann ha vore meir vanlegt i område som det finst lite kjeldetilfang frå. Kor som er, når me veit kor stort namnetapet hev vore i seinmillomalderen og tidleg nytid (jf. Halvorsen 1955: 29), er det grunn til å reisa spursmålet.

No kunde ein hevda at dei fåe dømi på namnet *Sørli* i millomalderkjeldone høver godt med den avgrensa utbreidsla namnet *Solle* hev havt i nynorsk tid. Aasen (1878: 36), Vågslid (1930: 198) og NPL (s. 518) heimfester det som nemnt til Sogn og Valdres, og opplysningar ein kann finna or andre kjeldor, peikar ikkje på nokor større utbreidsla. Snarare tvert imot: I 1801-folketeljingi er det berre tri «Solle» i heile landet, og alle tri kjem frå Lærdal i Sogn. Med hjelp av *Lærdal bygdebok* hev eg funne at alle desse tri ætta frå ein Solle Knutsson på Lo i Borgund som livde på 1600-talet (Espe, Gram & Hovland 1987: 238). Når det gjeld heimfestingi til Valdres, synest den å ganga attende på den lista yver «almindelige» personnamn som sorenskrivar Nils Wisløff i Hadeland, Land og Valdres sorenskriveri laga i 1743, der «Solle» er eitt av namni (Norge i 1743, bd. 2, s. 182; prenta fyrr i Kolsrud 1915–17: 210).³⁰⁾ Derimot hev sokneprest Peter Joakim Landt i Aurdal prestegjeld namneformi «Sollef» i si lista (Norge i 1743, bd. 2, s. 227), og den er truleg meir pålitande. Ved søk i den transkriberte folketeljingi frå 1801 i Digitalarkivet hev eg berre funne éi namneform som byrjar på *Solle-* eller *Sølle-* i Valdres, d.e. ein *Sollev Halvorsen*, 52 år gamal og husmann under garden Gausåker i Nord-Aurdal. Kyrkjebøkene for Aurdal er samstemde i å skriva namnet åt denne mannen med ein <-f> eller <-v> til slutt, «Sollef»

30) Aasen (1878: 36) nemner uppskriftene frå 1743 millom kjeldone han nytta til *Norsk Navnebog*.

eller <Sølle>, og farfar hans er skriven <Solleÿ> og <Sølleÿ>,³¹⁾ so dette synest å vera eit tidlegare ikkje registrert namn *Solleiv*, venteleg uttala */²sølleiv/ i Valdres som /²tølleiv/ < *Porleifr* (uttalen etter munnleg opplysning frå Tom Schmidt). Um namnet er gamalt, kunde det vera eit norr. **Sørleifr*, med same fyrelekk som *Sørli* (urn. **Sarwa-*, sjå ovanfor), evt. kunde det vera namnet *Sørli* > *Sølle* som hadde fenge etterleken *-leiv* i analogi med *Tølleiv*. I den nyaste utgåva av NPL (s. 518) er *Solleiv* uppteke, men då som eit nylaga namn kjent frå 1901 (i Tanum i Vestfold).

Utanfor Sogn og Valdres hev eg funne namnet *Solle* berre tvo stader i etterreformatorisk tid. Den eine er i rekneskapen for Akershus len 1560–61, der det er nemnt ein *Solle Boyegaardt* i Ål i Hallingdal (NLR II, s. 91). Bøygard er grannegard til Skjervheim, so det kann tenkjast at dette er den same som *Solle i Skerueim* i 1528 (nr. 24) eller ein skylding. Den andre staden eg hev funne namnet, er i skattematrikkelen 1647, der det er nemnt ein *Solle Silleholdt* i Aremark i Austfold (Skm 1647 Øf, s. 107).

Det er ikkje noko i vegen for å rekna med at nno. *Solle* gjeng attende på norr. *Sørli* utan at det hev noko med dei mange dømi på skriftformi <Solle> i millomalderen å gjera. Ei slik gissing vert studd av at korkje Sogn eller Valdres høyrer til kjerneområdet for *Solvi(r)* eller <Solle> på den tidi – det er ikkje funne ein einaste Solve i Valdres, og frå Sogn kjenner me berre til *Solue paa Kirkenes* i Leikanger i 1548 (DN IX 768). Det er heller ikkje funne nokon *Solve* i desse umrådi i skattematrikkelen 1647 (etter upptal som Kristoffer Kruken hev gjort) eller i folketeljingi 1801 (etter søk i Digitalarkivet).

31) Solleiv Hallvordsson er skriven *Sollef* då han vart døypt i 1750 og konfirmert i 1768 (Ministerialbok (= Mb.) for Aurdal 1730–62, p. 363; 1763–81, p. 400), *Sølle* då han gifte seg i 1787 (Mb. for Aurdal 1781–1804, fol. 134a), og *Solef* då han vart gravlagd i 1801 (Mb. for Aurdal 1800–08, fol. 94b). Faren er skriven *Halvor Sollefsøn (Svennaes)* då han gifte seg i 1748 (Mb. for Aurdal 1730–62, p. 70), og *Halvor Sollefsøn* ved dåpen i 1750 (*ibid.*, p. 363). Hallvord var døypt i 1719 og son av *Sollej Halfvors. Stocke* (Mb. for Aurdal 1692–1730, fol. 558b; mori introdusert fol. 561a); *Solleÿ Halfvors. Rogenaas* og *Ragnild Thoresd.* gifte seg i same prestegjeldet i 1718 (*ibid.*, fol. 548a, 549a); *Søllej Halfvors.* var òg utlagd som barnefar til eit barn i 1719 (*ibid.*, fol. 559a).

5 Konklusjon

Denne etterrøknaden hev synt at det er liten grunn til å rekna med eit eige, etymologisk åtskilt namn *Solli* i Noreg i millomalderen. Dei etymologiske spekulasjonane um samanheng med norr. *sullr* eller *sollr* vert då òg grunnlause. Den skriftformi <Solli>/<Solle> som Lind nyttar til å etablere namnet **Solli*, synest snarare å vera ein variant av det vanlege namnet *Sølvi(r)*, anten det no er ei rein skriftform eller ei opphavleg kjæleform av dette namnet. Det er fleire tilhøve som styd denne hypotesen:

- 1) Skrivemåtar som <Saul(l)e> og <Sal(l)e> syner at *v*-en i *Sølvi(r)* kunde utelatast.
- 2) *Sølvi(r)* er eit heller vanlegt namn i millomalderen (178 namneberarar frå 1297 til 1590), som kann tyda ut det etter måten høge talet (39) døme på skrivemåten <Solli>/<Solle> i den same tidbolken. Den andre kandidaten for opphav til namneformi *Solli*, *Sørli*, er derimot eit heilt marginalt namn.
- 3) Namneformi *Solli* kjem som regel opp i område der namnet *Sølvi(r)* er vanlegt, framfor alt i Buskerud, Vestfold og Telemark.
- 4) Det finst moglege koplingar millom einskildmenne som er skrivne <Solle> og menn som heitte *Sølvi(r)*.
- 5) Det sterke avbrigdet *Sølvir* kann tyda ut dativformi <Solle> i brevet frå 1411 frå Sandsvær.

Samstundes vil eg både av ljoðhistoriske og geografiske grunnar rekna med at det sjeldsynte namnet *Solle* i nynorsk tid gjeng attende på norr. *Sørli* og ikkje hev noko å gjera med skriftformi <Solli>/<Solle> i millomalderen. Det er med andre ord ingen grunn til å halda seg med eit eige norrønt namn **Solli*.

Litteratur

Benediktsson, Hreinn 1965: *Early Icelandic Script*. Reykjavík.

Bjørvand, Harald 2013: Etymologien til fem arveord og et gammelt navn. I: *Målblomar til Margit. Veneskrift til Margit Harsson på 70-årsdagen den 9. juni 2013*. Red. Tom Schmidt. Oslo. 51–68.

- Christiansen, Per Reidar Bjørnerud 1999: Ætten fra Liltvet i Hurum og dens foregreninger i bygdene rundt Oslofjorden. *Norsk slektshistorisk tidsskrift* 37: 3–87.
- Christiansen, Per Reidar Bjørnerud 2000: Ætten fra Liltvet i Hurum og dens foregreninger i bygdene rundt Oslofjorden. Rettelser og tillegg. *Norsk slektshistorisk tidsskrift* 37: 215–217.
- DgP = *Danmarks gamle Personnavne*. Utg. Gunnar Knudsen og Marius Kristensen. I. *Fornavne*. København 1936–48.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum*. I–. Christiania/Oslo 1849–.
- Espe, Alfred, Ola Gram og Kåre Hovland 1987: *Lærdal bygdebok*. I. *Heim og ætt*. *Borgund sokn*. Lærdal.
- Grøtvedt, Per Nyqvist 1974: *Skrift og tale i mellomnorske diplomer fra Foldenområdet 1350–1450*. III. *Språkhistorisk oversikt*. (Skrifter frå Norsk Målførearkiv 28.) Oslo – Bergen – Tromsø.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld 1955: Personnavnene på Ringerike fra mellomalderen til 1666. *Maal og Minne* 1955: 1–53.
- Hornby, Rikard 1947: Fornavne i Danmark i middelalderen. I: *Personnamn*. Utg. Assar Janzén. Stockholm – Oslo – København. (NK VII.) 187–234.
- ÍF I = *Íslendingabók*. *Landnámabók*. Utg. Jakob Benediktsson. (Íslenzk fornrit I.) Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1968.
- Indrebø, Gustav 1951: *Norsk Målsoga*. Utg. Per Hovda og Per Thorson. Bergen.
- Janzén, Assar 1947: De fornvästnordiska personnamnen. I: *Personnamn*. Utg. Assar Janzén. Stockholm – Oslo – København. (NK VII.) 22–186.
- Kolsrud, Sigurd 1915–17: *Gamalt austlandsmål*. Litlehamar.
- Kousgård Sørensen, John 1989: Om personnavne på -vi/-væ og den før-kristne præstestand. Med nogle overvejelser over en omstridt passage i Glavendrupstenens indskrift. *Danske Studier* 1989: 5–33.
- Kristoffersen, Gjert 2000: *The phonology of Norwegian*. Oxford.
- Lerche Nielsen, Michael 1997: *Vikingetidens personnavne i Danmark belyst gennem runeindskriftenes personnavne og stednavne på -torp sammensat med personnavneforled*. (Ph.d.-avhandling, Institut for Navneforskning, Københavns Universitet.)
- Lex.poet. = *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis / Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*. Oprindelig forfattet af Sveinbjörn Egilsson. Forøget og påny udgivet for Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab ved Finnur Jónsson. 2. utg. København 1931.

- Lind = Lind, E[rik] H[enrik] 1905–15: *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala – Leipzig.
- Lind Suppl. = Lind, E[rik] H[enrik] 1931: *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Supplementsband*. Oslo.
- Lind, E[rik] H[enrik] 1895: Några anmärkningar om nordiska personnamn. *Arkiv för nordisk filologi* 11: 259–272.
- MeklUB = *Meklenburgisches Urkundenbuch*. I–XXV. Schwerin 1863–1936.
- Myrvoll, Klaus Johan 2005: *Hall toll*. Nokre servokstrar med *-ll* for *-lv* i norsk. *Maal og Minne* 2005 (1): 23–44.
- NG = Oluf Rygh: *Norske Gaardnavne*. I–XIX. Kristiania/Oslo 1897–1936.
- NHL = *Norsk historisk leksikon*. Red. Rolf Fladby, Steinar Imsen og Harald Winge. 2. utg. [Oslo] 1981.
- NLR = *Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567*. I–VI. Oslo 1937–43.
- Noreen, Adolf 1923: *Altnordische Grammatik I. Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*. 4. utg. Halle.
- Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli*. Bd. 2. *Akershus stift. Hedmark, Oppland*. Utg. Kristin M. Røgeberg. Oslo 2004.
- NPL = Kristoffer Kruken og Ola Stemshaug: *Norsk personnamnleksikon*. 3. utg. ved Kristoffer Kruken. Oslo 2013.
- NRJ = *Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede*. I–V. Kristiania/Oslo 1887–1983.
- Peterson, Lena, 2007: *Nordiskt runnamnslexikon*. 5., rev. utg. Uppsala.
- RB = *Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400*. Christiania 1873–79.
- Riad, Thomas, 2002: Svensk smeknamnsfonologi. *Studia anthroponymica Scandinavica* 20: 51–98.
- RN = *Regesta Norvegica*. I–. Oslo 1978–.
- Skj.* = *Den norsk-isländske skjaldedigtning*. Utg. Finnur Jónsson. 1–2. A. Tekst efter håndskrifterne. B. Rettet tekst. København og Kristiania, 1912–15.
- Skm 1647 Øf = *Skattematrikkelen 1647*. 1. *Østfold fylke*. Red. Rolf Fladby. Oslo – Bergen 1969.
- Vågslid, Eivind 1930: *Norsk navnebok. Døypenovn med tydingar*. Oslo.
- Vågslid, Eivind 1988: *Norderlenske fyrenamn*. Eidsvoll.
- Vågslid, Eivind 1989: *Norske skrivarar i millomalderen*. Oslo.
- Aasen, Ivar 1878: *Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvinde-navne*. Kristiania.

Mo og Frøland

Av Harald Bjorvand

*The etymology of the Old Norse noun mór m. 'sandy plain etc.' has not as yet been satisfactorily clarified. This is primarily due to its formally ambiguous structure, so that the correct Proto-Scandinavian form has so far remained unknown to us. This noun is, however, well attested in farm names in both Norway and Sweden in forms like Mo or Moen, and two old Norwegian farm names Mo, which to-day are reflected in the modern town names Mo i Rana and Mosjøen, were borrowed from Proto-Scandinavian into South-Saami some time between 500 and 650. Consequently, Mo i Rana bears the South-Saami name Måehvie, which in all probability represents a (late) PrScand. acc. pl. *mōhwā or *mohwā.*

*The preferable form *mōhwā is also ambiguous, but taken to reflect a somewhat older form *mūhwā (with *ū > *ō before *h), it may be interpreted as etymologically related to e.g. ON múgi m. 'heap of hey, crowd of people' and Old English mūha, mūga and mūwa m. 'heap of corn, mow'. Consequently, the Proto-Germanic forms seem to have been 1) *mūhwa(n)- (with stressed root syllable) in ON mór and OE mūha; and 2) *mūgwá(n)- (with stressed suffix) in ON múgi and OE mūga, mūwa. The original meaning was '(large) heap of different masses, e.g. sand, hey, corn, dung etc.' → 'sandy plain' in ON mór. The reconstructed proto-forms can, however, not be analyzed any further.*

The Norwegian farm name Frøland/Frøyland occurs in many parts of the country. It is obviously a compound, which in Old Norse is frequently attested in dat. pl. Freyrlǫndum. The second element is ON land n. 'land, landed property, territory', probably originally in the plural, i.e. lǫnd n. pl. or landar, landir f. pl. The first

*element ON Frøy- was interpreted by Oluf Rygh as being the god name ON Freyr m. or possibly the goddess name ON Freyja f. Adolf Noreen, unwilling to accept this interpretation, assumed that Frøy- instead belonged to an unattested Old Norse adjective *freyr 'fertile', the only attestation of which was claimed to be the rare Norwegian dialect form frøy 'fertile'. This view was also shared by e.g. Magnus Olsen. It is shown, however, in this article that these names can only be seen as having the god name Freyr or perhaps the goddess name Freyja as their first element. The assumed adjective ON *freyr 'fertile' is shown to be an unacceptable form, and the dialect form frøy is most probably a relatively young variant of ON frjór 'fertile'.*

1 Mo

1.1 Former

Norsk *mo* m. betyr allment 'flate, slette, særlig tørr og sandet slette langs vassdrag, flat skogsmark', og også norrønt *mór* m. (pl. *móar*) betegner helst 'tørr, sandet slette, flat skogsmark'. Videre finnes gammelsvensk *mōr* m., svensk *mo* 'sandslette, (tørr) furumo' og islandsk *mór* 'tørt og udyrket stykke land med lite gras, (lyng)hei, torv', mens færøysk *mógvur* bare betyr 'torvjord'. Samme ord er etter all sannsynlighet også norsk dial. *mo* 'sandjord', se Alf Torp (1919: 429), svensk *mo* 'fin sandjord, grovkornet jordart' og dansk dial. *mo* 'kritt-, leirforekomst' med kompositumet *moler* 'hvitaktig, lett leirjord'. Det synes altså å dreie seg om et særnordisk ord, se f.eks. B&L (s. 825), men jf. videre nedenfor 1.4.2.

1.2 Bruk i gamle gårdsnavn

Norrønt *mór* forekommer ganske hyppig i navn på gamle og store gårder, og de eldste navnene har, så langt vi kan se, i regelen plural form *Móar*. Av tydelig gamle Mo-gårder kan nevnes gnr. 96 Moen i Spydeberg og gnr. 55 Moen i Askim som begge foreligger i dat. pl. *Moom* i RB (s. 141) og (s. 142). Svært mange av gårdene har i dag den bestemte entallsformen *Moen*, se videre BØ 4 (2001: 165) og 6 (2005: 104). En gammel gård Mo, seinere navn på sogn i Bullarens härad i Bohuslän, hadde også opprinnelig plural form, *j moa sokn* (1334), dvs. gen. pl. *móa* av norrønt *móar* m. pl., se SOL (s. 224). Det samme gjelder den opprinnelige gården i Mo härad i Jönköpings län: gsv. *Moaherath* (1259), se Ivar Lundahl (1974: 3). Det

finnes ennå spor av flertallsformen i navn som gnr. 54 *Moer* i Ås kommune, jf. norrøn dat. pl. *Mom* (1339), se NG 2 (s. 59), og videre *Moa*, *Moan* og *Moene*, se NSL (s. 314).

1.3 Urnordisk grunnform

Norrønt *mór* osv. er formelt sett svært flertydig og må følgelig også sies å være etymologisk uforklart. Den opprinnelige betydningen er heller ikke lett å bestemme. I B&L (ibid.) angis følgende mulige urnordiske a-stammeformer: **mōha-*, **moha-* (< germansk **muha-* ved a-omlyd), **mūha-* > yngre **mōha* (med **ū* > **ō* foran **h*, jf. urnordisk **prūh-* > norrønt *þró* f. ‘avlangt kar for mat og drikke til dyr’), **mauha-* > yngre **mōha-* (med **au* > **ō* foran **h*, jf. urnordisk **flauh-* > norrønt *fló* f. ‘loppe’) og **mōwa-*. Disse vil alle lydrett gi norrønt *mó-*, dvs. med a-bortfall ca. 500, bortfall av **h* og **o* > *ó*, samt bortfall av **w* etter lang **ō*, jf. f.eks. norrønt *nór* m. ‘skip’ (< urnordisk **nōwa-*), se B&L (s. 862).

To gamle navn er av særlig interesse i denne sammenhengen, nemlig *Mo i Rana*, som siden 1997 er en by i Rana kommune, og *Mosjøen*, som siden 1962 likedan er en by i Vefsn kommune. Navnene har utvilsomt opphav i to gamle gårder med navnet *Mo*. De omtales begge i NG 16: *Mo i Rana* (s. 143) og *Mosjøen* (s. 74). Den eldste forekomsten er *Moar* i Aslak Bolts jordebok (s. 144), dvs. norrøn nom. pl. *móar*, og det dreier seg her om gården i Vefsn.

Det som gjør disse navnene spesielt interessante og viktige, er at de en gang i urnordisk tid er blitt lånt inn i sørsamisk som *Muoffie* om navnet i Mosjøen, se Just Qvigstad (1938: 230), og *Måehvie*, i dag om *Mo i Rana* (i moderne rettskrivning, Qvigstad: *mōhvie*, *moafie* osv.). Knut Bergsland (1985: 223) tenkte seg muligheten av at formen *Muoffie* (*Mueffie* i moderne rettskrivning) kanskje kan representere tilnærmet samme form som *Måehvie*: «Også *ff* i *Muoffie* kan være en hørevariant av *hv*.» Bergsland antok (1970: 372) at *Muoffie* reflekterer en akk. sg. av en wa-stamme urnordisk **mōhwa* eller **mohwa* (med bl.a. final **-a* > *-ie*). Urnordisk **hw* er også i andre ord reflektert som *hv* og *f* i de samiske språkene, f.eks. sørsamisk *maehvie* ‘vom’ og nordsamisk *márfi* ‘blodpølse’ < urnordisk akk. sg. **marhwa* m. > norrønt *mǫrr* og sørsamisk *faatnoe* og nordsamisk *fádnú* ‘kvann’ < urnordisk nom. sg. **hwannu* el. akk. **hwannō* > norrønt *hvǫnn*. De sørsamiske formene kan derimot ikke si noe sikkert om vokaltiteten i den urnordiske formen.

Bergsland mente imidlertid seinere (1985: 223) at de urnordiske formene heller måtte rekonstrueres som rene a-stammer som **mōha-* eller **moha-*, fordi den norrøne nominativ plural har formen *móar* og ikke **móvar* med **v* som refleks av urnordisk **w < *hw* (med bortfall av **h*). Han bygger imidlertid sitt resonnement på en feilaktig urnordisk grunnform av ordet for ‘måke’, norrønt *már* m. Nom. pl. *mávar* kommer nemlig ikke av urnordisk **mai hwōR* (med bevart *v < *hw*) men av urnordisk **māwōR* (med regelrett bevaring av **w > v* etter *á*), se B&L (s. 855 f.). Detaljene i utviklingen av intervokalisk urnordisk **hw* er imidlertid uvisse og omdiskuterte, se f.eks. Emil Olson (1915). Det er mulig at hele sekvensen falt bort på en gang, men om f.eks. **h* falt bort først, ville **w* i alle tilfelle også gå tapt her etter **ō*, jf. norrønt *nór* ovenfor i 1.3. En urnordisk nom. pl. **mō hwōR* vil altså lydrett gi norrønt *móar* (eventuelt først med bortfall av **h* og dernest av **w*). Bergsland kan med urnordisk akk. sg. **mōha* som utgangspunkt heller ikke gi noen overbevisende forklaring på den sørsamiske konsonantismen *hv/ff* (1985: 223). Denne bør altså avgjort forklares som refleks av en sekvens urnordisk **hw*.

Bergsland går her videre ut fra at det er urnordisk akk. sg. **mōhwa* som er blitt lånt til sørsamisk, men tar man den gamle flertallsbruken i Mo-navnet i Nordland samt i Østfold, Båhuslen osv. i betraktning, er det langt rimeligere å anta at det er akkusativ plural som er blitt lånt. Denne hadde i klassisk urnordisk til ca. 500 formen **mōhwan*, som etter *n*-bortfallet ca. 500 fikk formen **mōhwā* (med nasal **ā*) > norr. *móa*. Vi må kunne gå ut fra at en nasal **ā* liksom en oral **a* ble reflektert i sørsamisk som *-ie* (Rolf Theil, muntlig meddelelse). Siden de sørsamiske formene (med *hv/ff < *hw*) viser at lånene har skjedd før bortfallet av **h* (eller av hele sekvensen **hw*), er det følgelig dateringen av dette i (yngre) urnordisk som bestemmer alderen på de sørsamiske lånene. Alderen på bortfallet lar seg imidlertid på grunn av sparsomme kilder ikke helt sikkert fastslå, men det eldste eksemplet på *h*-bortfall synes å være runesekvensen **sa** på Björketorp-stenen fra Blekinge (ca. 600). Den skal nokså sikkert leses *spā*, men den oppfattes både som en nominal form ‘spådom’ (norrønt *spá* f.) og en verbalform ‘jeg spår’ (norrønt *ek spá*), se diskusjonen hos Ottar Grønvik (1996: 179). Vi trenger ikke å behandle dette problemet nærmere her, for formen *spā* hører uansett til størrelsen urnordisk **spah-/spāh-* ‘spå’, og den lange *ā > á* reflekterer altså sannsynligvis eldre urnordisk **āh*, se B&L (s. 1158). Vi må av dette kunne slutte at de sørsamiske for-

mene bør være lånt en gang etter ca. 500 og trolig seinest ca. 650. Utviklingen i Nordland kan godt tenkes å ha ligget noe etter den i Blekinge.

1.4 Etymologi

1.4.1 Eldre forslag

Når det gjelder utforskningen av ordets etymologi, er de sørsamiske formene dessverre nokså allment blitt helt oversett, også i de etymologiske ordbøkene, bl.a. i en så pass ny bok som Íslensk orðsifjabók av Ásgeir Blöndal Magnússon (1989: 632 f.) og i tredje utgave av B&L (s. 862). Denne beklagelige kjensgjerning kan selvsagt skyldes mange forhold, men en utvilsomt viktig årsak er at formene ikke er omtalt i Jørn Sandnes' artikler om Mo i Rana og Mosjøen i Norsk stadnamnleksikon. Disse er uforandret også i siste trykte utgave (1997: 314, 317), til tross for at Qvigstadts bok fra 1938 nå står anført i litteraturlisten. Sørsamisk *Måehvie* viser at av de foreslåtte urnordisk grunnformene, som er sitert ovenfor i 1.3, er formen **mōwa-* formelt utelukket fordi den ikke inneholder noen **h*.

Lundahl foreslo imidlertid i sin tid (1931: 27 f.) nettopp en slik urnordisk grunnform, og antok at betydningen til **mōwa-* var «söndergniden, sönderkrossad materie» sedan «sand». Han knyttet denne formen til norrøn inf. *má* (pret. *máði*) 'skrape, slite, slette ut' og norsk dial. *må* 'skrape, gni, slite (ut)', se Torp (1919: 415), som rekonstruerer dette verbet som urnordisk inf. **mawēn*, jf. også yngre urnordisk pret. 3. sg. *māde* 'slet i stykker' på Eggja-steinen, se Grønvik (1985: 51). Urnordisk **mōwa-* hadde følgelig opprinnelig betydninger som 'noe avskrap, oppløst, knust osv.' → 'sand(jord)'. Formelt sett har vi her et vanlig avlydspar **maw-/mōw-*, og denne etymologien, som også er semantisk sett tiltalende, har fått tilslutning av bl.a. Elof Hellquist (1948: 654) og i B&L (s. 825).

Sørsamisk *Måehvie* osv. viser som sagt at Lundahls foreslåtte etymologi ikke er holdbar, og at norrønt *mór* osv. må rekonstrueres annerledes. Siden vi avgjort må regne med at *Måehvie* kan være lånt så pass seint som ca. 650, dvs. før *h/hw-*bortfallet, synes **mōhwa-*, **mohwa-*, **mūhwa-* og **mauhwa-* (med **hw* istedenfor **h* som i forslagene ovenfor i 1.3) alle å være mulige urnordiske grunnformer. Senkningen av **ū > *ō* foran **h* i **mūhwa- > *mōhwa* må ha funnet sted før 650, det vil si før bortfallet av *h/hw*, jf. 1.3 slutten. Det samme gjelder **au > *ō* foran **h* i **mauhwa- >*

**mōhwa-*. Den korte **o* i **mohwa-* ble på sin side forlenget til **ō* ved bortfallet av **h*.

Av andre forslag kan kort nevnes at Torp (1919: 429) gikk ut fra en urnordisk grunnform **mōha-*, som han satte i forbindelse med gammelirsk *móin* f. ‘torv, myr’ og kymrisk *mawn* ‘torv’, men de keltiske formene er av uvisst opphav, og denne sammenstillingen er følgelig lite overbevisende, se B&L (s. 825). Av de øvrige mulige grunnformene synes urnordisk **mauhwa-* og **mohwa-* ikke å ha noen brukbare germanske eller indoeuropeiske tilknytningspunkter.

Bergsland (1985: 223 f.) gikk på sin side ut fra at den eldste urnordiske formen hadde en lang **ū*, og han rekonstruerte en akk. sg. **mūha* (> yngre **mōha*). Grunnlaget for denne formen ser han i bl.a. finsk *muha* ‘løs, myk’, jf. videre ensbetydende *muhea* og *muha* ‘støv, bøss’ i LGLOS 2 (s. 267), men den korte *u* i disse ordene gjør det problematisk å betrakte dem som lån fra urnordisk **mūha*. Bergsland (1985: 226 n. 4) antok imidlertid at *u*-vokalen i *muhea* osv. kunne ha blitt substituert for en opprinnelig urnordisk **ū* foran *a*. Dette er kanskje ikke umulig, men det forblir likevel en lite overbevisende *ad hoc*-antagelse. Det er for øvrig etter all sannsynlighet slik at den korrekte urnordiske formen var **mūhwa-* (med **hw*), se videre 1.4.2 nedenfor, og de finske formene, som Bergsland viser til, kan følgelig med sin korte *u* og uten spor av **w* vanskelig antas å være lånt av en preform til norrønt *mór* osv.

1.4.2 Egen tolkning

De nordiske språkene har alle reflekser av en *n*-stamme urnordisk **mūgan-* i norrønt *múgi* m. ‘haug, dyng (av høy)’ og ‘flokk, mengde’, islandsk *múgi* ‘dyng, stor høystakk’, norsk *muge* m./f. ‘dunge, haug (av møkk), såte av høy el. korn’, jf. også færøysk *múgva* f. ‘stor folkemengde, skare’, ved siden av en *a*-stamme urnordisk **mūga-* i norrønt *múgr* m. ‘folkemasse, hop’, islandsk *múgur* ‘hop, vanlige folk, pøbel’ og norsk *mug* m. ‘flokk, folkemengde’. Vi ser her tydelig en semantisk utvikling fra ‘haug, masse, mengde’ til ‘flokk av mennesker osv.’, jf. etymologien til norsk *folk* i B&L (s. 323 f.). En vanlig sammensetning er dessuten norrønt *almúgi* m. ‘almue, folkemengde osv.’, nynorsk *allmuge* ‘folk på landet, småkårsfolk’ og gammeldansk *almūghe* og dansk *almue* ‘småfolk, især på landet’, se B&L (s. 43).

Disse formene blir allment og med rette stilt sammen med gammelengelsk *mūha*, *mūga* og *mūwa* m. ‘kornhaug’ og engelsk *mow* ‘haug med høy, høyballe, høysåte, kornstakk’, se f.eks. Torp (1919: 436). Av disse er *mūha* en arkaisk form med ennå bevart intervokalisk *h*, se Alistair Campbell (1969: § 461) angående det tidlige bortfallet av *h* i denne posisjonen i gammelengelsk. I de vestgermanske språkene er germansk **hw* (< eldre **h^w*) allment blitt til **h*, jf. f.eks. gammelhøytysk og gammel-saksisk inf. *sehan* ‘se’ < eldre **sehwan*. Gammelengelsk *mūha* lar seg følgelig uten videre oppfatte som utviklet av en rotbetont germansk grunnform **mūhwan-* (med **hw > h*), og de to øvrige formene *mūga* og *mūwa* kan da analyseres som reflekser av en suffiksbetont germansk variant **mūgwán-*, dvs. med **gw* (< eldre **g^w*) ved suffiksbetoning etter Verners lov, se videre 1.4.4 nedenfor og Campbell (1969: § 412). Vi har ingen fullgod oversikt over utviklingen av intervokalisk germansk **gw*. Dette skyldes i første rekke at materialet ikke er særlig stort, og det er følgelig vanskelig å gjøre presist rede for hvorfor **gw* her etter **ū* synes å være reflektert både som *g* og *w*. Etter en lang *ū* synes imidlertid en utvikling til *g* å være den mest sannsynlige, jf. Elmar Seebold (1967: 132). Hvordan varianten *mūwa* skal forklares, forblir i så fall uvisst. Men selv om vi skulle se bort fra denne noe uklare formen, er det intet til hinder for å rekonstruere **mūhwan-* og **mūgwán-* som grunnformer for gammelengelsk *mūha* og *mūga*. Formelt sett er følgelig germansk **mūhwan-* i gammelengelsk *mūha* en *n*-stammevariant til urnordisk **mūhwa-* i norrønt *mór* osv., og germansk **mūgwá(n)-* kan likeledes være reflektert i norrønt *múgi* og *múgr* (med **gw > g*).

Den formelle koblingen av gammelengelsk *mūha* osv. med norrønt *mór* osv. er også semantisk tiltalende. Vi kan uten videre anta en opprinnelig betydning ‘ansamling/forekomst av ulike typer av masser’ som i nordgermansk ble spesialisert til ‘masser/ansamlinger av sand(jord)’ ved norrønt *mór* osv. Varianten **mūgwa(n)-* ble på sin side betegnelsen på andre typer masser av f.eks. høy og korn ved gammelengelsk *mūga* og norrønt *múgi* og videre til menneskemengde ved norrønt *múgi/múgr*. En betydning ‘sand(jord)’ → ‘sandslette osv.’ er videre også godt forenelig med pluralbruken i de eldste Mo-navnene, jf. andre masseord som norrønt *sandr* m. ‘sand’ som hyppig brukes i flertall *sandar*, f.eks. *þurrrir sandar* ‘tørre sandstrekninger’, og norrønt *snjó* m. ‘snø’ i uttrykk som *miklir snjóvar* ‘mye snø’, se Fritzner 3 (s. 181 f., 462). Når det gjelder jords-

monnet, kan det nevnes at den opprinnelige gården Mo i Mosjøen har ligget på en flat sandmo innerst i Vefsnfjorden, ved utløpet av elvene Vefsna og Skjerva (SNL 2019). Mager sandmo er også karakteristisk for markforholdene i Mo härad, se ovenfor 1.2.

1.4.3 Noen svenske former

Det er interessant at vi i svensk finner former med \bar{o} -vokalisisme som gammelsvensk *mōghe* m. ‘folkehop, skare osv.’, *almōghe* samt *almōgher* m. ‘folk, menighet’ og svensk *allmoge* (om eldre tider) ‘landbruksbefolkning’. Den semantiske berøringen mellom **mōh(w)a-* (> *mór*) og **mūga(n)-* (> *mūgi*, *mūgr*) må i (yngre) urnordisk før betydningsspesialiseringen tok til for alvor, se 1.4.2 ovenfor, ha vært stor, siden både **mōh(w)a-* og **mūga(n)-* i tråd med sitt felles etymologiske opphav betegnet masser av ulike slag. Det kan følgelig tenkes å ha skjedd en kontaminasjon mellom **mūga(n)-* og **mōh(w)a-* på den måten at **mūga(n)-* ble endret til **mōga(n)-* > gammelsvensk *mōghe*, *-mōgher*. Torp (1919: 436) tenkte seg også at \bar{o} -vokalismen i de svenske formene kunne bero på en sammenblanding med andre former.

1.4.4 Indoeuropeisk

Den aller eldste germanske grunnformen skal altså etter all sannsynlighet rekonstrueres som rotbetont **mūh^wa-* (> yngre **mūhwa-*) med en suffiks-betont variant **mūg^wá-* (> yngre **mūgwá-*), som altså har $*g^w < *h^w$ etter Verners lov. Disse formene er uten klare indoeuropeiske slektninger, og av den grunn er rekonstruksjonen av den eldste germanske grunnformen uviss, også når det gjelder $*h^w$. Den kan etter Grimms lov (den germanske lydforflytningen) representere enten indoeuropeisk $*k^w$ eller en indoeuropeisk sekvens $*kw/k^w$, se f.eks. B&L (s. 10–12) angående Verners og Grimms lov. Videre spekulasjoner angående en indoeuropeisk etymologi for norrønt *mūgi*, *mūgr* osv. finnes bl.a. i IEW (s. 752), se også Guus Kroonen (2013: 373).

2 Frøland/Frøyland

2.1 Former

Gårdsnavnet *Frøland/Frøyland* forekommer mange steder i Norge. Her kan først nevnes gnr. 98 Frøyland i det gamle Vanse herred, nå tettsted på Lista i Farsund kommune, som i norrønt kjennes i dat. sg. *Frøylande*, i

DN 2 (s. 330, 1373), se NG 9 (s. 198), der Albert Kjær dessuten gir en kort oversikt over disse navnene, jf. også Magnus Olsen (1915: 26–49) for ytterligere former. En annen gammel gård er gnr. 100 Frøland i Våler i Østfold, se BØ 3 (1999: 167 f.). Denne har dat. pl. *Frøylandom* som eldste form i RB (s. 485). Best kjent er trolig det gamle bygdenavnet (landskapsnavnet) *Frøland* i Østfold som opprinnelig ble brukt som fellesnavn på herredene Askim og Trøgstad. Det gjenfinnes i navnet på domssognet *Heggen og Frøland*, se NSL (s. 202). De eldste forekomstene er igjen dat. pl. *Frøylandum* i RB (s. 104). Noe seinere finnes entallsformen dat. *Frøyland*.

Etterleddet i disse navnene er norr. *land* n. ‘mark, jord osv.’, og Oluf Rygh antok i NG 1 (s. 371 f.) på bakgrunn av dativformene ovenfor at disse navnene opprinnelig generelt hadde flertallsform, altså nominativ og akkusativ **Frøyloñd* n. pl. eller **Frøylandir* f. pl. En mulig form er også **Frøylandar* f. pl. på samme vis som vi til f.eks. norr. *tún* n. finner *Túnar* f. pl. om gården Toner i Strøm sogn i Sør-Odal i Hedmark, se NG 3 (s. 179) og DN 2 (s. 72, 1306), og yngre *Túnir* f. pl. i f.eks. *Sigtúnir* om Sigtuna i Sverige (Heimskringla kap. 6), se også BØ 7 (2007: 17–22) angående de eldre formene av herredsnavnet *Tune* i Østfold. Den samme utviklingen sees ved feminine appellativer som norrønt *skál* f. ‘skål’, pl. *skálar*, yngre *skálar*, se Bjorvand (1972: 195 ff.) for denne bøyningssendingen. Et navn som tydelig har feminin flertallsform er det forsvunne navnet *Frøylander*, som i RB (s. 17) er anført under Melum kirke i det gamle Solum herred, nå del av Skien i Telemark. En norrøn feminin plural **Landar* eller yngre **Landir* synes også å være reflektert i gårdsnavnet *Lande* i Tune, se BØ 7 (2007: 153 f.) og også Inge Særheim (2001: 294 ff.), som bl.a. likeledes holder flertallsformen for å være et arkaisk trekk.

2.2 Oluf Rygh

Oluf Rygh antok i NG 1 (s. 371 f.) at forleddet i disse navnene mest sannsynlig var gudenavnet norrønt *Freyr* m. eller gudinnenavnet norrønt *Freyja* f., dvs. en ja-stamme urnordisk **Frauja-* og en jōn-stamme urnordisk **Fraujōn-*. Navnene er utvilsomt av høy alder, og vi må kunne anta at den urnordiske grunnformen i begge tilfelle har vært f.eks. **Frauja-landōr* f. pl., det vil si at jōn-stammen på regelmessig vis hadde den samme komposisjonsformen urnordisk **Frauja-* som ja-stammen, jf. gotisk *qina-kunds* ‘av hunnkjønn’ (med *a*-vokal som *a*-stammene) til *ōn-*

stammen *qinō* f. ‘kvinne’. Rygh mente imidlertid at dersom forleddet var gudinnenavnet, må det trolig ha hatt genitivformen *Freyju*, men det finnes neppe tilstrekkelig grunnlag for en slik antagelse ved de navnene som er nevnt i 2.1. Et navn som imidlertid sikkert har gen. *Freyju* i forleddet er *Frøberg* i Furnes herred, nå tettsted i Ringsaker i Hedmark, der den gamle formen var dat. sg. *Friæiubærghi* i DN 1 (s. 411, 1399), dvs. norrønt *Freyjubergi*, se Olsen (1915: 33).

2.3 Adolf Noreen

Til dem som ikke vil godta Ryghs oppfatning av navnene, hører i første rekke Adolf Noreen (1911: 276 ff.). Han konstaterer bl.a. med rette at gårdsnavnet *Frøland* i Hjørtedal i Telemark, som i eldre kilder bl.a. skrives både *Friolondhom* i DN 11 (s. 169, 1451) og *Frølandom* i DN 10 (s. 74, 1395), har adjektivet norrønt *frjór* ‘fruktbar, grøderik’ som forledd og følgelig betyr ‘fruktbart land’. Med dette utgangspunktet vil han istedenfor gudenavnet *Freyr* og gudinnenavnet *Freyja* i alle forekomster av navnet *Frøyland/Frøland* se en sammensetning med betydningen ‘fruktbart land’. For å forklare de navnene der ingen gamle (side)former med *Frjó-* foreligger, men altså bare *Frøy-*, vil han i dette forleddet se et ellers ukjent norrønt adjektiv **freyr* ‘fruktbar osv.’. Dette oppfatter han som en gammel variant til norrønt *frjór*, *frær*, *frjár* ‘fruktbar, grøderik’, nynorsk *fræv* og dial. *frø* ‘spirefør, fruktbar’. Som viktigste og egentlig eneste grunnlag for en slik form angir han norsk dial. *frøy* ‘spiredyktig, fruktbar’, ifølge Aasen (1873: 194) kjent fra Helgeland.

Norrønt *frjór*, *frær* går utvilsomt tilbake på urnordisk **fraiwa/ō-*, se Bjorvand (2013: 54 f.) for lydutviklingen. Noreen gjør intet forsøk på vise hvordan en slik grunnform eventuelt også skulle kunne gi norrønt **freyr*. De to andre norrøne adjektivene med en helt parallell formell struktur, *mjór*, *mær*, *mjár* ‘tynn, smal’ (urnordisk **maiwa/ō-*) og *sljór*, *slær*, *sljár* ‘sløv, slapp’ (urnordisk **slaiwa/ō-*) har heller ingen tilsvarende varianter **meyr* og **sleyr*.

Det kan se ut til at Noreen må ha tenkt seg at **freyr* på en eller annen måte kunne være oppstått ved i- eller j-omlyd. Det synes imidlertid ikke å eksistere noen mulighet for en slik lydutvikling av urnordisk **fraiwa/ō-*, men la oss likevel kort se nærmere på de lydlige forholdene: Urnordisk nom. m. **fraiwar* ble via **fræwar* og yngre urnordisk **freur* (med a-synkope og **æw > *eu*) til norrønt *frjór*, jf. norrøn dat. *sjó* < eldre **seu* (be-

lagt i *nāseu* ‘dødsbølge’ på Eggja-steinen) < urnordisk **sāwi*, se Grønvik (1985: 59) og B&L (s. 1047 f.). Spørsmålet er da hvordan diftongen **eu* ville ha utviklet seg, hvis den eventuelt ble utsatt for i/j-omlyd, og det er da helt klart at den ikke ble til norrøn **ey* men derimot til norrøn *ó*. Denne utviklingen viser det gamle gårdsnavnet *Frøn* i Oslo, norrønt *Frón*, overlevert i bl.a. dat. sg. *Frøn* i RB (s. 300), jf. NG 2 (s. 100). Dette vinnavnet (urn. **winjō*- f. ‘naturlig eng’) har utvilsomt adjektivet **fraiwa/ō*- som forledd. En noe yngre urnordisk dativ **frēwa-winju* ble ved bl.a. *a*-synkope til **freu-(w)inju*, og i denne formen ble **eu* ved i-omlyd til *ó* i norrøn dat. *Frón*.

Det er slik sett klart at den forholdsvis unge diftongen (**eu* < **āw* etter 500) ved i-omlyd utviklet seg på samme måte som en eldre urnordisk diftong **eu*, som må ha foreligget i f.eks. urnordisk pret. 3. sg. **hleup* > norrønt *hljóp* til inf. *hlaupa* ‘løpe’ og urnordisk **euk* > norrønt *jók* til inf. *auka* ‘øke’ (med **eu* > *jó* foran *p* og *k*). Preteritum konjunktiv til *hlaupa* har formen 3. sg. *hlópi* < urnordisk **hleupi* (med *ó* < **eu*). Denne diftongen var altså i urnordisk forskjellig fra den germanske **eu* (< ieur. **eu*), som allerede tidlig i urnordisk (nordgermansk) etter all sannsynlighet generelt var blitt til **iu*. I motsetning til **eu* ble denne til norrøn *jú* foran *p* og *k* i inf. *krjúpa* ‘krype’ og inf. *ffjúka* ‘fyke’, og i-omlyden av **iu* var *y*, f.eks. pres. 3. sg. *brytr* til inf. *brjóta* ‘bryte’. Den første som har gjort godt rede for disse forholdene synes å være Trygve Skomedal (1980: 131 f.).

2.4 Magnus Olsen

Magnus Olsen (1915: 41) er også av den oppfatningen at forleddet *Frøy*- ikke er gudenavnet *Freyr* og mener liksom Noreen at forleddet *Frøy*- er et adjektiv norrønt **freyr* ‘fruktbar’:

Derimod passer det fortrinlig at forklare *Frøylandir* af et ord **frøy*-, der her har hensyn til tjenlighed som saa-land eller agerland. Første led er vel neppe ordet for »frø« **fraiwa*- (oldn. *fræ*, *frjó*, *frø*), men snarere det deraf afledede adjektiv **fraiwia*- (oldn. *frær*, *frjór* »frugtbart») med den oprindelige betydning: som er egnet til (at modtage) udsæd.

Mens Noreen (1911: 276 ff.) ikke gjør noe eksplisitt forsøk på å forklare i-omlyden ved adjektivet **freyr*, mener Olsen altså at det er en ija/ō-stamme, men hans forsøk på en formell analyse av de aktuelle formene gir ingen mening. Det er helt klart at norrønt *frjór*, *frær* ikke er et ija/ō-stammeadjektiv **fraiwiija/ō-* (Olsen: **fraiwia-*) avledet av urnordisk **fraiwa-* n. ‘frø’. Det kan følgelig ikke ha hatt en norrøn variant **freyr*, og som vist i 2.3, måtte en eventuell variant med i/j-omlyd hatt formen **frór*. Det er for øvrig utvilsomt slik at norrønt *frjó*, *fræ* n. ‘frø’ er den substantiverte nøytrale formen av adjektivet *frjór*, *frær* liksom f.eks. norrønt *sár* n. ‘sår’ til adjektivet *sárr*, se B&L (s. 1270).

Det kan videre slås fast at dersom forleddet i *Frøyland* hadde vært et slikt ija/ō-adjektiv, som Olsen tenker seg, ville den urnordiske formen ha vært f.eks. **Fraiwiija-landōr* f. pl. som lydrett måtte bli til norrønt **Frævi-landar*, jf. f.eks. komposita med ija/ō-adjektivet urnordisk **wilþija/ō-* ‘vill’ som f.eks. urnordisk **wilþija-swīna* n. ‘villsvin’ som via yngre **wilþī-swīn* (med *a*-apokope og **ij > *ī*) ble til norrønt *villisvín*.

2.5 Avslutning – konklusjon

Allerede Kjær uttrykte i NG 9 (s. 199), som utkom i 1912, sunn skepsis til eksistensen av et gammelt adjektiv **freyr* på følgende måte:

Det bliver dog da paafaldende, at denne Form af Ordet, som efter de anførte Stedsnavne i sin Tid skulde have havt en vid Udbredelse i Landet, nu kun synes kjendt fra Nordland.

Norsk dial. *frøy* må følgelig oppfattes som en forholdsvis ung form. Den er imidlertid etter all sannsynlighet oppstått av det norrøne adjektivet *frjór*, akk. m. *frjóvan* osv. Men det er på den annen side uklart hvilke lydlike eller eventuelt analogiske prosesser, som har ført fram til den. Det gis her flere mulige utviklinger som vi ikke kan eller behøver å gå inn på her.

De formelle kriteriene, som det er redegjort for her, tillater helt entydig bare én tolkning av forleddet norrønt *Frøy-* i navn som *Frøylander* osv., nemlig at det, som allerede Rygh antok, dreier seg om gudenavnet *Freyr* og kanskje gudinnenavnet *Freyja*. Kjær (ibid.) konkluderer på følgende vis:

Til Fordel for Afledning af Gudenavn synes derimod det forholdsvis store Antal af disse Navne at tale, samt den Omstændighed, at vi her i Vanse have Gaardnavnet Frøisti (GN. 58), som synes at maatte indeholde enten *Frøyr* eller *Frøyja*, formodentlig det første, [...].

Det er følgelig lite tilfredsstillende at en usignert og svært kort artikkel i NSL (s. 202) om *Heggen og Frøland* uten videre diskusjon foretrekker Olsens oppfatning av navnet *Frøland*.

Etymologisk hører ja-stammen urnordisk **Frauja-* m. (> *Freyr*) nær sammen med jan-stammen gotisk *frauja* m. ‘hersker, herre’ med kompositumet *heiwafrauja* ‘husets herre, familiens overhode’ og det avledede verbet *fraujinōn* ‘herske’. I de eldste av de behandlede navnene kunne forleddet tenkes ennå å ha den etymologiske betydningen ‘hersker, herre’, særlig i et bygdenavn som *Frøland* i 2.1, som omfatter et så stort område, det vil si at det ble kalt ‘høvdingens, herskerens land’. I så fall er *Freyr* først noe seinere blitt opphøyet til gudeverdenen, og det er også vanskelig å avgjøre hvor gammelt gudinnenavnet *Freyja* kan være. Vi må la også disse problemene ligge her, men til slutt bare få påpeke at det selvfølgelig også finnes flere sammensatte navn med forleddet norsk *Frø-* der dette reflekterer adjektivet *frjór*, f.eks. gnr. 25 *Frøhol* i Askim som etter all sannsynlighet kommer av norrønt **Frjóhóll* (med *ø < jó* ved progressiv j-omlyd), se BØ 6 (2005: 47).

3 Litteratur

- Aslak Bolts jordebok, utgitt ved Jon Gunnar Jørgensen. Riksarkivet. Oslo 1997.
- Bergsland, Knut 1970: Om middelalderens finnmarker. I: Historisk tidsskrift 49. S. 365–409.
- Bergsland, Knut 1985: Datering av sørsamiske stedsnavn lånt fra nordisk. I: MM 1985. S. 223–26.
- Bergsland, Knut 1995: Bidrag til sydsamenes historie. Utgitt av Senter for samiske studier, Universitetet i Tromsø. Tromsø.
- Bjorvand, Harald 1972: Zu den altwestnordischen Pluralendungen *-ar*, *-ir* und *-r* bei femininen Substantiva. I: NTS 26. S. 195–215.
- Bjorvand, Harald 2013: Herredsnavnet *Råde* og en norrøn veksling *ó : á*. I: NN 30. S. 49–59.

- B&L = Bjorvand, Harald & Fredrik Otto Lindeman 2019: Våre arveord. Etymologisk ordbok. 3. utgave. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B: Skrifter CV). Oslo.
- BØ = Hoel, Kåre 1994–: Bustadnavn i Østfold. Utgitt ved Margit Harsson og Tom Schmidt. 1–. Oslo.
- Campbell, Alistair 1969: Old English Grammar. Oxford.
- Fritzner = Fritzner, Johan 1883–96: Ordbog over Det gamle norske Sprog I–III. Omarbeidet, forøget og forbedret Udgave. Kristiania.
- Grønvik, Ottar 1985: Runene på Eggjasteinen. Oslo.
- Grønvik, Ottar 1996: Fra Vimose til Ødemotland. Nye studier over runeinnskrifter fra det 6. århundre. Oslo.
- Hellquist, Elof 1948: Svensk etymologisk ordbok. 3. opplagan Lund.
- IEW = Pokorny, Julius 1959: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern –München.
- Kroonen, Guus 2013: Etymological Dictionary of Proto-Germanic. (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series. Edited by Alexander Lubotsky. Volume II). Leiden – Boston.
- KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begründet von A. Kuhn.
- LGLOS = Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. 1–3. Begründet von A.D. Kylstra, fortgeführt von Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä. Amsterdam – Atlanta 1991–94.
- Lundahl, Ivar 1931: Ordet *mo* och dess etymologi. I: Minnesskrift utgiven av Filologiska samfundet i Göteborg på trettioårsdagen av dess stiftande den 22 oktober 1930. (Göteborgs Högskolas Årsskrift 36. 1930: 3.). Göteborg. S. 20–37.
- Lundahl, Ivar 1974: Ortnamnen i Jönköpings län. Del II Mo härad. Bebyggelsenamn. Uppsala.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.
- NG = Oluf Rygh: Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens
- Revision. I–XVIII. Kristiania 1897–1924. Fællesregister ved Albert Kjær. Oslo 1936.
- Noreen, Adolf 1911: Tiveden ock tibast. I: Festskrift til H. F. Feilberg (= MM 1911. S. 273–84.
- NSL = Norsk stadnamleksikon. Redigert av Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. 4. utgåva. Oslo 1997.

- Olsen, Magnus 1915: Hedenske kultminder i norske stedsnavne. (Videnskaps-selskapets Skrifter, II. Hist.-filos. Klasse. 1914. No. 4). Kristiania.
- Olson, Emil 1915: Om behandlingen av urgerm. *hw* i de nordiska språken. I: ANF 31. S. 1–25.
- Qvigstad, Just Knud 1938: De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. 33). Oslo.
- Seebold, Elmar 1967: Die Vertretung von idg. *g^wh* im Germanischen. I: KZ 81. S. 104–133.
- Skomedal, Trygve 1980: Synkope, omlyd og bryting i nordisk. I: The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of the Fourth International Conference of Nordic and General Linguistics in Oslo 1980. Edited by Even Hovdhaugen. Oslo. S. 120–139.
- SNL = Store norske leksikon: <https://snl.no>
- SOL = Svenskt ortnamnslexikon. (Utarbetat inom Institutet för språk och folkminnen och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet). Andra reviderade upplagan. Redaktör: Mats Wahlberg. Uppsala 2016.
- Særheim, Inge 2001: Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på *-land*. (Tid-vise skrifter. Humaniora, kunst og estetikk. Nr. 38). Høgskolen i Stavanger.
- Torp, Alf 1919: Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania.
- Aasen, Ivar 1873: Norsk Ordbog. Christiania.

Jomfruland, Jungfrun, Landegode og Godøya på Sunnmøre – ikkje farlege, men reine og gode?

Av Eldar Heide

This article presents new explanations for the following names: Godøya in Sunnmøre, Western Norway; Jomfruland on the Norwegian Skagerrak coast, Jungfrun in Kalmarsund, Sweden; and Landegode, which has been used about three separate Norwegian islands: the mentioned Jomfruland; Svinøya north of Stad, Western Norway; and Landegode near Bodø, Northern Norway. The traditional explanation is that the three Landegode islands together with Jungfrun are particularly dangerous places within the coastal waters and that the names are placating names that were used in order to appease the powers thought to reside there and let sailors pass without any trouble. However, the claim that these islands are dangerous places does not stand up to scrutiny. What distinguishes them, together with the island of Godøya in Sunnmøre, is quite the contrary: They are natural navigation marks surrounded by clear waters, free of skerries and reefs, so that sailors are able to steer towards them in order to avoid any sub-surface dangers. This must have been invaluable in times before sea charts, compass and more advanced navigational aids. My suggestion therefore is that the name Landegode, 'the good land', is to be understood literally: The three Landegode islands are places that are good, in the sense of helpful, for sailors. The name Godøya in Sunnmøre, derived from Guðey 'god-island', is, I believe, to be understood in a similar way – the difference being that, here, the easy approach from the sea was considered so useful that it was linked to the gods. Regarding Jomfruland 'Virgin-Land' and Jungfrun 'The Virgin', my suggestion is that a wordplay is at issue: These islands are either flanked or surrounded by clear waters, which in Norwegian and Swedish is

expressed as ‘clean waters’, while virgins were said to be ‘clean’ in former times.

I. Bakgrunn

På Norskekysten er det tre øyar vi kjenner til har kunna kallast *Landegode*, av **Landit góða*, ‘det gode landet’. Den eine har ikkje anna namn i dag, det er Landegode nordvest for Bodø. Den andre er Svinøya i havet nord for Stad, og den tredje er Jomfruland på Telemarks-kysten (Rygh 1905: 201, Kjær og Rygh 1914: 45). Dessutan er det to skjer med namnet *Landego(de)* på Nordvestlandet; dei kjem eg att til nedanfor. Øynamnet *Landegode* (som burde ha stavast *Landetgode*, jf. *Holmengrå*, fotnote 19) blir allment forklart med at desse øyane er spesielt farlege for skipsfarten i leia langs kysten (Rygh 1905: 201, Helland 1908: 468, Kjær og Rygh 1914: 45, Solheim 1940: 133 ff., Hovda 1954, Gudbrandson 1978: 351, Finstad 1991: 45-47, 103; Dannevig 1993: 32, Stemshaug 1997, Aune 1997). Oluf Rygh viser til Peder Claussøn Friis, som i *Norriges Beskrivelse* frå 1613 seier:

Norske Skibsfolck, aff nogen Superstitz oc Vonne,¹⁾ ville icke neffne det Land Jomfruland, naar de ere under Segel, før end de hafue seiglet der forbi, men kalde det Landet gode, huilcken Superstitz de oc observere met flere Orter. (Friis 1881: 298, Kjær og Rygh 1914: 45, jf. Rygh 1905: 201)

Dette kommenterer Rygh slik:

Det er nok, eller har ialfald været en meget almindelig Overtro blandt Sømænd og Fiskere, at forskjellige Ting ikke maatte nævnes med sine sædvanlige Navne, naar de var paa Søen, formodentlig en Levning af hedensk Tro paa onde Vætter, hvis Magt man haabede at kunne undgaa, hvis man ikke gjorde dem opmerksomme ved at nævne dem selv eller Gjenstande, hvortil deres onde Hensigter knyttede sig, medens man haabede at kunne formilde dem ved at bruge smigrende Navne istedetfor de egentlige. De tre Øer ligger alle saaledes i Leden,

1) Det er «vantro», seier Storm i utgåva, Friis 1881, s. 298, fotnote 3.

at de maa have været mere end almindelig farlige for Kystfarten i ældre Tid. (Kjær og Rygh 1914: 45)

Blant dei som har slutta seg til dette synet, er Solheim i si gransking av nemningsfordomar på sjøen (1940: 133). Han seier det er «tydeleg [i Friis-sitatet] at dei [sjøfarande] hadde otte for» Jomfruland, og brukar ordet «godnemne» om slike smigrande nemne som ein meiner *Landegode* og *Jomfruland* er. Om det siste namnet er Hovda meir konkret: «Då kristendomen kom, bad dei til Jomfru Maria om å koma framom, og slik kom namnet J[omfruland] opp». Og bakgrunnen for godnemnebruken var «det ureine og farlege farvatnet» ved Jomfruland, presiserer Hovda (1954).

Det er ingen tvil om at namna *Landegode* og *Jomfruland* er gjevne i staden for namn folk ville unngå å nemne. *Jomfruland* heitte på gammalnorsk *Aur*,²⁾ som tyder ‘grus’ (øya er ein del av morenen Raet) og vart altså fortrent av *Jomfruland*, og som vi har sett, sa Friis at sjøfolk på hans tid unngjekk også *Jomfruland*, og sa *Landegode*. Om Svinøya seier Hans Strøm i *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør* frå 1762: «*Landego* kaldes i Almindelighed den ubeboede Øe, eller store Holm, som ligger netop 1 Miil i Vest fra Skorpøe, lige ud i det vilde Hav [...], men ellers kaldes den ogsaa Sviinøe [...], item Stor-skjæret» (sitert etter Solheim 1940: 133). *Landegode* ved Bodø (lokal uttale /lapgu:/) heitte truleg frå gammalt av *Gygerøya*, etter den karakteristiske fjellnabben *Landegodekjerringa* i tinden *Gjura* sørvest på øya (Gudbrandson 1978: 351-53). *Gjur* er ein variant av *gyger* (til liks med /¹jy:ver/, /jy:r/, *gjuger*), og *Gjura* må opphavleg ha vore namn på *Landegodekjerringa*.³⁾ Frå tidleg på 1900-talet har vi opplysningar om at truleg minst to personar har kjent tradisjon om at øya heitte /²jigerøya/ og at dette var eit forakteleg namn ein ikkje skulle seia høgt (ibid).⁴⁾ At

2) *Hákonar saga Hákonarsonar I. Bøglunga saga* 2013: 35, 111, 153; *Hákonar saga Hákonarsonar II. Magnúss saga lagabætis* 2013: 86, 296. I desse utgåvene er namnet normalisert *Aurr*, venteleg fordi appellativet var hankjønn og dermed hadde ein ekstra -r i nominativ. Men truleg er stadnamnet ei hokjønnsform som er avleidd av hankjønnsordet, Kjær og Rygh 1914: 45.

3) Om namn på -*gjura*, -*kjerringa* osb., sjå Myrvang 2014 og 2016.

4) Takk til Finn Myrvang og Petter Snekkestad for tips om *Gygerøya*. Det Gudbrandson (1978: 351) seier, er dette: «Det er egentlig bare ett sted en kunne gjøre seg et ørlite håp om at gammelnavnet på Landego skulle være husket: på øya sjøl. Og noen måtte da ha lyttet til den generasjonen som ennå stod i en levende muntlig tradisjon. Her

/ˈjiger/ i namnet er ei anna form enn /ju:r/, gjer desse opplysningane truverdige. /ˈjiger/ kan ikkje vera utleidd av namnet *Gjura*, men kan forklarast slik at ei eldre form har overlevd i samansetjing. (Den gammalnorske forma var *gýgr*.)

II. Er Jomfruland og Landegode-øyane spesielt farlege stader i leia?

Grunnen til at eldre namn på desse øyane vart erstatta, skal altså vera at dei var spesielt farlege for skipsfarten. Men det er vanskeleg å sjå at farvatnet forbi desse tre øyane er farlegare enn farvatnet før og etter når ein passerer dei i leia. *Den norske los* seier ingen stad at Jomfruland, Svinøya eller Landegode er spesielt farlege stader i leia.⁵⁾ Losen har kart med markering av farlege kyststrekningar baserte på «en omfattende rundspørring blant [...] loser» og «Fiskeriorganisasjonene». Desse områda «utmerker seg ved uheldige kombinasjoner av strøm, bølger og bunntopografi». Eit slikt område er Stadhavet, der det både er vêrhardt og straum som er strid fordi han blir pressa rundt Staden. Liknande er det utanfor Lista, der straumen i tillegg ofte går i kvervlar, og havbotnen stig brått frå mesta 400 meters djup. (*Den norske los 1* 2018: 146, 162, *Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 33) Både Jomfruland, Landegode og Svinøya ligg ved, men utanfor, slike farlege område. På kartet i losen er det avmerka eit slikt område litt nordaust for Jomfruland, utanfor halvøya som ligg mellom Langesundsbukta og Oslofjorden, med start rundt ei landmil aust for Jomfruland (ibid: 163, 163). Jomfruland stikk då heller ikkje ut, som Lista, Stad og den nemnde halvøya. Jomfruland ligg inne i ei open bukt på linja mellom Hvasser og Risør; havbotnen stig slakt opp mot land, og det skal ikkje vera spesielt mykje straum der. Ved Landegode

ligger Harald Kvigs innsats. Husmannsdattera Johanna Kristiansdatter fra Naustvika på Selnes (1845–1927) var gjennom et langt liv taus på Kvig [som er ein gard på austsida av øya]. *Gammel-Johanna* var den fødte forteller og levde med i fortidas forestillingsverden. Hun var det som etter å ha skottet seg omkring *liksom kviskra at Landego var ikke rette navnet, at Landegokjerringa kaltes Gigra og at øya egentlig het Gigrøy*. Og da Harald Kvig så spurte stefaren om han visste noe om dette, var det liksom *Johan Pettersso*’ slengte det fra seg: *Giggerøy!*» Etter «...*egentlig het Gigrøy*» er det ein fotnote: «Etter *Harald Kvig*, Kvig.» Som vi ser, er det ikkje opplyst kva tid Harald Kvig hørde dette. Men han var fødd i 1908 (ibid: 458), og når Gammel-Johanne levde til 1927, var det kanskje på 1920-talet? Kvig skal ha gjeve Gudbrandson mykje stoff under arbeidet med boka, altså på 1970-talet (ibid: 8).

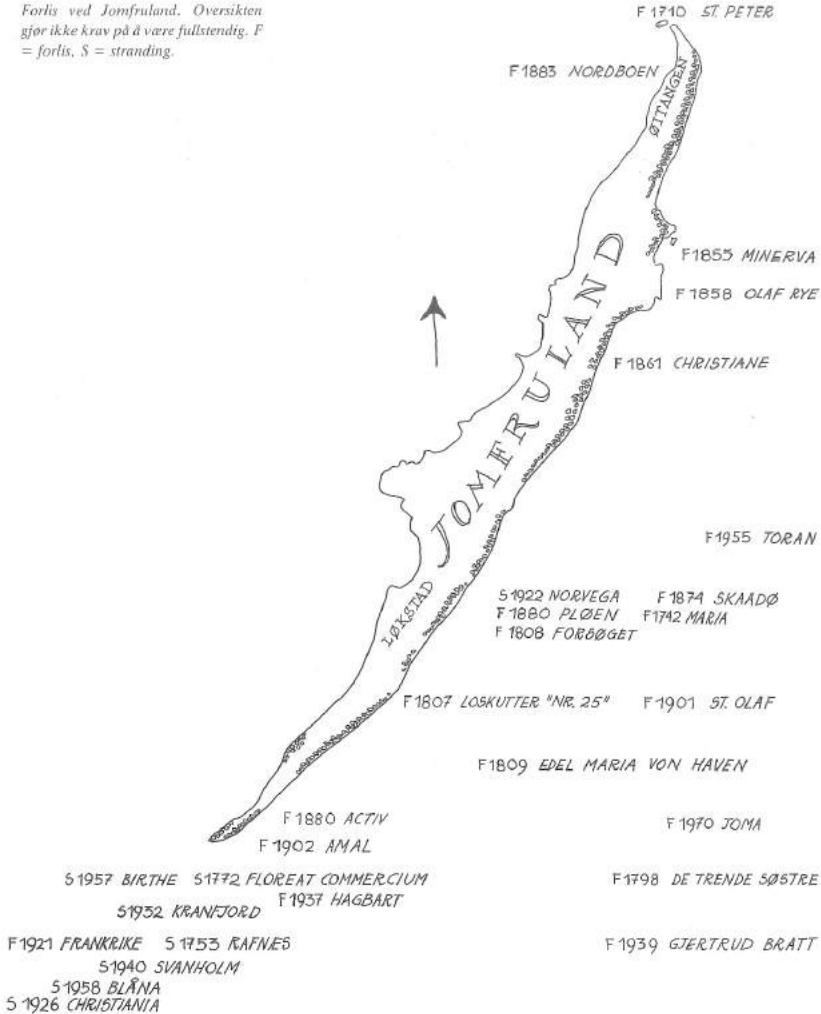
- 5) *Den norske los 1* 2018, *Den norske los Langesund – Jærens rev* 2018b, *Den norske los Stad – Rørvik* 2018, *Den norske los Rørvik – Lødingen og Andenes* 2018.

er det eit farleg område markert på nordsida, det startar rundt ei landmil utanfor øya og strekker seg innover Vestfjorden mot Lødingen. På Stadhavet er det farlege området markert frå like sør for Svinøya (*Den norske los Langesund - Jærens rev* 2018a: 44, *Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 33, *Den norske los Rørvik - Lødingen og Andenes* 2018: 28). På grunnlag av opplysningane i losen, ser det altså ikkje ut til at sjølve dei tre Landegod-øyane (Landegode, Svinøya og Jomfruland) er spesielt farlege stader.

Det avgjerande er likevel forlisstatistikken. Det ligg vrak langs heile kysten, for både havet og heile kysten er farlege. Spørsmålet er om fleire skip har forlist ved dei tre Landegod-øyane enn på kyststrekningane før eller etter dei. Det er vanskeleg å finne utfyllande og samanliknbare data om forlis, men noko har vi, fyrst og fremst frå Skagerrakkysten, som eg derfor har konsentrert meg om. Dannevig 1993 har laga eit oversyn over forlis langs Sørlandskysten frå 1700-talet til vår tid, frå Stapnes ved Egersund til Stråholmen nordaust for Jomfruland. Forlisa han kjenner til, har han markert på kart. Dessverre ser det ut til at dekninga hans varierer sterkt. Ved Jomfruland har Dannevig markert berre eitt forlis, medan Finstad (1991: 108), som har konsentrert seg om Jomfruland, har tjuete der. Sjå Figur 1.

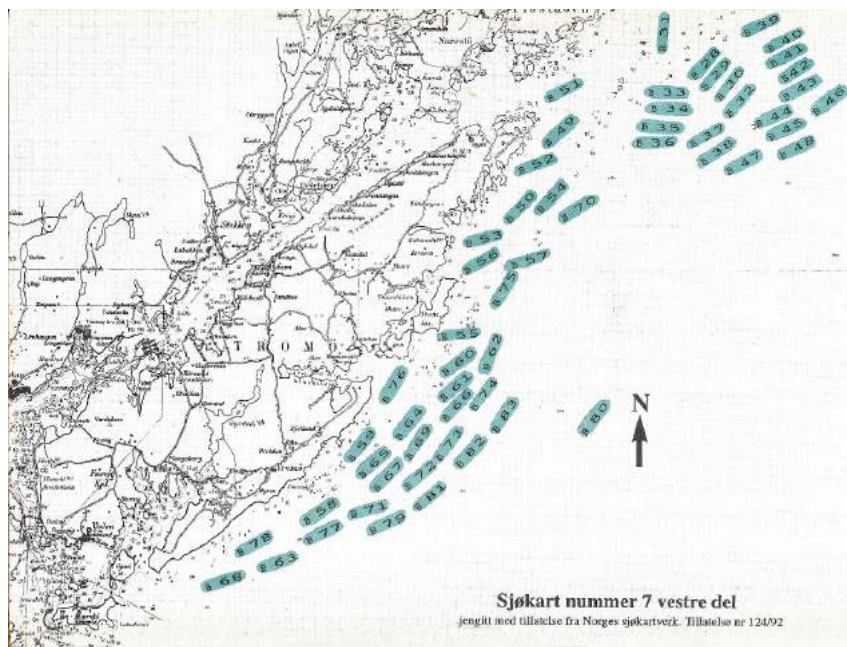
Dei forlisa Finstad fører opp, utgjer likevel berre drygt 70% av det antalet forlis per kilometer som Dannevig har teikna inn utanfor Tromøya (Figur 2), nemleg 2,7 per km, mot 3,9 (då er telt med to til hos Dannevig som er på same strekning, men som pga. det skrå utsnittet er på neste kart). Sørvest for Lillesand er det like tett med forlis på kartet til Dannevig som utanfor Tromøya, og nesten det utanfor Mandal. Utanfor Lista er det dobbelt så tett som utanfor Tromøya (Dannevig 1993: 367, 371, 375, 379). Berre på 8 av dei 18 kartutsnitta til Dannevig er det vesentleg færre forlis per km kyst enn det er på Finstad sitt kart over Jomfruland (ibid: 364-81). Når vi vurderer desse tala, må vi ta med at det heilt sikkert manglar (mange?) fleire forlis per km kyst hos Dannevig enn hos Finstad. Dannevig si dekning av Jomfruland (berre eitt forlis) er eit slående døme på det, og årsaka er sjølvsaugt at medan Finstad har konsentrert seg om 10 km kyst, har Dannevig prøvd å undersøke ei kyststrekning som er 25 gonger så lang. Uansett ser det ikkje ut til at Jomfruland er farlegare enn kysten lenger sørvest.

Forlis ved Jomfruland. Oversikten
gjør ikke krav på å være fullstendig. F
= forlis, S = stranding.

Figur 1. Forlis ved Jomfruland frå 1700-talet til vår tid, ifølgje Finstad 1991: 108. Målestokk er ikkje oppgjeven, men kartet dekker ikr. 10 km av kysten.

Det same inntrykket får eg når eg jamfører med kysten nordaust for Jomfruland. Det neste kystpartiet som stikk ut, er halvøya mellom Lange-sundsbukta og Larviksfjorden. Utanfor den strekker Rakkebåane seg opp-

Figur 2. Forlis ved Tromøya med omland, ifølgje Dannevig 1993: 78. Målestokk er ikkje oppgjeven, men kartet dekkjer ikr. 15 km av kysten.

imot fire km til havs. Der skal det vera «registrert 13 forlis eller vrak» frå 1695 til vår tid (Nyhus 1999: 470). Det er ei kyststrekning på drygt 3 km. Då blir det over fire forlis per km, altså meir enn utanfor Tromøya (i Figur 2). Heller ikkje i dette tilfellet er det godt å veta om statistikken er komplett; truleg er han ikkje det, sidan forlis er ein bi-ting i kjelda eg har funne.⁶⁾

Når vi vurderer kor farleg Jomfruland er, er det òg eit moment at «ved de strandinger og forlis en kjenner til fra Jomfruland, blir det meldt om få tap av menneskeliv. Det kan komme av at skutene ikke blir brukket ned med en gang. De kjører seg gjerne fast i leirgrunnen under rullesteinsbeltet og blir stående der», slik at mannskapet kan bergast (Finstad 1991:

6) Dette er likevel den beste eg har funne med å søke etter «Rakkebåene» / «Rakkebåene» kombinert med «forlis» på Nasjonalbiblioteket si teneste bokhylla.no, som skal omfatte alle bøker utkomne i Noreg bortsett frå dei aller siste åra.

103, jf. s. 11). «Leirgrunnen» og «rullesteinsbeltet» dreiar seg om at Jomfruland er ein morene, ulikt Skagerrakkysten elles.

Fornminnedatabasen Askeladden (<https://askeladden.ra.no/>) kan ikkje hjelpe oss noko særleg med spørsmålet om Jomfruland er spesielt farleg. Rett nok omfattar han vrak òg, men forlis kjende frå skriftlege kjelder er ikkje med, dersom vraket ikkje er påvist. Dessutan verkar det som registreringa er svært ujamn. Det ser ut til at fyrst og fremst vrak som ligg svært grunt eller heilt oppi fjæra er med, og det ser ut til at strandkyst er underrepresentert, kanskje fordi vraka overlever kortare der (fordi havet står rett på), eller sig ned i lausmassane. Så når basen ikkje har registrert eit einaste vrak langs Jomfruland, men ein heil del i tilgrensande område, er det uvisst kor stor vekt ein kan leggja på det. (På kyststrekningane ved Svinøya og Landegode er det så spreidd og tilfeldig med registrerte vrak at det ikkje er til noka hjelp.)

Konklusjonen av gjennomgåinga blir likevel at det er vanskeleg å gå med på at Jomfruland har skilt seg ut på Skagerrakkysten som spesielt farleg. Snarare tvert imot, dersom vi tek høgd for at tala vi har for forlis ved Jomfruland truleg er mykje meir komplette enn dei vi har frå kysten nordaust og sørvest for Jomfruland.

Ser vi nærare på Friis-sitatet, så seier han heller ikkje at Jomfruland er spesielt farleg. Han seier berre at sjøfolk pga. overtru unngår rette namnet når dei seglar i området der, til dei har lagt Jomfruland bak seg. Respekt kan ha anna årsak enn fare, og som vi skal sjå nedanfor, finst det ei god, alternativ forklaring. Om Svinøya, seier Hans Strøm i *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør* frå 1762:

Landego kaldes i Almindelighed den ubeboede Øe, eller store Holm, som ligger netop 1 Miil i Vest fra Skorpøe, lige ud i det vilde Hav, og meenes at være kaldet saa, fordi det er den første Øe, som falder de Seilende i Sigte, naar de komme Sønden fra over Stat-Havet, og altsaa for dem kan ansees som et godt Land, eller som et *Caput bonæ Spei* [d.e. ‘Kapp det gode håp’] (sitert etter Solheim 1940: 133).

Strøm seier altså ikkje at denne øya blir kalla *Landego[de]* fordi ho er det motsette av god og derfor må *kallast* god. Han seier at ho er god i faktisk meining. Kanskje kan det med «Kapp det gode håp» òg tolkast i lys av at

sjøfarande som kjem sørfrå er ferdige med det verste når dei passerer Svinøya, slik det går fram av *Den norske los*.

III. Godøy-ane på norskekysten

Så vidt eg kan forstå, er alle tre Landegod-øyane gode i faktisk meining. Det er eg komen fram til gjennom namnet *Godøya* på Sunnmøre. Det er tre øyar også med det namnet på Norskekysten, og for å koma til poenget med *Godøya* på Sunnmøre, må eg gå inn på korleis dette namnet bør forståast i kvart tilfelle. Dei tre øyane er den på Sunnmøre, ei ved Bodø og ei i Sunnhordland (Olsen 1905: 13-14, 28, fotnote 1; Rygh 1905: 209, Rygh 1908: 188, Olsen 1910: 171-72). *Godøya* i Salten, tradisjonell uttale /¹gøya/, er nemnd i tradisjonen rundt Raud den ramme (*Rauðr inn rammi*) i dei ulike versjonane av *Soga om Olav Tryggvason*, overleverte frå 12–1300-talet (m.a. *Óláfs saga Tryggvasonar* 1941: 324–28, Rygh 1905: 209). Då er det brukt både eintalsform, *Goðey*, og fleirtalsform, *Goðeyjar*. Det siste er ei fellesnemning for øyane *Gylling* og *Hæring*, tydelegvis dagens Knapplundsøya og Straumøya, på aust- og vestsida av Saltstraumen (i same følgd).⁷⁾ *Goðeyjarstraumr* (med eintalsgenitiv *-ar*, altså av eintalsforma *Goðey*) er straumen på nordsida av desse øyane, mellom dei og fastlandet, seier sogene (*Óláfs saga Tryggvasonar* 1941: 328). Då må vera meint sundet som har same namnet i dag, *Godøystraumen*, mellom grenda *Godøya* på Knapplundsøya og fastlandet, som det i dag renn lite vatn gjennom, sidan det er tørt på fjære, på grunn av landhevinga. Den gammalnorske *Goðey*, i eintal, må då vera Knapplundsøya og grenda *Godøya*. *Godøya* på Sunnmøre, tradisjonell uttale /¹gøyna/, er heimla som *Gudey* og *Guden* på midten av 1300-talet (Rygh 1908: 188). *Godøya* i Sunnhordland, tradisjonell uttale /¹gøyu/, er fyrst heimla i 1519, som *Gudøn*. Fleirtalsforma *Gøyena* er den som er mest brukt i daglegtale i moderne tid, og dekkjer klynga av småøyar som *Stora-*

7) Namnet *Gylling* finst framleis i samansetjinga *Gillesvåg*, som er eit gardsnamn, av *Gillingsvåg* (af *Giællingswage* hos Aslak Bolt 1432–33). Fjorden Fjellvika / Elvfjorden har då tydelegvis heitt **Gyllingsvågr* / **Gillingsvågr* (Myrvang 2019: 277). «Gilling- svarar til sørsam. *jillege*: i vestleg lei, ‘vesterut’», seier Myrvang (ibid), og det høver med landskapet.

Gøyo og *Vetla-Gøyo* inngår i (Drange 1989: 387).⁸⁾ I alle tre tilfella meiner ein det er gammalnorsk *godð / guð* n./m. ‘gud’ som ligg bak, slik at namna vitnar om førkristen kult.⁹⁾ Det meiner eg er rimeleg også i det sunnhordlandske tilfellet. Skrivemåten med *-u-* peikar eintydig mot substantivet, ikkje adjektivet *góðr / god*, og det er vanskeleg å sjå kvifor skrivarane på 1500-talet skulle valt *-u-* om det ikkje bygde på ein eldre, no tapt skrifttradisjon med *-u-*, og/eller uttale med *-u-*. Å finne på ein skrivemåte *Gudøn* ville vel på 1500-talet verke småblasfemisk, samtidig som **Godøn*, forstått som ‘den gode øya’, ville gjeve god mening. Etter at Oliver Grimm i 2011 gav ut ein artikkel om desse øyane, med arkeologisk utgangspunkt, har eg grunna på kva religionshistoriske tankar som ligg bak kvart av namna.

Det kan i prinsippet vera to slag årsaker til at ein stad har fått eit sakralt namn: Årsaker i samfunnet, og årsaker i naturen / landskapet ikring. Ei årsak i samfunnet kan vera at ein storbonde eller hovding var så mektig at han kunne krevja å ha kult på sin gard, derfor bygde han kultbygning på garden, og fastsette at felleskulden i bygda skulle skje der, ikkje der kulden hadde vore før. Eller: Den garden var uansett ein naturleg samlingsstad, sidan hushaldet var så stort og mykje av aktiviteten i bygda var knytt til den garden. Eit vestnorsk døme på årsak i landskapet er truleg *Gudvangen* ‘gudeenga’ ved *Nærøyfjorden*, der føreleddet *Nær-* truleg er gudenamnet *Njord* (Olsen 1915: 132, Kjær 1919: 119 f.). Bakgrunnen for namna er etter alt å døme at landskapet der er noko heilt utanom det vanlege, jamvel i vestnorsk målestokk (jf. von Sydow 1926, Bäckman 1975: 92): Fjellveggene stig meir eller mindre loddrett 14–1500 m opp, og det er så trangt mellom dei at når ein ror fjorden, kjennest det mesta som ein kan ta borti land med årane på begge sider. Ein annan heilag stad som er spesiell frå naturen si side, er den vesle øya *Äjijih / Ukonsaari* (enaresamisk / finsk) i Enaresjøen i Nord-Finland. Namna tyder ‘foregudøya’, og øya skil seg ut med å vera den einaste av tusentals øyar som ikkje er låg, men reiser seg bratt 30 m over vatnet (Manker 1957:

8) I Heide 2013: 50 står: «Småøyane nordaust for Tynesgardane [= det opphavlege Týsnes] heitte på gammalnorsk *Godeyjar* ‘gudeøyane’» – som altså er feil. Feilen er oppstått av dagens fleirtalsform og samanblanding med *Goðeyjar* i Salten.

9) Olsen 1905: 13 f., 28, fotnote 1; Rygh 1905: 209, Rygh 1908: 188, Olsen 1910: 171 f., Grimm 2011.

292, plansje 338–40). Slike stader som skil seg ut i landskapet er ofte turistmagnetar i dag, fordi dei gjer inntrykk – stundom som om det er ei ubestemmelege kraft der, av førmoderne menneske gjerne oppfatta som eit guddomleg nærvære, og staden dermed som heilag. – Her har eg skissert ytterpunkt av dei to årsakstypane. I praksis er det vanlegvis ein kombinasjon av naturårsaker og samfunnsårsaker: Hovdinggarden i ei bygd har hovdingen og det store hushaldet fordi garden ligg midt i bygda, på den beste jorda, ved den beste eller einaste hamna, osv. Konsentrasjonen av sakrale stadnamn på halvøya mellom Nordfjorden og Sælabonn i Tyri-fjorden kan stå som døme på det, når det gjeld god jord og sentralt lægje. Nærøyfjorden / Nærøydalen skil seg ut i samfunnet òg, ferdslveggen som går der har alltid vore eit uvurderleg bindeledd mellom bygder og regionar. Men kva er det med Godøy-ane som har gjort at akkurat dei har fått namnet ‘gudeøya’?

Grimm spør ikkje direkte om det, han ser meir generelt på kva som er spesielt med desse stadene. Her er hovudpunkta i det han dreg fram: Godøy-ane på Sunnmøre og i Salten «are found in areas that stand out both topographically and archaeologically» (Grimm 2011: 185). Sunnmørs-Godøya høyrer til ei øygruppe med godt jordbruksland og godt fiske ikring, og på øya er det ein romartidshaug med diameter på 37 m og gravgods som er rikt også i nordeuropeisk samanheng. Giskeætta, som var svært mektig i mellomalderen, heldt til på naboøya, og mindre enn to mil innover i landet vart Borgundkaupangen etablert (ibid: 176, 180 f.). Når det gjeld Salten, seier Grimm at det ikkje er «outstanding archaeological monuments» på sjølve Godøya, men at det er det på nordsida av Godøystraumen, i grenda Godøynes, og på Straumøya, og elles i Salten. Til gjengjeld seier sogene at stormannen Raud den ramme sat på *Goðey*. Og så går «the most powerful tidal stream in the world» mellom *Goðeyjar*, peikar Grimm på (ibid: 179, 182). Når det gjeld Sunnhordland, framhevar Grimm at namnet **Goðey* høyrer til ein konsentrasjon av sakrale stadnamn på nordsida av Tysnesøya, den største konsentrasjonen i Vest-Noreg, med gardsnamna *Týsnes* ‘gudeneset’, *Vé* ‘helgedom’ og *Vévatn* (gammalnorske former), holmenamnet *Helgasteinen* litt ute i fjorden mellom *Týsnes* og *Vé* (*Helgasteinen* berre kjent frå moderne tid), og *Njarðarlög*, som var det gamle namnet på Tysnesøya (Olsen 1905). Men ingen arkeologiske monument er kjende frå denne Godøya; det næraste er på det opphavlege Týsnes (Grimm 2011: 178, 179–81), som

ligg eit par km mot sørvest og i dag blir kalla *Todneset* (samtidig som *Tysnes* no ofte blir brukt om kommunen og øya. *Todneset* blir stundom skrive *Tonneset*. Uttalen er *-/o/-*, og namnet er uforklart.). Vidare peikar Grimm på opplysningar om at denne Godøya, eller Godø(y)sund / Gøysundet, rettare sagt, var tingstad på 1700-talet (Olsen 1905: 13, Drange 1989: 380, 391), venteleg før det òg, og at hamna der var viktig, sidan «it was the last stop for people from southern Hordaland before the journey to Bergen through the inclement weather of the Bjørnafjord» (Grimm 2011: 176, 179, 182) .

Mesteparten av det Grimm nemner, gjeld distrikta som Godøy-ane ligg i: korleis dei naturlege føresetnadene for busetnad er i distriktet, og om det finst arkeologiske monument – altså menneskeskapte endringar av landskapet. Dette er utan tvil viktige bakgrunnsopplysningar. Men det kan ikkje fortelja oss kvifor akkurat desse øyane fekk namnet ‘gudeøya’. Skal vi finne rimelege årsaker til det, må vi peike ut ting som skil desse øyane frå naboøyane. At Godøya på Sunnmøre har godt jordbruksland, seier oss ikkje stort når naboøya, Giske, har meir av slikt jordbruksland (Giske er heilt flat, og namnet *Giske* tyder truleg ‘duken’; Sandnes og Stemshaug 1997: 171.) Det same gjeld storhaugen på Godøya, når det er storhaugar også på naboøyane, til dels mange fleire storhaugar (på Vigra. Grimm 2011: 183). Ikkje sjeldan forskyv slike faktorar berre problemet: Kvifor valde folk å leggja storhaugar akkurat der? Kvifor var det tingstad i Godøysund i Sunnhordland? Kvifor seier sogene at Raud den ramme sat på Godøya i Salten? Når det gjeld sakralnamnklynga som Godøya i Sunnhordland høyrer til, har Svein Ove Agdestein, etter at Grimm-artikkelen kom ut, påvist eit heilt spesielt solfenomen: Ikring vintersolkverv går sola ned, men kjem fram att og skin nokre få minutt med konsentrert stråle beint på ei stor røys på det opphavlege *Týsnes*, før ho går ned for godt. Dette tek seg opp att ikring sommarsolkverv og vår- og haustjamdøgn, men utan den konsentrerte strålen (fordi sola då kjem fram unna fjell lenger unna. Sett frå staden, mot sola, ser det likevel likeins ut.). Dette er truleg bakgrunnen for sakralnamnkonsentrasjonen nord på Tysnesøya. Argumentet for det er dels at solfenomenet er så spesielt, dels at det er vanskeleg å sjå andre ting på nordsida av Tysnesøya som kan forklare konsentrasjonen. Samtidig kan dei to sakralnamna som er nærast det opphavlege *Týsnes* knytast til denne forklaringa. Det Agdestein har observert som spesielt med Helgasteinen, er at han består av berg som er kvitare

enn på øyane ikring og på sjølve Tysnesøya, og at han ofte er opplyst av sola når bygda ligg i skugge fordi det er skyer over sjølve Tysnesøya. Både Todneset og Helgasteinen er altså stader som på forunderleg vis er opplyste av sola når omlandet ligg i skugge, og landskapet er forma slik at ein frå bygda ser dette som frå tribunane i eit amfi (Heide 2013, særleg 52 f.). Dessutan er det mogeleg at namnet / tunet på garden *Vé* er plassert ut frå solfenomenet. Garden ligg på andre sida av den vågen som frå nord går inn vest for det opphavlege Tysnes, no Todneset. Det er vanskeleg å sjå noko spesielt med staden *Ve* ligg på – anna enn at han¹⁰ ligg midt imot den store røysa på Todneset, tvert over vågen, akkurat på den linja som ein rygg og den store og ei mindre røys på Todneset dannar (observerte eg under den arkeologiske utgravinga der i mai 2013). Åstaden for solfenomenet, som i førhistorisk tid etter alt å døme låg i utmark, med berre glissen busetnad i nærleiken (Olsen og Dahl 2015: 28), kan altså ha «sikta inn» ein sekundær helgedom i den mest tettbygde delen av bygda.¹¹ Det må likevel strekast under at dette er usikkert.

Noko av det Grimm har peika på, kan vera grunnleggjande faktorar, når det gjeld den nørdeste og den synste Godøya. Den eine er at Godøya ved Bodø ligg ved Saltstraumen, som er den sterkaste tidevasstraumen i verda. Det er nettopp eit slikt naturfenomen som er ein turistmagnet, og som vi må tru har gjort inntrykk på folk i førkristen tid òg. Eg kan føye til at Godøya sitt lægje litt inne i fjorden, slik at ho er ein høveleg møtestad for folk frå fjord- og dalbygdene innanfor og folk utanfrå kysten, har parallellar i øyar som heiter *Helgøya*, truleg ‘den heilage øya’. *Helgøya* i Førdefjorden og *Helgøya* i Eikefjorden ligg slik,¹² og tilsvarande ligg «åt-

10) Altså den opphavlege garden *Vé*, der det no berre står *Ve* på kartet. I tillegg har vi no *Ytre Ve*, litt på nordsida, og *Indre Ve*, litt på sørsida.

11) På utgravinga i 2013 ville vi undersøke om det kunne vera ein kultbygning ved den store røysa som knyter seg til solfenomenet. Vi fann ingen teikn til det (Olsen og Dahl 2015), men vi fann ut at det på sjølve neset, der røysa ligg, ville vore vanskeleg å få ein kultbygning til å stå, fordi det i førhistorisk mest var berggrunn der (dagens innmark har bøndene laga med å dekke berget med jord), og fordi det er overlag vêrhardt på staden. Faktisk hadde ein problem med å få Tysneskyrkja, som stod 100 m lenger inne på neset, til å halde seg oppreist, og det var ei medverkande årsak til at kyrkja i 1906 vart flytt inn til Gjerstad i hovudbygda (Heggland 1964: 393). Rundt den gamle kyrkjetomta er det likevel djup jord, som det går an å få feste for berande stavar i, og det er truleg der ein burde leite etter kultbygning.

12) Noko av bakgrunnen for namnet *Helgøya* på den i Førdefjorden kan òg vera at ho ligg beint under *Heilefjellet*, venteleg av gammalnorsk *heill* n. og f. ‘lukke, ting som

skilliga» av dei svenske øyane med namnet *Helgö* «där en farled från det inre av landet närmar sig den stora leden längs kusten» (Calissendorff 1964: 152). *Veøya* i Romsdalen, gammalnorsk *Véey*, ‘kultstadøya’, er liknande plassert, men lenger inne i fjorden.

Det andre Grimm peikar på som eg trur er ein grunnfaktor, er hamna i Godøysundet, attmed den store og nokså vêrharde Bjørnafjorden. At dette i seinare tid var ein vanleg siste stoppestad før Bergen for dei som kom sunnantil og frå Hardanger, kan vi ikkje leggja vekt på direkte, for Bergen kom til etter desse sakralnamna. Men Godøyane er ein svært sentral stad, på same måte som Godøya i Salten, berre i ein annan type kystlandskap. Nordsida av Tysnesøya ligg midt i det sjøvegssystemet som den søre delen av Hordaland utgjer, med Hardangerfjorden, Åkrafjorden, øyane i Sunnhordland, Samnanger og øyane i Midthordland. Dessutan er Godøysundet ei utleita fin gjennomseglingsshamn – altså ei hamn ein kan segle inn i, liggja godt i, og så segle ut gjennom i andre enden når ein skal vidare, i staden for å måtte ta same vegen ut som ein kom inn. Før motoren var dette ein uvurderleg fordel, og også i andre tilfelle er sakralnamn knytte til slike hamner. Eitt døme er *Nærøya* (<*Njarðey*) i Namdalen, midt i leia på eine sida av den vêrharde Folla. Eit anna døme er den nemnde *Helgøya* i Eikefjorden innanfor Florø, og kanskje *Nærøyane* nord for Florø (i det tilfellet har vi ikkje gamle skriftformer som viser at det er *Njarð-*), midt i leia, som *Nærøya*. Endå eit døme er *Helgasund*, nemnt i *Hákonar saga Hákonarsonar* (*Hákonar saga Hákonarsonar I. Bøglunga saga* 2013: 34, 111, 153), truleg Ny Hellesund sørvest for Kristiansand. Det ligg midt i leia mellom nokre småøyar, og den eine heiter *Helgøya*. Det at *Godø(y)sund(et)* var namnet på tingstaden

gjev lukke’ (Heggstad m. fl. 2008: 254). I så fall er det på linje med *Heilhornet* i Bindalen på Sør-Helgeland. *Heil* er no namn på ein gard under fjellet, men har truleg frå fyrst av vore namn på fjellet, fordi fjellet er vidt synleg og såleis kan ha fungert som seglingsmerke (Sandnes 1997). Det spesielle med Heilefjellet er at sjølv om det har eit mesta milelangt flog som på det høgste er opp mot 1000 m høgt, heiter det seg at «det rasar ikkje frå det», «det kjennest trygt» (Erik Nordstrand, Askøy, 17.9.2018), venteleg fordi det i mesteparten av lengda har ei hylle midt oppe i fjellsida, om lag på skoggrensa, som vil fange opp skred. Dermed er ikkje dette fjellet slikt eit ulukkesfjell som det «skulle» ha vore når det er så høgt og bratt. I så fall var gammalnorsk form **Heillahorn*, med same samansetjingsform som t.d. *heillapúfa* og *heillamaðr*. *Heilhornet* i Roan på Fosenhalvøya kan vanskeleg forklarast på same vis som *Heilhornet* i Bindalen, for det er ikkje synleg frå havet eller leia (og har heller ikkje noka slik hylle som Heilefjellet), har eg sjekka i Norgei3d.

på 1700-talet, og på ein gjestgjevarstad (kjend frå 1600-talet av) og eit turisthotell seinare, og at sundet var lasteplass for skotteskip i tidleg moderne tid (Drange 1989: 382–88), strekar under kva som var det fremste godet denne staden kunne by på. At det var tingstad i Godøysundet på 1700-talet, utan at det var nokon storgard der, høver med dette. Sjølv om alle desse opplysningane gjeld sein tid, så viser dei at dette var ein sentral og god møtestad, frå naturen si side (jf. Drange 1989: 387). For så vidt kan ein seia at Godøya i Salten også hadde gjennomseglingshamn, i og med at Godøystraumen må ha vore eit nokså trangt sund også med nokre meters høgare hav.¹³⁾ Men det må ha vore strid straum gjennom det, og dermed ikkje så fint å liggja i sjølve sundet. Likevel kan ein liggja i eine eller andre enden, på lesida, og det er mesta like bra, i og med at det alltid vil vera ei smul side.

Slik Grimm peikar på, er det ingen ting som tyder på at sjølve Godøya i Salten eller Godøya ved Tysnes var stormannssete. Det vi kan tenkje oss, er at dette var stader der folk samlast til marknad og kult, som to sider av same sak. Raud den ramme har då budd ein stad i nærleiken, slik fleire har vore inne på (m.a. Storli 1989. Bodin? Skjerstad? Ljønes?), og så har tradisjonen seinare knytt han til den sannsynlege marknads- og kultstaden Godøya.

Det eg kjem fram til som årsaker til at Godøy-ane i Salten og Sunnhordland fekk namnet ‘gudeøya’, er altså at dei var svært laglege samlingsstader, som ligg sentralt med (svært) gode hamner – ved naturfenomen så eksepsjonelle at ein lett kan koma i tankar om noko overnaturlig. Liknande faktorar har eg ikkje klart å finne ved Godøya på Sunnmøre. Ho ligg ikkje spesielt sentralt, har ikkje så god hamn, og ikkje noko spesielt naturfenomen. Eg har fingranska kartet, eg har sett på nyskanna geografiske data på millimeternivå, og eg har spurt lokalkjende om folketru og spesielle landskapsdetaljar. Ingen ting av dette har ført fram; eg har ikkje funne noko spesielt med øya anna enn at ho er nokså høg til å liggja så langt ute og at det er eit platå på toppen av ho med eit nokså stort vatn. Det er ikkje så spesielt.

13) I dag er delar av sundet tørrlagt på fjære, men for 1000 år sidan skal det ha vore 4-5 m høgre havnivå (strandlinjediagrammet på <http://geo.phys.uit.no/sealev/>).

IV. Landkjenningar med reint farvatn, gode å styre etter

Men på ein segltur forbi øya sommaren 2018 la eg merke til noko som eg trur er løysinga. Vi kom sørfrå og heldt utanfor Hareidlandet og inn i Breidsundet på sørsida av Godøya, og så beint austover og inn Hessafjorden sør for Ålesund. Dagen før hadde det vore vestleg kuling, så det var grov sjø då vi runda Hareidlandet. Ingen tykte det var unormalt, der ute ved havet. Men inne i Hessafjorden, slo det meg: «No er vi halvanna landmil innanfor dei ytste skjera, og havsjøen følgjer oss enno. Kva er dette?» Det er svært uvanleg at havsjøen når særleg langt inn mellom øyane, vanlegvis fordi det er eit band av holmar, skjer og grunnar utanfor dei ytste øyane, eller så er det tersklar ytst i fjordane. Då eg sjekka kartet, såg eg at utanfor Godøya, manglar skjergarden. Det er ei 8 km brei rås av reint farvatn, kalla Breidsunddjupet, som går inn frå havet og inn forbi Godøya på begge sider.

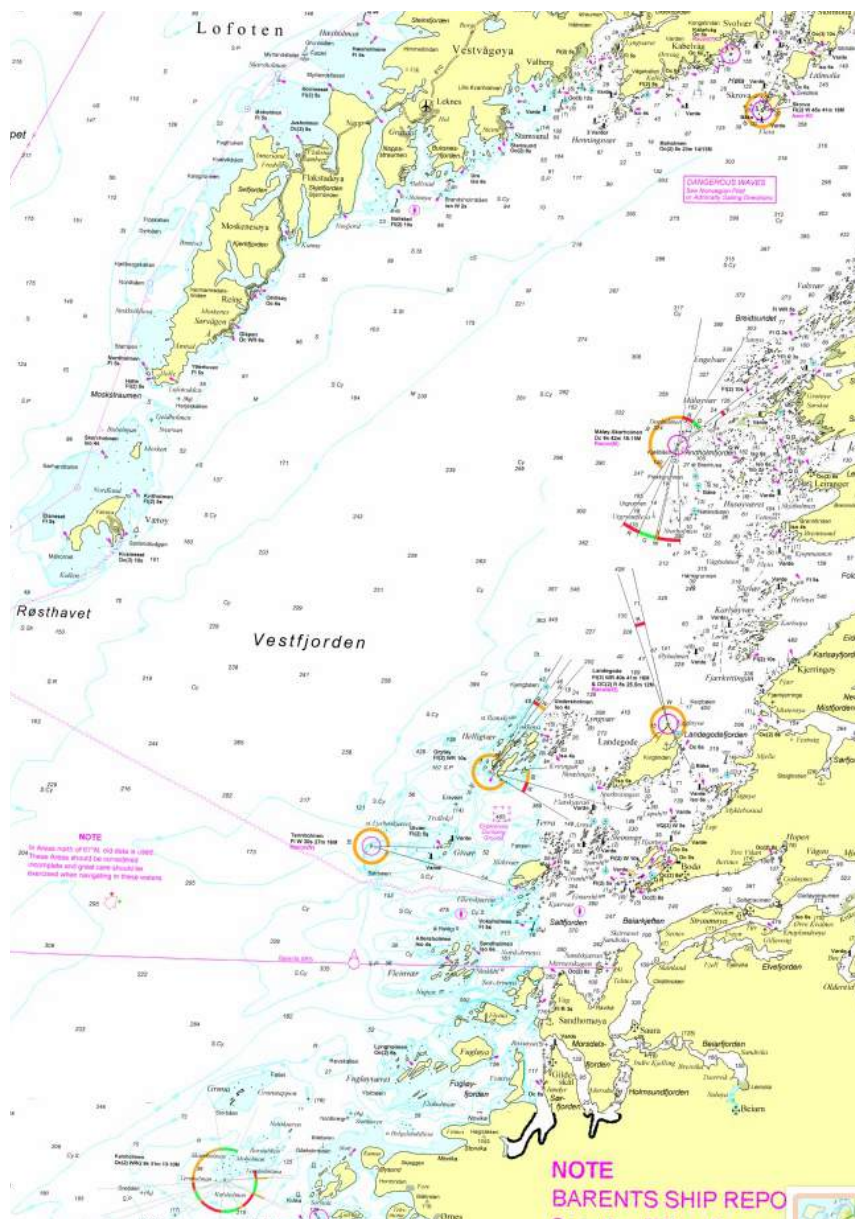
Dette kan vera bakgrunnen for namnet *Godøya*. Det er overgangen mellom hav og innanskjerslei som er mest kritisk for sjøfarande. På havet kan sjøen vera grov, men ein risikerer ikkje å gå på noko. Så lenge ein ikkje får for mange sjøar oppi båten, klarer ein seg. Og inne i leia er det smult, relativt sett. Men overgangen er farleg, av to grunnar: 1. Oftast er opningane inn gjennom skjergarden nokså tronge, slik at ein må styre nøyaktig for å koma gjennom. Då må ein veta nøyaktig kor ein er, men, 2. Når ein er på havet, veit ein i beste fall veldig omtrentleg kor ein er (om ein ikkje har moderne navigasjonsutstyr), for på havet er det ingen landemerke. Når ein skulle frå havet til lands i førmoderne tid, var ein derfor avhengig av landkjenningar, landskapsformasjonar som lett kan skiljast frå andre og frå landet bak. Det beste er breie, reine leier frå havet og inn i innanskjersleia, markerte av ruvande landemerke som ein kan styre mot for å halde seg i det reine farvatnet. Stader med begge desse elementa må ha vore uvurderlege for førhistoriske sjøfararar. Breidsunddjupet / Godøya er kanskje den staden på heile Norskekysten der denne kombinasjonen er best oppfylt.¹⁴⁾ For å halde seg i det reine farvatnet på veg inn frå havet, treng ein berre å styre mot Godøya eller

14) (*Store*) *Godøyfluda* ligg ut mot Stadhavet vest i Herøy kommune, på linja der innersida av fjella på Nerlandsøya går åt innersida av fjella på Godøya. Den medlinja markerer Nordre Flåværleia, som går inn frå Stadhavet og inn mellom øyane i Herøy (Sørøyane, jf. det Solheim seier om å ta retning av Svinøya nedanfor) og vidare nordover.

mot Breidsundet, som er ein «tydelig framtreddende og temmelig brei åpning» (*Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 62) mellom dei fleire hundre meter høge fjella på Godøya og Hareidlandet. Så markerer då også både kart og *Den norske los* Breidsunddjupet som leia inn frå havet mot Ålesund i dag (*Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 94).

Det neste som slo meg, var at eg måtte undersøke om det kunne vera på liknande vis med *Landegode* – sjølv om *god* i det namnet er adjektivet (gammalnorsk *góðr*), ikkje gammalnorsk *guð* / *god* ‘gud’. Det slo til. Når ein skal frå Lofoten og inn til fastlandet og eventuelt vidare sørover, så må ein over havstykket Vestfjorden, før ein møter bandet av holmar, skjær og grunnar utanfor øyane langs fastlandet. Einaste store opning i det finn vi nordvest for Landegode, der det er ei langt over landmil brei rås med reint farvatn frå Vestfjorden og heilt inn til dei siste hundre metrane før Landegode, til dels heilt inn. Sjå Figur 3. Også i det tilfellet utgjer øya, med høge og markante fjell, eit kjempegodt landemerke å styre mot (*Den norske los Rørvik - Lødingen og Andenes* 2018: 52, 138, 163), særleg når ein kjem frå Vestvågøya, Flakstadøya eller nordre del av Moskenesøya, sjå Figur 4. Når ein er oppunder Landegode, kan ein velja inner- eller yttersida av den øya avhengig av vindretning; begge leiene er nokså greie. Slik den godt orienterte Johan Bojer seier i *Den siste viking*: «Ikke tok de nu korteste veien over Vestfjorden, [...] de skar i en skraaline bent paa en solfarvet snetop, der saavidt var sigtbar nede i himmelranden i sydøst, det var Landegode» (Bojer 1921: 291). Solheim peikar faktisk på det same: «når ein kjem nordafrå over Vestfjorden, så er det Landegode ein søker etter for å koma inn i rette leia i skjergarden sørover [...] i eldre tider må Landegode ha hatt overlag mykje å seia som landemerke. Ja, utan kompas og kart må det ha vori heilt avgjerande for dei sjøfarande å få rett landkjenning her, finna rette innlaupet frå havet.» (Solheim 1940: 135) Han legg likevel vekt på at det er ureint langs mykje av øya (nemleg særleg innersida og sørenden), slik at øya er farleg. Men ut frå det han skriv, kunne han gjerne sagt at Landegode er eit *godt land* i bokstavleg mening.

Det beste alternativet til å ta land ved Landegode er Grøtøya i Steigen (som lofotfararane i *Den siste viking* går ut frå på nordferd, Bojer 1921: 71 f., i tråd med det som var vanleg. Thorsvik 1982: 40). Siktar ein frå Henningsvær mot dei lett kjennelege Skotstindan, kjem ein frå Vestfjorden beint inn Breisundet mot Grøtøya. Det er ein kilometer breitt, men

Figur 3. Sjøkartutsnitt som viser det rene farvatnet inn mot Landegode fra nordvest. norgeskart.no

Figur 4. Animasjon som viser utsynet søraustover frå dei ytste holmane ved Ballstad på Vestvågøya. Til høgre dei 7–800 m høge Landegodtindane, som stikk godt opp over jordkrumminga (ulikt fastlandsfjella lenger sør), klårt skilde frå fastlandsfjella innanfor. Generert i Norgei3d.

likevel mykje trongare og grunnare enn Landegodfjorden, som altså er eit betre alternativ. Legg ein seg lite grann vestleg i leia mot Landegode, kjem ein dessutan vest for området med farlege bølger som strekker seg innover Vestfjorden mot Lødingen (slik det er markert i *Den norske los*). Mot Grøtøya må ein tvers gjennom det.

Då eg kom heim, sjekka eg litteraturen om Landegode, og fann ut at også Jomfruland og Svinøya hadde kunne kallast *Landegode*. Og faktisk har Jomfruland dei same landskapstrekk, berre i annan skala, fordi Skagerakkysten er så mykje smalare enn den norske vestkysten, og landet så mykje lågare. Dei 7–8 kilometrane langs Jomfruland er einaste strekkinga på Skagerakkysten der det er reint snitt mellom hav og land (sjå norgeskart.no → Bakgrunnskart → Sjøkart). Ytersida av Jomfruland er noko langgrunn, men er på ingen måte noko vadehav, og havet når heilt inn, utan beltet av grunnar, fluer, skjer og holmar som ligg utanfor landet og øyane på resten av kysten. Samtidig er Jomfruland, som Landegode og Godøya / Breidsundet, ei viktig landkjenning for den som kjem inn frå havet, ein lett kjenneleg formasjon å orientere seg etter.¹⁵⁾ Slik Elisabeth Jørgensen Singh seier det:

15) «Jomfruland [...] er lett kjennelig. Øya skiller seg tydelig ut fra fastlandet bakenfor». *Den norske los Langesund - Jærens rev 2018b*: 64.

I gamle dager hadde sjøfolk kleint med navigasjonsinstrumenter og pålitelige kart. Men de kjente nøye til alle landtoninger langs skipsleia. Og når de befant seg utenfor kysten av Bratsberg amt og en lang, lav, grønnkledt rullesteinsøy kom til syne, visste alle hvor de var. Det var Jomfruland, øya ytterst i havgapet ved Kragerø. (Singh 1997: 13)

Solheim (1940: 134) er inne på det same, sjølv om han i framstillinga av øya som farleg seier at ho er låg og at ein derfor lett kan koma for nær. Det er ikkje usant, men alt er relativt. Jomfruland er berre 20 m høgt, men det er ikkje så lite, når anna land i området òg er lågt. Statusen som viktig landkjenning ser vi òg av folketradisjonen om at Jomfruland frå gammalt av berre av og til var oppe over havet, til det vart «festa» (Byberg 1970: 16-17, Finstad 1991: 49-52). Slik tradisjon er elles knytt til dei aller ytste øyane, slike som Utsira utanfor Nord-Rogaland, Sklinna utanfor Sør-Helgeland, Utrøst (som enno ikkje har stige opp for godt) i Lofoten, og Auvær og Nord-Fugløya utanfor Nord-Troms, m.fl. (Byberg 1970). Jomfruland ligg sjølvsagt ikkje så langt ute som dei nemnde øyane, men det er det ingen øyar som gjer på Skagerakkysten. På sin del av kysten skil Jomfruland seg likevel ut som den ytste, med eit oppimot 10 km breitt øyrike innanfor seg.¹⁶⁾ Og styrer ein mot denne landkjenninga, er det i tillegg reint heilt inn, slik som når ein styrer mot Landegode ved Vestfjorden og Godøya / Breidsundet på Sunnmøre. Sant nok er det veldig ureint på innersida av Jomfruland, slik Solheim peikar på, men namnet *Landegode* om denne øya er truleg minst 500 år gammalt (namnet var neppe nytt då Friis nemnde det i 1613), og det kan ha funnest parallelt med det gammalnorske *Aur* òg; slik Friis seier det fanst parallelt med *Jomfruland*. Seier vi det er havnivået for 500 år sidan namnet *Landegode* om Jomfruland skal vurderast ut frå, så var det 2,5 m djupare, og er det havnivået for 1000 år sidan, så var det 5 m djupare (<http://geo.phys.uit.no/sealev/>).

16) Ein kan innvende at Stråholmen ligg like langt ute, men den gjer mindre av seg, i og med at han har eit areal på kanskje berre 1/10 av Jomfruland og er berre halvparten så høg (10 m) som Jomfruland (20 m). Jomfruland ligg òg lenger ute dersom ein dreg kystlinja vidare mot Vestfold; Stråholmen ligg då litt inne i ei svær bukt på Fylkesgrensa mellom Telemark og Vestfold. Det er Jomfruland ein kjem fyrst til på tur inn frå havet. Og med 5 m høgre havnivå, som det skal ha vore rundt år 1000 (<http://geo.phys.uit.no/sealev/>), har ikkje Stråholmen vore så mykje meir enn nokre holmar. I gammal tid har derfor Jomfruland lege åleine som øy ytst på kysten vest for Langesundsbukta.

2,5 m meir vatn er nok til at innersida av Jomfruland ikkje ville vore spesielt urein, slik at Jomfruland ville ha vore fin-fin å gå inn bak når ein kom frå havet.

Eg føreslår at bakgrunnen for namna *Godøya* på Sunnmøre og *Landegode* om Landegode ved Bodø og Jomfruland, er kombinasjonen av god landkjenning og reint farvatn heilt inn til landkjenninga, og grei innanskjerslei vidare frå landkjenninga (det siste berre i gammal tid for Jomfruland sitt vedkomande). Argumentet er at denne kombinasjonen av eigenskapar er svært uvanleg og har vore overlag nyttig for sjøfarande, slik at det ville vera naturleg om det kom til uttrykk i namngjeving, samtidig som det ikkje ser ut til å vera andre gode forklaringsalternativ. Det stemmer ikkje at Landegode og Jomfruland er spesielt farlege stader i leia, og det har vist seg uråd å finne andre trekk ved Godøya på Sunnmøre som er spesielle nok til å forklare eit namn *Guðey*. Dersom det er *Guðey* si nytte for sjøfarande som er bakgrunnen for det sakrale namnet, så er det delvis parallelt til **Godøy* i Sunnhordland, der den nyttig plasserte gjennomseglingshamna tydelegvis er ein viktig del av bakgrunnen, og dei andre gjennomseglingshamnene med sakralnamn som er nemnde ovanfor.

Parallelt til *Guðey* og *Landegode*, kan namnet *Jomfruland* forklarast ut frå at det er *reint* langs øya (om denne bruken av adjektivet, sjå *Norsk Ordbok* 9: 151. I svensk er denne tydinga av *ren* heimla fyrste gong i 1548; *Ordbok över svenska språket* 22 1957, under *ren*). For *rein* vart i gammal tid ofte brukt om jomfruer, jf. Finstad si forklaring av ordet: «I norsk middelalder ble ordet ‘jomfru’ brukt om unge, ugifte kvinner av høy ætt, helst av adel. [...] Ordet ‘jomfru’ kunne en [...] assosiere med noe fint og fornemt, noe fagert, rent, skjært og uberørt» (Finstad 1991: 47). *Jomfruland* ville då, med eit ordspel, kunne høve som namn på ei øy som det er *reint* farvatn langs.

Det er sjølvsagt vanskeleg å bevise noko slikt, for *Jomfru* finst i namn på alle slag terrengformasjonar, og det er tydeleg at dei kan ha bakgrunn i mange ting, både mange slag særtrekk ved staden og hendingar på staden. Likevel finst det øynamn som ser ut til å ha bakgrunn i same tanke som eg føreslår for *Jomfruland*. I Lofoten markerer holmen Jomfrua grensa mellom reint og ureint farvatn i sørenden (på austsida) av Raftsundet, som er ei svært viktig lei. Litt lenger vest er ein annan holme Jomfrua eit seglingsmerke i leia aust – vest på nordsida av Litlemolla;

den leia er òg viktig. Seglingsmerkefunksjonen ser vi av at det på holmen i moderne tid er bygd ein varde som hjelp til å finne rette leia. Det er reint på sørsida av holmen. Langs nordsida av Gimsøya, også i Lofoten, er det overlag langgrunt og ureint, fleire kilometer utover i havet. Men det går ei lei i ei rås frå søraust mot nordvest, parallelt med nordaustsida av øya. Der ligg holmeklynga Jomfruene som det ytste tørre (synlege) landet, og frå sjøsida innåt dei er det reint. (Sjå norgeskart.no.)

Så er det Svinøya. Den òg seier Solheim er farleg, for «i ring kringom ligg ei mengd fluer og skjer» (Solheim 1940: 134-35). Det stemmer at det rundt ho er nokre grunnar som det kan bryte over i grov sjø. Men dei ligg temmeleg nær innåt, og det inntrykket blir forsterka av at Svinøya ligg med eit heilt hav ikring. Let ein vera å passere like forbi, er det djupt og fint. Elles seier Solheim at «Svinøy på Sunnmøre er det fyrste ein får kjenning av når ein på nordgåande rundar Staden», og: «Med holmen [altså Svinøya] som merke peilar ein seg inn i hovudleia mellom Sørøyane» (ibid: 134). Svinøya stikk opp 35 m og ruver 250-500 m i breidda, så ho er lett synleg. Ho er altså ei viktig landkjenning og eit naturleg sjømerke som ein kan styre mot for å få reint farvatn. Samtidig ligg ho utanfor det spesielt farlege området ikring Stad, slik at sjøfararen veit at det verste over når han passerer Svinøya. Noko i den retninga er det jo òg Strøm seier (ovanfor). Svinøya / Landegode er *god* for sjøfarande, på liknande vis som Godøya, Landegode ved Bodø og Jomfruland / Landegode er det. Dette er ei enkel forklaring på at namnet *Landegode* kunne brukast om denne øya.

Kva tanke som ligg bak namnet *Svinøya* om denne øya, er det vanskelegare å seia. Eg held med Solheim (1940: 134) i at det er heilt urimeleg å tru, slik Strøm seier, at folk hadde med seg griser hit ut, langt uti havet, med risikabel landing og lite beite. Men sidan Svinøya er *rein* i høve til farvatnet innanfor, går det an å tenkje seg at namnet er ironisk – at øya heiter Svinøya fordi ho er «grisetete», altså rein. Slik ironi i stadnamn «kan være svær at påvise», men er i mange tilfelle tydeleg, som når «man navngiver en ganske lille bebyggelse efter en stor og betydningsfuld købstad eller navngiver [...] en fattig rønne efter en flot hovedgård, fordi den netop IKKE var det», som Dam nemner ein del døme på (Dam 2015: 126). Norske døme kan vera *Stor-Vaskinn* om ei 10 m brei vik med nokre forkrøpla osper ein halv km utanfor grenda Vaskinn i Sør-Troms, eller *Havet* om ei myr ovanfor Kalandseidet i Bergen.). At ordet *svin* er brukt

om ei øy ein mesta berre ser frå båt, trass i tabuet mot å nemne «[hus]dyr som [...] hest, ku, geit og gris» når ein var på sjøen (Solheim 1940 57 ff.), høver med omsnuing. Det siste namnet, *Storskjeret*, er det i alle fall naturleg å tolke ironisk. Ei øy som er 35 m høg, fleire hundre m i utstrekning, og graskledd på toppen, er ikkje akkurat noko skjer. Men forklaringa at *Svinøya* ironisk viser til at farvatnet rundt er reint i høve til kysten innanfor, er sjølvsagt svært uviss. Det er berre ikkje så lett å finne betre alternativ.

Fleire har sett namnet *Jungfrun* i Kalmarsund som ein parallell til *Jomfruland* (m.a. Solheim 1940: 173-74, Finstad 1991: 46-47, Særheim 2002: 164-65). *Jungfrun* er ei lita øy i nordenden av sundet som skil Öland frå fastlandet. I dag blir ho helst kalla *Blå Jungfrun*, som er ei kryssing av to tradisjonelle namn: *Blåkulla* og *Jungfrun* (Wahlberg 2003: 154). Om denne øya skriv Olaus Magnus i 1555 at «ej långt från öns [Ölands] norra strand höjer sig en väldig klippa, hvilken sjöfolket, för att undvika dåliga förebud och storm på hafvet, kallar Jungfrun» – her sitert etter Sahlgren (1915: 137). Han seier vidare at «Vallinus anger 1703 både *Jungfrun* och *Blåkulla* som tabu och Linné uppger *Blåkulla* som tabu samt *Jungfrun* och *Känningen* [...] som noa.»» (ibid). På bakgrunn av Olaus Magnus-sitatet, forklarar Sahlgren namnet slik ein har forklart *Jomfruland* og *Landegod*-namna: Øya og farvatnet rundt er farleg for skipsfarten, og derfor har ein valt ei smigrande omskriving som har festa seg som namn (Sahlgren 1915). Det gamle namnet var då *Blåkulla*, som er heimla frå fyrstninga av 1400-talet (Wahlberg 2003: 154). Dette er den rådande tolkinga av namnet *Jungfrun* (ibid).

Alle øyar og all kyst er farlege for skipsfarten. Men stemmer det at Blå Jungfrun er *spesielt* farleg? Det seier Olaus Magnus faktisk ikkje. Han seier at folk brukar namnet *Jungfrun* «för att undvika dåliga förebud och storm på hafvet» – altså generelt, ikkje ved Blå Jungfrun spesielt. Og berre 40 år etter Olaus Magnus seier polakken Andrzej Zbylitowski (i verket *Droga do Szwecyi*) at (Blå) *Jungfrun* er det motsette av farleg:

En klippa finns – säger skalden [...] – hvilken sjömän, som fara på Östersjön, pläga kalla Jungfrun. Vidt utöfver hafvet, rätt under molnen, höjer hon sin hjässa. På toppen har hon vackra träd af ymnig grönska och skuggiga platser under lummiga lönnar. Gamla seglare hålla henne i vördnad, ty när de under en sträng storm fly till henne, gömmer hon

dem i sina dolda kamrar, så att de ej det minsta frukta för ovanliga vindar eller vilda störsjöar. Därför visa seglarna henne för slik välgärning stor ära och allsköns vördnad. Men den som icke vördar henne eller som säger ett ohöfviskt ord om henne, han kommer sällan åter sund till efterlängtnad strand utan förgås på hafvet af vilda böljor eller råkar i någon stor fara, hvarur han sedan icke så lätt kan frälsas. (Sitert etter Carlsson 1920: 46)

Olaus Magnus fortel òg, i framhaldet av sitatet ovanfor, om eit tilfelle der Jungfrun åtvara ein kar som låg i hamna på øya, slik at han ikkje kom bort på havet (Sahlgren 1915: 137).

I fornminnedatabasen til det svenske Riksantikvarieämbetet (<https://app.raa.se/open/fornsok/>) får ein opp både skipsvrak og forlis¹⁷⁾ (altså kor ein kjenner til at skip har forlist, utan at ein har påvist vraket. Her kallar eg alt for forlis). Dekninga ser ut til å vera god i det aktuelle farvatnet. Det går fram av basen at det er fire forlis rett rundt Blå Jungfrun, og det er jo ein viss konsentrasjon. Men andre stader i Kalmarsund, og nord og sør for sundet, og utanfor Öland, er det mykje større konsentrasjonar. Langs den ureine kysten nord for Kalmarsund er det fleire stader konsentrasjonar av 6–7 forlis på eit par km, eller 10–12 forlis over eit litt større område (rundt Kungsgrundet). Til havs på yttersida av Öland, utanfor Kapelludden, er det på nokre kvadratkilometer oppimot 20 forlis. Liknande tettheit er det litt sør før sørenden av sundet. Ved byen Kalmar, midt i sundet, er det minst 25 forlis. Frå land og utover i havet utanfor Ölands södra udde er det over 40 forlis. Sør for Karlskrona, der landet svingar 90 grader vestover litt sør for Kalmarsund, er det over ei strekning på rundt fire landmil kyst, frå land og eit par landmil utover, markert 2–300 forlis. Blå Jungfrun merker seg altså ikkje ut som eit spesielt farleg punkt på denne delen av Svenskekysten, tvert imot.

Men Blå Jungfrun er 86 m høg, midt i nordenden av Kalmarsund, og er dermed eit fenomenalt landemerke i eit elles paddeflatt landskap. Det er dette som ligg i dei andre tradisjonsnamna, *Känningen*, «dvs. 'landkänningen'», presiserer Sahlgren (1915: 137), og *Blåkulla*. Blåfargen er som i *blåne*, det er noko ein ser veldig langt unna (ibid: 160). Samtidig er havet reint og nærddjupt rundt Blå Jungfrun, medan det er grunnar (altså

17) Takk til Roger Wikell for tips om dette.

usynlege farar) andre stader i sundet, og landet på begge sider er langgrunt og / eller farvatnet der ureint. Blå Jungfrun er dermed fin å styre mot; ho er eit naturleg sjømerke og må ha vore svært nyttig for sjøfarande i tida før kart og kompass, særleg for dei som kom langs kysten nordfrå eller tok land der og skulle sikte midt i sundet. Det er altså grunn til å tru at også namnet *Jungfrun* speglar positive førestillingar knytte til øya.

På grunn av landskapsparallelane mellom Blå Jungfrun og dei norske Landegod-øyane og Godøya på Sunnmøre, er det naturleg å tolke dei i samanheng. Alle er naturlege sjømerke som ein har kunna styre mot for å få reint farvatn, og namna kan tolkast som uttrykk for det. Namna som inneheld *god* kan uttrykke at dette er øyar som er gode, nyttige, for sjøfarande, i bokstavleg forstand, og *Guðey* kan uttrykke at ein har vurdert dette som så verdifullt at ein har sett det i samband med gudane. *Jomfru / jungfru* kan sikte til at det er reint rundt eller langs desse øyane, også i Kalmarsund-tilfellet.¹⁸⁾

Dette motseier ikkje at ein har tenkt seg at viktige makter heldt til i desse øyane – best heimla i Blå Jungfrun, nokså godt også i Jomfruland – eller at ein meinte forholdet til desse maktene vart påverka av om ein brukte godnemne eller ikkje. Noko av forklaringa på dette kan liggja i at desse øyane er uvanlege på andre vis òg. Jomfruland «er som et lite stykke Danmark [...], helt annerledes enn alle andre øyer, dertil [...] stor – hele 7 km lang – og [...] den ligger for seg selv helt ytterst mot havet» (Johannessen 1999: 336). At overnaturlige førestillingar blir knytte til ein slik stad, er normalt (jf. von Sydow 1926), og vi ser det òg i segnene som er knytte til øya. Slik er det òg med Blå Jungfrun, kanskje endå meir markant. Med berre 0,7 km², men 86 m i høgda, frittliggjande i sjøen mellom to sletteland, er ho svært, svært spesiell, og høgda gjer dessutan at toppen fungerer som vêrvarslar, når skyer tidleg samlar seg ikring han (Sahlgren 1915: 130, 144). Øya liksom veit, liksom avgjer, kva vêr det skal bli. Så ser vi då òg at fleire slag folketradisjon er knytte til denne øya, m.a. tradisjon om heksesabbat (Sahlgren 1915). Svinøya er òg spesiell, litt på same vis som Blå Jungfrun, nemleg som ein enorm knaus som ligg fritt og som det er (relativt) reint ikring (i tillegg til sjømer-

18) Adjektivet *rein / ren* blir også på svensk brukt både «om farvatten, havsbotten, kust» som er «fri från klippor [el][er] skär [el][er] grund o[ch] d[y]likt» og om jomfruer i gammal tid. *Ordbok över svenska språket 22 1957*, under *ren*.

kefunksjonen). Også til den øya er det knytt segner (om sjøtroll. Solheim 1940: 166). Eg veit ikkje om den ærefrykta vi ser i godnemneskikken som Olaus Magnus, Peder Claussøn Friis og Hans Strøm fortel om, treng anna forklaring enn tru på overnaturlige makter i desse øyane. Og eg trur ikkje den trua treng anna forklaring enn at dette er svært spesielle stader som ein passerer tett framom og er avhengig av. Landegode er spesielt på liknande måte som dei nemnde øyane, som einaste høg-alpine øy på den delen av kysten. Men der har vi ikkje gamle skriftkjelder som fortel om godnemneskikken, berre namneresultatet av han – og segner om Landegodkjerringa (Bø og Kjök 2008-15 I: 73).¹⁹⁾

Det eg seier inneber ikkje nokon påstand om at farvatnet forbi Landegod-øyane, Godøya og Jungfrun er ufarleg. Det er det sjølvsgatt ikkje, heile kysten er farleg, slik havet er det. Det eg seier, er at det er all grunn til å tru at det som for folk i gammal tid var mest særmerkt ved desse øyane, og som namna derfor speglar, er at dette er nyttige, hjelpsame stader. Men altså ikkje ufarlege av den grunn.

V. Innendingar mot tolkingane

Landego er også registrert i namnebasen til Statens kartverk (norgeskart.no) som namn på to holmar – ein på nordsida av Smøla og ein på Hustadvika (vest for Kristiansund). Desse holmane er ikkje landskapsparallelar til dei tre Landegod-øyane eg har drøfta ovanfor. Begge er så små og låge at det ikkje veks gras på dei, dei ligg slik at dei ikkje

19) Solheim (1940) ser *Landegode* i samanheng med *Holmengrå*, på grunn av rekkefølga på ledda, og meiner *Holmengrå* òg er namn på stader som merker seg ut og er farlege i leia. Holmar med dette namnet oppgjev norgeskart.no i Holmengråfjorden i Sør-Varanger, nord for Fedje i Hordaland, innanfor Turøyna i Øygarden, i Lysefjorden, innanfor Andabeløya ved Flekkefjord og nordvest for Herføl i Hvaler. I tillegg veit Solheim om eit tilfelle utanfor Kolbeinshamn i Austevoll i Hordaland og eitt nemnt av Friis, truleg Gråholmen utanfor Hesnes ved Grimstad (Solheim 1940: 136-38). Men når det gjeld leddrekkefølga, veit eg ikkje om den seier anna enn at dette er gamle namn. På gammalnorsk var det ikkje spesielt unormalt å setja adjektivet etter substantivet, jf. t.d. skipsnamnet *Ormrinn langi*, og denne rekkefølga finst i andre namn i dag òg, som *Hamrane grå* (Rogaland) og *Hella blå* (Hardangervidda. Hovda 1961: 72). Når det gjeld lægje i landskapet, er det for meg berre Holmengrå nord for Fedje som klårt merker seg ut, der han ligg ved ei innsegling frå havet til Fensfjorden og leia sørover mot Bergen, kanskje òg Friis sin Holmengrå ved Grimstad. Dei andre fem verkar heilt anonyme på meg.

skil seg ut på nokon måte, og dei har ikkje hatt nokon funksjon som sjømerke (etter det eg har klart å finne ut med å granske kartet og snakke med lokalkjende). Landego-holmen ved Smøla ligg eit steinkast frå land inst i ein fleire kilometer brei skjergard. Den ved Hustadvika ligg ut mot opne havet ein liten kilometer frå land, men med nokre tørrfall utanfor. Ingen av holmane høver altså med det mønsteret eg meiner å ha peika ut når det gjeld dei tre Landegod-øyane og Godøya på Sunnmøre. Det kan sjåast som eit argument mot tolkingane eg har sett fram her. Men det er neppe nødvendig å sjå det slik, for desse holmane høver heller ikkje med den tradisjonelle *Landegod*-tolkinga. Dei er rett og slett anonyme punkt på kysten, stikk motsett dei tre Landegod-øyane. Dermed ser det ut til at desse holmenamna ikkje kan hjelpe oss i tolkinga. Det rimelegaste er vel at dei er gjevne som ironisk oppkalling etter Landegode i Nordland eller på Stadhavet, jf. Dam om ironi i stadnamn ovanfor. Parallellar er truleg *Jomfruland* som namn på ei langsmal og låg, men bitte lita øy inne i bukta sør for Herføl i Valer, og som namn på ein langsmal holme i Vigelandsvatnet i Aust-Agder.

Litt problematisk for tolkinga av *Guðey* på Sunnmøre som ein stad med fyrst og fremst positive eigenskapar, er derimot at *Den norske los* fører opp delar av Breidsunddjupet som område med grov og krapp sjø (*Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 12, 34). Likevel er ikkje området farlegare enn at losen anbefaler Breidsunddjupet som innsegling til Ålesund. Det er berre i vestleg og nordvestleg vind at losen seier området er risikabelt, og då fyrst og fremst på eine sida av råsa, varierende med vindretninga («Refraksjonssenter vil oppstå i le av de lokale grunnområdene på begge sider av Breisunddjupet.» *Den norske los Stad - Rørvik* 2018: 94). Er ein kjend i denne innseglinga, kan faren altså reduserast. Årsaka til at det kan vera grov og krapp sjø der, er den brå overgangen mellom djupt og grunt hav. Dette er altså prisen ein betaler for den reine leia inn frå havet. Eg ser derfor ikkje dette som noka avgjerrande innvending.

VI. Konklusjon

Det er klare landskapstrekk felles mellom *Landegod*-øyane på Norskekysten, nemleg *Landegode* ved Bodø, Svinøya på Stadhavet og *Jomfruland*, og dessutan *Jungfrun* i Kalmarsund, som ein har jamført *Jomfruland* med, og *Guðey* på Sunnmøre. Alle desse øyane er viktige

landkjenningar med reint, djupt farvatn fram til seg, slik at dei har vore gode å styre mot, særleg for sjøfarande som kjem inn frå havet. Før kart, kompass og meir avanserte navigasjonshjelpemiddel, må dette ha vore til svært stor hjelp. Eg meiner alle desse namna bør tolkast som uttrykk for dette, fordi desse øyane tvillaust er viktige stader i leia, og det mest særmerkte med dei frå sjøfartssynsstad er landkjenninga med djupt, reint farvatn. *Landegod*-namna kan då med god meining lesast beint fram som ‘det gode landet’. Strøm si 1700-talsopplysning om at det var slik folk oppfatta *Landegod*-namnet på Svinøya, styrker denne forklaringa. *Jomfru-/Jungfru*-namna kan, ut frå same tanke, men med eit ordspel, forklarast med at farvatnet forbi desse øyane var *reint*, som ei jomfru. *Guðey* kan rimelegast tolkast slik at ein sette sjøfartsnytta staden hadde i samband med gudane, slik vi òg ser når det gjeld nokre av dei beste og nyttigaste hamnene på kysten.

Det tradisjonelle synet på *Landegod*-øyane og *Jungfrun*, nemleg at dette var spesielt farlege stader i leia som derfor måtte omtalast med smigrande nemningar for at maktene som budde i dei skulle bli venleg stemde – har vist seg å ikkje halde vatn. Det er ikkje grunnlag for å seia at desse øyane er spesielt farlege for dei sjøfarande. Det dei har felles, er tvert imot at dei må ha vore nyttige for førmoderne sjøfarande.

Historia om tolkinga av *Landegode*, *Jomfruland*, *Jungfrun* og *Guðey* er interessant fordi alle namna formelt er klåre. Det er ingen tvil om opphavsform eller etymologi, slik det ofte er i stadnamntolking, og homonymi skaper heller ingen utfordringar. Namna er samansette av velkjende appellativ med klår tyding; spørsmålet er *berre* kva tanke som ligg bak.

Den tradisjonelle forklaringa av *Landegod*-namna skriv seg frå Rygh si tolking (Kjær og Rygh 1914: 45) av det Friis seier om Jomfruland (Friis 1881: 298). Men som vi har sett, seier ikkje Friis at Jomfruland er farleg for sjøfararane, og Rygh undersøkte ikkje om desse øyane verkeleg er spesielt farlege punkt i leia. Tolkinga bygde altså på spinkelt grunnlag, men vart akseptert, og etter det var det ingen som undersøkte realitetane. Tolkingstradisjonen ikring desse namna er dermed eit interessant døme både på faren ved å ikkje undersøke den reale sida av tolkingar godt nok, og på korleis førehandsopfatninga lett fungerer som brillor som ein ser data gjennom. Som vi har sett, reknar Solheim opp dei nyttige sidene ved alle tre *Landegod*-øyane, men tek dei ikkje inn over seg. I staden overdriv

han kor farlege dei er, og seier det er veldig ureint rundt dei, endå ei samanlikning med farvatnet før og etter (eller innanfor, i Svinøya sitt tilfelle), ville vist det motsette. Dannevig (1993: 32) sin omtale av Jomfruland og naboøya Stråholmen er illustrerende:

[K]aster man et blick på sjøkart nr. 6, er det lett å forstå at nettopp her [ved Stråholmen] kunne og måtte strandinger finne sted. Ikke bare ligger Stråholmen utsatt til som en lumsk skipsfelle, omgitt av et mylder av grunner og skjær – den ligger også like innenfor allfarvei for sjøverts trafikk.

Farvannet her og langs Jomfruland har da også opp gjennom tidene vært fryktet og vært forbundet med ikke så lite overtro.

At det er spesielt farleg utanfor Stråholmen, ser ein utan vidare av kartet. At det er spesielt farleg utanfor Jomfruland, ser ein derimot ikkje av kartet, så det bygger Dannevig på den tradisjonelle tolkinga av Friis og namnet *Landegode*.

Takk til Finn Myrvang og Vegard Heide for kommentarar til utkast.

Nemnd litteratur

Aune, Kolbjørn 1997: «Jomfruland». I Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk stadnamleksikon*. Oslo: Det Norske Samlaget. 244.

Bojer, Johan 1921: *Den siste viking*. Kristiania: Gyldendal.

Byberg, Jan E. 1970: «*Dei lukkelege øyane*» i *norsk folketradisjon. Ei motivgransking*. 2 band. Hovudfagsoppgåve i nordisk, Universitetet i Bergen. Pdf-versjon ligg på <http://eldar-heide.net/> -> Anna fagleg.

Bäckman, Louise 1975: *Sájva. Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen i heliga fjäll bland samerna*. Stockholm studies in comparative religion 13. Dr. philos.-avhandling, Stockholms universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Bø, Sigrid og Jarnfrid Kjøk 2008–15: *Lekamslyst I-II. Erotisk folkedikting i Noreg*. Oslo: Novus.

Calissendorff, Karin 1964: «Helgö». *Namn och bygd* 52. 105–52.

Carlsson, Gottfrid 1920: «[Recension av] Gustaf Rudbeck, Skrifter till Sveriges historia, tryckta före år 1600, med en inledande redogörelse. Akad. afh. Upp-

- sala: Almqvist & Wiksell 1919. XVI, 95, 272 s. 8°». *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* VII. 41–54.
- Dam, Peder 2015: *Bebyggelser og stednavnetyper*. Navnestudier nr. 44 Udgivet af Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Dannevig, Hartvig 1993: *Siste havn. Skipsforlis langs sørlandskysten*. [Ny, rev. utg.], 3. oppl. Stathelle: Duray offset.
- Den norske los 1. Alminnelige opplysninger. Pdf-versjon 8.9*, 2018: Åttende utgave. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Den norske los 2a. Farvannsbeskrivelse Svenskegrensen - Langesund. Pdf-versjon 3.9*, 2018a. Tredje utgave. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Den norske los 2b. Farvannsbeskrivelse Langesund – Jærens rev. Pdf-versjon 3.9*, 2018b. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Den norske los 4. Farvannsbeskrivelse Stad – Rørvik. Pdf-utgave 7.8*, 2018. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Den norske los 5. Farvannsbeskrivelse Rørvik – Lødingen og Andenes. Pdf-versjon 6.8*, 2018. Stavanger: Kartverket Sjødivisjonen.
- Drange, Ernst Berge 1989: *Tysnes. Gards- og ættesoge 3*. Uggdalseidet: Tysnes sogelag.
- Finstad, Håkon 1991: *Jomfruland*. Kragerø: Jomfruland vel, Jomfruland hytteeierforening.
- Friis, Peder Claussøn 1881: *Samlede Skrifter af Peder Claussøn Friis*. Udgivet for Den norske historiske Forening af Gustav Storm. Kristiania: Brøgger.
- Grimm, Oliver 2011: «Godøy sites on the west coast of Norway - gods' islands, but no 'home of the gods'». I Oliver Grimm og Alexandra Pesch (red.): *The Gudme / Gudhem Phenomenon*. Schriften des Archäologischen Landesmuseums Ergänzungsreihe Band 6. Papers presented at a workshop organized by the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology (ZBSA), Schleswig, April 26th and 27th, 2010. Neumünster.
- Gudbrandson, Terje 1978: *Bodin bygdebok II-1. Gårds- og slektshistorie for Væran*. Bodø: Bodø kommune – Bygdebokkomitéen.
- Hákonar saga Hákonarsonar I. Bøglunga saga*, 2013. Íslenzk fornrit. Þorleifur Hauksson, Sverrir Jakobsson og Tor Ulset gáfu út. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Hákonar saga Hákonarsonar II. Magnúss saga lagabætis*, 2013. Íslenzk fornrit. Sverrir Jakobsson, Þorleifur Hauksson og Tor Ulset gáfu út. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.

- Heggland, Johannes 1964: *Tysnes – det gamle Njardarlog*. [Tysnes]: Tysnes sogelag.
- Heggstad, Leiv m. fl., 2008: *Norrøn ordbok*. 5. utgåva av *Gamalnorsk ordbok* ved Hægstad og Torp, Kristiania 1909. Oslo: Det norske samlaget.
- Heide, Eldar 2013: «Sola og gudane på Tysnesøya». *Chaos* 58 (2012). 49–57.
- Helland, Amund 1908: *Norges land og folk topografisk-statistisk beskrevet. XVIII : Nordlands Amt. Anden del: den almindelige del*. Kristiania: Aschehoug.
- Hovda, Per 1954: «Jomfruland». *Norsk allkunnebok*. 6. bandet. Oslo: Fonna forlag. 956.
- Hovda, Per 1961: *Norske fiskeméd. Landoversyn og to gamle médbøker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johannessen, Arve 1999: *Kysten vår. Bind 1: Østlandet*. Oslo: Orion.
- Kjær, A. 1919: *Norske Gaardnavne 12. Nordre Bergenhus Amt*. Kristiania: Fabricius.
- Kjær, Albert og Oluf Rygh 1914: *Norske Gaardnavne 7. Bratsberg Amt*. Kristiania: I kommission hos Cammermeyers Boghandel.
- Manker, Ernst 1957: *Lapparnas heliga ställen. Kultplatser och offerkult i belysning av Nordiska museets och Landsantikvariernas fältundersökningar*. Acta Lapponica XIII. Stockholm: Gebers.
- Myrvang, Finn 2014: «Geita, Gjura eller Kjerringa?». *Håløygminne* 24. 246–51.
- Myrvang, Finn 2016: «Gjura, Geita eller Kjerringa?». *Bøfferding*. 63–72.
- Myrvang, Finn 2019: «Inspirerer i nord, irriterer i sør?». *Håløygminne* 25. 269–310.
- Norsk Ordbok*, 1966–2016. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Nyhus, Per 1999: *Larvik A–Å*. Larvik: Østlands-Posten.
- Óláfs saga Tryggvasonar*, 1941. I *Heimskringla I* av Snorri Sturluson. Íslenzk fornrit 26. Utg. Bjarni Aðalbjarnarson. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag. 225–372.
- Olsen, Asle Bruen og Yvonne Dahl 2015: *Arkeologisk rapport fra forskningsgraving i Todnesrøysa på Tysneset: Kultsted i forhistorisk tid? ID4557 på Todneset, Tysnes 99/1. Tysnes kommune, Hordaland*. Fornminneseksjonen, Universitetet i Bergen.
- Olsen, Magnus 1905: *Det gamle norske ønavn Njarðarlóg*. Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1905. No.5. Christiania: I Commission hos Dybwad.

- Olsen, Magnus, 1910: *Norske Gaardnavne 11. Søndre Bergenhushus Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Olsen, Magnus 1915: *Hedenske kultminder i norske stedsnavne*. Videnskapselskapets skrifter. II, Hist.-filos. klasse, 1914: 4. Kristiania: i kommisjon hos Dybwad.
- Ordbok över svenska språket 22*, 1957. Utgiven av Svenska akademien. Lund: Gleerup. Digital utgåve på <https://www.saob.se/>.
- Rygh, Karl 1905: *Norske Gaardnavne 16. Nordlands Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Rygh, Karl 1908: *Norske Gaardnavne 13. Romsdals Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Sahlgren, Jöran 1915: «Blåkulla och blåkullafärderna». *Namn och bygd* 3. 100–61.
- Sandnes, Jørn 1997: «Heilhornet». I Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk stadnamnleksikon*. Oslo: Det Norske Samlaget. 203.
- Sandnes, Jørn og Ola Stemshaug 1997: *Norsk stadnamnleksikon*. 4. utg. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Singh, Elisabeth Jørgensen 1997: *Sørlandskaper*. Nærnes: Ida Elisabeths kunstforlag.
- Solheim, Svale 1940: *Nemningsfordomar ved fiske*. Oslo: Det norske videnskapsakademi.
- Stemshaug, Ola 1997: «Landegode». I Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk stadnamnleksikon*. Oslo: Det Norske Samlaget. 282.
- Storli, Inger 1989: «Om Raud den Ramme og andre håløyg-høvdinge». I Reidar Bertelsen (red.): *Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar*. 185–209.
- Sydow, C. W. von 1926: «Det ovanligas betydelse i tro och sed». *Folkminnen och folktankar*. 53–70.
- Særheim, Inge 2002: «Klokkene, Krossen og Kristennamnet. Nemne for kristen kultur og tradisjon i sørvestnorske skjergardsnamn». I Svavar Sigmundsson (red.): *Kristendommens indflydelse på nordisk navngivning. Rapport fra NORNA's 28. symposium i Skálholt 25.–28. maj 2000*. Uppsala: NORNA-förlaget. 163–76.
- Thorsvik, Eivind 1982: *I storm og stilla. Fiskerihistorie for Nordland*. Bodø: Nordland fylkes fiskarlag.
- Wahlberg, Mats (red.) 2003: *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet.

Kva for motiv ligg bak namngjeving? Ei gransking med utgangspunkt i namn på klatreruter

Av Stig J. Helset

This article discusses the fundamental onomastic question of how names originate, based on the theory of cognitive grammar. To explore this question, the author examines names of climbing routes. This type of names is spontaneously given and characterized by the fact that it is possible to gain direct access to the namer's reasons for choosing the name. Thus, they are favourable for investigating the range of motives behind acts of naming. The article argues that the theory of cognitive grammar is a suitable framework for explaining how names originate since most of the names seem to have been created through analogy to units in lexicon as well as in onomasticon in the brain of the name giver.

1 Innleiing

På eitt vis har spørsmålet om kva for motiv som ligg bak namngjeving alltid vore ein sentral del av nordisk namneforskning, sidan tolking av einskildnamn og namnegrupper har stått i søkjelyset heilt sidan pionerperioden kring midten av 1800-talet. Likevel er det berre i løpet av dei siste 50 åra ein har sett tilløp til ein teoretisk debatt om kva for motiv som ligg bak namngjeving av stader. Debatten starta i og med Kurt Zilliacius' (1966) vidgjetne publikasjon *Ortnamnen i Houtskär*. Etter den tid har spørsmålet vore løfta fram i lyset ved nokre høve, men om ein ser på artiklane som er publiserte i dei berande namnefaglege tidsskrifta i Norden dei siste tiåra i sin heilskap, kan ein slå fast at berre ein liten del av dei handlar om teoretiske spørsmål knytt til motiv for namngjeving. I denne artikkelen vil eg freiste å kaste nytt lys over spørsmålet om kva for motiv som ligg bak namngjeving av stader ved å knyte det til kognitiv grammatikk og til ei gransking av namn på eit utval klatreruter. Akkurat

denne typen namnemateriale synest nemleg å vere godt eigna til å kaste lys over kva for motiv som ligg bak namngjeving, sidan vi kjenner alle namngjevarane og kan intervjuje dei, samstundes som desse namna er spontant gjevne.

Ifølgje Zilliacus (2002: 146f.) har ein i stadnamnforskinga vanlegvis gått ut frå ein hypotese om at alle stadnamn på eitt eller anna vis botnar i appellativiske uttrykk, utan at det har vore eksplisitt formulert om dette berre inneber at namna svarar til eit appellativiske uttrykk eller om namna faktisk har eit appellativisk opphav. Sjølv om Zilliacus reknar med at *nokre* stadnamn kan bli til ved at appellativiske frasar umedvite glir over til å bli namn («den långa udden» > «långudden» > «Långudden»), stiller han seg mykje tvilande til hypotesen om at stadnamn *vanlegvis* er danna direkte frå appellativ. Ein av grunnane til at han stiller seg tvilande til denne hypotesen, er at appellativ og namn etter hans syn har heilt ulike primærfunksjonar, nemleg klassifiserande kontra individutpeikande funksjon. Allereie i *Ortnamnen i Houtskär* argumenterer Zilliacus (1966: 9) for at analogi med etablerte namn spelar ei avgjerande viktig rolle ved namngjeving. I forlenginga av dette argumenterer Eero Kiviniemi (1975, 1976: 52) for at orddanning og namnedanning blir styrt av delvis ulike reglar, samstundes som også han understrekar at analogi spelar ei viktig rolle ved namnedanning. Når ein stad får namn på bakgrunn av analogi til andre namn som namngjevaren kjenner til, kan det ifølgje Kiviniemi (ibid.) skje på bakgrunn av semantiske, leksikalske, syntaktiske og morfologiske analogimønster, sjølv om han meiner å ha belegg for å hevde at det i naturnamn er mest vanleg med semantiske analogiar, og då særleg for utmerkingsleddet i samansetjingar.

Fleire studiar som tek føre seg stadnamn i eit språkkontaktperspektiv, syner korleis semantisk, leksikalsk, syntaktiske og/eller morfologiske analogimønster også spelar ei viktig rolle når stader får namn ved hjelp av lån frå namn i andre språk. Til dømes syner Ernst Eichler (1991) gjennom ei jamføring av slaviske og tyske namn korleis dei ulike namna er medlemer av eit samla namnesystem med til dels stor avstand til det appellativiske systemet. Alexandra Petrulevich (2017: 87) tek til orde for «lingvistisk innriktade studier av språkförändring som tar inn båda replikerade och »inhemska» ortnamn med syfte att kartlägga *analogiske*

processer och fastställa vilka faktorer som ligger bakom sådana anpassningar respektive ombildningar.» [Mi uth.]

Den tyske forskaren Ernst-Michael Christoph (1990: 232f.) er som Kiviniemi (1976) tydeleg på at namn til dels utgjer eit eige system innanfor det samla ordforrådet: «Within the lexicon pn [proper names] do play a certain role: they are somehow special units. They build up the system of pn». I forlenginga av dette lanserer Staffan Nyström (1994: 141ff., 1995: 82ff.) med tilvising til Nicolaisen (1982) tanken om eit eige mentalt onomastikon som fungerer delvis uavhengig av eit større mentalt leksikon. Nyström (ibid.) argumenterer her for at namnsetjing av nye stader kan skje både med utgangspunkt i onomastikonet og med utgangspunkt i leksikonet, og for at det føregår ein stadig vekselverknad mellom desse to systema og mellom einingane internt i høvesvis onomastikonet og leksikonet.

2 Teori

Kristin Bakken (1994) stiller seg i hovudsak bak teorien til Nyström, men til skilnad frå Nyström og andre knyter Bakken denne namneteorien opp mot ein lingvistisk teori som Ronald Langacker (1987, 1991) lanserte i og med publikasjonen *Foundations of Cognitive Grammar*. Langackers kognitive grammatikk er ein reaksjon på Noam Chomskys (1972) generative grammatikk, som både pretenderer å oppnå fullstendig prediksjon om det menneskelege språket ved å framsetje grammatiske reglar med same status som universelle lover i naturvitskapane og å forklare desse reglane med tilvising til ein eigen grammatikkmodul i hjernen (UG). Den kognitive grammatikken avviser eksistensen av ein slik grammatikkmodul. Langacker (2008: 8) understrekar tvert imot at ein innanfor den kognitive grammatikken reknar med at lingvistiske strukturar er ein *integert* del av andre system og evner i hjernen: «Rather than constituting a distinct, self-contained entity (a separate ‘module’ or ‘mental faculty’), language is viewed as an integral facet of cognition».

Eit vesentleg poeng innanfor kognitiv grammatikk er at språk både er eit kognitivt og eit sosiokulturelt fenomen, og at språket til individet utviklar seg som eit produkt av sosial interaksjon i ein kulturell kontekst (Tomasello 2003), samstundes som den kognitive grammatikken understrekar at det aldri vil vere fullstending uniformitet mellom språket til dei ulike individa innanfor eit gitt språksamfunn (2008: 218). I forlenginga

av dette skriv Langacker (2008: 237) at den språkleg organiseringa i hjernen er kjenneteikna av komplekse kategoriar der multiple variantar er lenka i hop gjennom nettverk, og at forståinga av slike komplekse kategoriar er viktig både når vi skal skildre leksikon og når vi skal skildre grammatikken, som dessutan ikkje er separate storleikar, men som tvert imot formar eit kontinuum. Når det gjeld dei leksikalske einingane, som er dei som står mest sentralt i denne samanhengen, understrekar Langacker (2008: 37) at dei ofte er polysemantiske og har ein prototypisk semantikk: «it has multiple related meanings that have all been conventionalized to some degree. Among these related senses, some are more central, or **prototypical**, than others, and some are **schemas** that are elaborated (or instantiated) by others.»

Langacker skriv ikkje så mykje om namn og namngjeving sjølv, men Stefan Grondelaers og Dirk Geeraerts (2003: 88) har vore mykje opptekne av kva for konsekvensar innsiktene frå den kognitive grammatikken har å seie for namnsetjing, og gjennom to empiriske studiar meiner dei å ha belegg for å hevde at:

As far as lexical choice is concerned, we have established that the choice of a lexical item as the name for a particular referent is determined by the degree of prototypicality of the referent with regard to the semasiological structure of the category, by the onomasiological entrenchment of the category represented by the name, and by contextual features which interact with these principles.

Det er på bakgrunn av dei nemnde hovudtrekka i Langackers kognitive grammatikk og på bakgrunn av den ovanfor nemnde teorien til Nyström at Bakken (1994: 42ff.) lanserer det ho kallar nettverksmodellen, som skal forklare kva for motiv som kan ligge bak namngjeving. Modellen reknar med at alle nye namn kjem til på bakgrunn av analogi med utgangspunkt i eit fleirdimensjonalt leksikon, der onomastikon utgjer eitt av fleire undernettverk, og går vidare ut på at det er sterke interne sambandslinjer mellom dei ulike delane av onomastikon, men at det også finst svakare sambandslinjer til resten av leksikon. På denne bakgrunnen argumenterer Bakken (ibid.) for at dei mest eintydige namna (av typen *Torbjørn* som namn på menn) blir danna på bakgrunn av analogiar innanfor onomastikon, med relativt få sambandslinjer ut til det appellativiske ordforrådet,

medan dei halvappellativiske namna (av typen *Kalvehagen* som namn på innhegningar) kan ha fleire og sterkare sambandslinjer ut i den appellativiske delen av leksikon.

3 Metode

Dei ovanfor nemnde teoriane og modellane til Nyström og Bakken gjev etter mi vurdering truverdige forklaringar på korleis namn blir til. På denne bakgrunnen testa Helset (2013) grunntrekka i dei teoretiske modellane gjennom ein empirisk studie av namn på pinaklar og klatreruter i fjella kring Molladalen. Funna i den studien støttar opp om hovudtrekka i nettverksmodellen til Bakken (1994), som hevdar at nylaging av namn skjer etter analogiprinsippet, dels med utgangspunkt i onomastikon og dels med utgangspunkt i leksikon, samstundes som ein reknar med at det føregår ein interaksjon mellom propriale og leksikalske komponentar i hjernen – og mellom desse og tilhøve i den røynelege verda som namna blir til i. Det er likevel grunn til å presisere at sjølv om studien støttar opp om hovudtrekka i nettverksmodellen, syner nokre av funna at det ikkje er grunnlag for å hevde at *alle* nye namn kjem til på grunnlag av analogi; nokre av namna på pinaklane og klatrerutene i fjella kring Molladalen har mest truleg blitt danna utan analogi på bakgrunn av det allmenne leksikonet.

For å auke kunnskapsgrunnlaget bak ein teori som skal forklare korleis stadnamn blir til, har eg i denne studien kartlagt namna på alle dei 87 klatrerutene i tre utvalde klatrefelt som er skriftfesta i klatreføraren *Sunnmøre - Frå Tindar til Kampesteinar* (Skeide 2018), nemleg Toskefloget, Kopp-hammaren og Nedstefeltet (sjå vedlegg). Det spesielle med namnemateriale frå klatreruter er at førstebestigarane, som vanlegvis også er dei som set namn på klatrerutene, er lista opp i samband med skildringa av kvar einskild rute i klatreførarar, noko som gjev oss direkte tilgang til namngjevaren og hans eller hennar motivasjon for å kalle klatreruta akkurat det den blei kalla. På det viset har eg stilt følgjande spørsmål til kvar einskild av dei ulike førstebestigarane av rutene på dei tre nemnde klatrefelta: «Kvifor gav de ruta akkurat dette namnet?» Svara som eg fekk inn, delte eg inn i ulike kategoriar etter kva for motiv som ligg til grunn for dei.

Zilliacus (2002: 144f.) skil mellom ‘namngivingsgrunder’ og ‘namngivingsmotiv.’ Førstnemnde definerer han som «de sakliga grunder

som är språkligt markerade i namnen och har konstituerat namngivarnas idé för namnvalet.» Sistnemnde har «i varje enskilt fall utgjorts av en serie sakliga och språkliga omständigheter som inte är markerade i själva namnen och vanligen inte heller motsvaras av några registrerbara entydigt bevisande fakta.» På dette grunnlaget konkluderer Zilliacus (ibid.) med at det ikkje finst noko nødvendig samband mellom stadnamna sin funksjon, namngjevarane sitt motiv for å gje namn og deira val av idear for namnevalet, og at det i mange tilfelle er tydeleg at namngjevar har kunna innføre namn berre på grunn av ei hending eller på grunn av stadens spesielle utsjånad.

Vidar Haslum (2012: 31f.) gjev ei omfattande drøfting av ulike namngjevingsprinsipp bak dei heimlege stadnamna frå dei eldste tider til i dag. Han set opp eit overordna skilje mellom «I. Lokalitetsbeskrivende motiver», som han igjen deler inn i «a) Terrengbeskrivende motiv (...) b) Miljøbeskrivende motiv (...) c) Funksjonsbeskrivende motiv [og] d) Relasjonsangivende motiv», og «II. Ikke-lokalitetsbeskrivende motiver», som han igjen deler inn i «a) Eier- og brukerangivende motiv, b) Hendelsesmotiv [og] c) Annet». Samstundes understrekar Haslum (2012: 33) at namngjevingsmotiv kan bli kategoriserte på mange ulike måtar og med grovare og finare inndelingar, alt etter kva for materiale ein studerer.

Etter mi vurdering er det føremålstenleg å skilje mellom det ein kan kalle ytre og indre namngjevingsmotiv. Med ytre motiv meiner eg tilhøve i den røynelege verda som har gjeve opphav til namnet, og etter ein førebels studie av namna på rutene i klatrefelta Toskefloget, Koppammaren og Nedstefeltet, kom eg fram til at det var føremålstenleg å operere med ein modell med tre hovudkategoriar av ytre namngjevingsmotiv:

- A) Karakteristiske trekk ved utsjånaden eller tilstanden på klatreruta.
- B) Kontekstuelle hendingar i samband med førstebestigninga av klatreruta.
- C) Namnetematikk som går att på klatrefeltet. (Heng tett saman med kategori 3 nedanfor.)

Dei fleste av namna i materialet skriv seg attende til éin og berre éin av desse hovudkategoriane. Det er likevel liten tvil om at ein god del av namna i materialet skriv seg attende til både to og jamvel tre av kategoriane samstundes. Eit namn som *Julenøtter* viser til at ein ikkje

sjeldan finn nøtter og nøtteskal i rissa etter ekorna som (også) klatrar i veggene i Toskefloget (kategori A), men også til at ruta første gong blei klatra ved juletider (kategori B), samstundes som dette med nøtter har blitt det vi kan kalle eit tema for ein god del av rutene i dette klatrefeltet – jf. *Påskesnøtter*, *Nøtteblanding* og *Turmix* (kategori C). Går vi til rutenamnet *No country for old men*, kan vi slå fast at dette først og fremst viser til at dei to førstebestigarane var godt vaksne karar som kanskje fekk brynt seg på ruta (kategori B), samstundes som dette med namn på Hollywoodfilmar har blitt eit tema for nokre av rutene på Koppammaren – jf. *There will be blood* (kategori C). Vidare syner det seg at ruta *Spentax* i Nedstefeltet ikkje berre har fått namnet sitt fordi det vanskelegaste punktet krev at ein tek eit skikkeleg spenntak (kategori A), men også fordi ruta fekk si førstebestigning kort tid etter at eit stort passasjerfly frå det spanske flyselskapet Spantax heldt på å gjere ei katastrofal feillanding på Mossevegen (kategori B). Slik eg vurderer det, peikar desse døma i retning av at det i namngjeingsprosessen ofte føregår ein interaksjon mellom faktiske tilhøve i verda på den eine sida og propriale og leksikalske komponentar i hjernen på den andre, og med dette er vi over på det vi kan kalle indre motivasjon bak namngjeving.

Med indre motivasjonen meiner eg på kva for måtar namna kjem i stand på inne i hjernen til namngjevaren og på kva for delar av hjernen og språket namngjevaren hentar orda eller namna i frå. Hypotesen i den ovanfor nemnde nettverksmodellen til Bakken (1994) er at all nylaging skjer etter analogiprinsippet, og at namna dels blir danna med utgangspunkt i onomastikon og dels med utgangspunkt i leksikon. Samstundes reknar ein med at det føregår ein interaksjon mellom propriale og leksikalske komponentar i hjernen – og mellom desse og tilhøve i den røynelege verda som namna blir til i, slik at det ikkje alltid er like enkelt å heimfeste eit namn til éin av desse to delvis samanvevde komponentane i hjernen. Etter ein førebels studie av namna på rutene i mitt materiale, kom eg fram til at det var føremålstenleg å opererer med ein modell med tre hovudkategoriar også når det kjem til spørsmålet om indre namngjevingsmotiv, nemleg namn som er danna på bakgrunn av leksikon, slik som *Harde tak*, namn som er danna på bakgrunn av ein ekstern onomastisk analogibase og namn som er danna på bakgrunn av ein intern onomastisk analogibase. Det syner seg nemleg at namn som er danna på bakgrunn av ein onomastisk analogibase, anten kan vise til eksterne analogibasar,

interne analogibasar eller b e delar. Ser ein på eit namn som *Batalden*, som botnar i at ein av førstebestigarane er frå staden Batalden, kan ein seie at dette berre viser til ein ekstern onomastisk analogibase (stadnamn). Ser ein derimot på eit namn som *Stjerneskudd*, viser dette attende til ein intern onomastisk analogibase for rutenamn i Toskefloget som startar på *Stjerne-*. Ser ein på eit namn som *Kristianruta*, viser dette både attende til ein ekstern onomastisk analogibase (mannsnamn), samstundes som det også viser attende til ein intern onomastisk analogibase for ein del av rutene på Koppammaren – jf. *Andersruta*. Dermed får vi i  lts  følgjande kategoriar når det gjeld indre namngjevingsmotiv:

- 1) Namn som er danna på bakgrunn av leksikon.
- 2) Namn som er danna på bakgrunn av ein ekstern onomastisk analogibase.
- 3) Namn som er danna på bakgrunn av ein intern onomastisk analogibase.

Vi merker oss at fleire av namna i materialet skriv seg attende til to av kategoriane innanfor det eg har kalla indre namngjevingsmotiv, noko som korresponderer bra med dei delane av den kognitive grammatikken som hevdar at den språkleg organiseringa i hjernen er kjenneteikna av komplekse kategoriar der multiple variantar er lenka i hop gjennom nettverk, og at dei leksikalske einingane ofte er polysemantiske og har ein prototypisk semantikk (Langacker 2008: 37, 237).

4 Resultat og drøfting

Zilliacus (2002: 146) og Nyström (1994: 146) synest vere samde om at dess meir medviten namngjevinga er, dess meir vil v rt onomastikon stå i sentrum. Innanfor klatremiljøet er det vanleg praksis at førstebestigarane av ei rute gjev ruta namn så snart som r d, vanlegvis like etter at ruta er klatra for første gong, for slikt å skilje ho frå andre ruter. Det er med andre ord snakk om ei d psakt som på ei og same tid er spontan og medviten. Dersom dei to nemnde namnegranskarane har rett i sine påstandar, er det med andre ord grunn til å rekne med at dei fleste namna i mitt materiale har blitt danna med bakgrunn i onomastikon. I det følgjande skal vi kartlegge namnematerialet n rmare med omsyn til dei ovanfor nemnde

kategoriane av høvesvis ytre og indre namngjevingsmotiv med det til siktemål å kaste lys over spørsmålet om korleis stadnamn blir til.²⁰⁾

Vi tek utgangspunkt i ytre namngjevingsmotiv. Namna i kategori A går på karakteristiske trekk ved utsjånaden (*Grønerisset*) eller tilstanden (*Bratt*) på klatreruta, og i utgangspunktet skulle ein tru at dei fleste av desse namna er danna utan analogi med utgangspunkt i leksikon åleine. Men som vi snart skal sjå, stemmer dette ikkje for dei fleste namna i kategori A. Det er i alt 45 namn som soknar til kategori A, og av desse kan ein hevde at åtte også soknar til kategori C, som går på namnetematikk på det aktuelle klatrefeltet (slik som til dømes *Yttersida*, *Midtsida*, *Overtak* og *Undertak*), medan eitt av dei også soknar til kategori B, som går på kontekstuelle hendingar i samband med førstebestigninga (*Spentax*). I tillegg er det slik at to av namna som soknar til kategori A, også soknar både til kategori B og til C (*Julenøtter* og *Påskenoetter*).

Nokre av namna i kategori A er såkalla samanlikningsnamn (*Vulva*), andre er berre skildringar av det ein faktisk ser (*Slapt dieder*), medan endå andre går på tilstanden ved sjølve klatreruta (*Zikk-Zakk*). Dersom ein ser nærmare etter, syner det seg at mange av namna i denne kategorien delvis er danna på bakgrunn av ein allereie eksisterande ekstern eller intern analogibase, og at namna slik er resultat av ein vekselverknad mellom onomastikon, leksikon og den røynelege verda i kring. Dette gjeld så mykje som 26 av dei i alt 45 namna som soknar til kategori A. Til dømes er det slik at ruta *Fjordsyn* i Toskefloget ikkje berre har fått namnet sitt fordi ein får eit flott utsyn over *Austefjorden* frå ruta, men også fordi førstebestigaren, som er lege, ønskte å gje ein referanse til den lokale aldersheimen *Fjordsyn*, medan ruta *Ryggen* ikkje berre har fått namnet sitt fordi ruta går langs ein rygg, men også fordi namnet skulle skilje denne ruta frå ei anna rute i Nedstefeltet som allereie hadde fått namnet *Kanten*. Når

20) Når eg skriv «korleis stadnamn blir til» og ikkje berre «korleis namn på klatreruter blir til», er det fordi eg meiner det er gode grunnar til å rekne med at dei fleste spontant gjevne stadnamn har blitt danna på liknande måtar som namn på klatreruter. Likevel er det grunn til å peike på at namngjeving av klatreruter finn stad innanfor bestemte subkulturar (i dette tilfellet klatremiljøet på Sunnmøre) som kan ha gjeve føringar på namnsetjinga som ein ikkje finn ved anna namnsetjing. Dessutan lyt det presiserast at namnutvalet i denne studien er avgrensa til namn på ruter på klatrefelt i låglandet, noko som rett nok blir balansert ved at den tidlegare nemnde studien av namn på pinaklar og klatreruter i fjella kring Molladalen (Helset 2013) gav mykje av dei same resultatata som vi skal sjå kjem fram av denne studien.

det er sagt, lyt vi presisere at iallfall dei fleste av dei resterande 19 namna i kategori A synest å vere danna med bakgrunn i leksikon åleine. Frå min ståstad er det vanskeleg å sjå at namn som til dømes *Harde tak*, *Nesten* og *Balanse* skal vere danna på grunnlag av analogi, då det vel neppe finst andre, liknande namn i hjernen til namngjevaren som kunne ha danna grunnlag for slik analogi. Tvert imot finn eg det sannsynleg at desse namna er danna med bakgrunn i reine appellativiske uttrykk, og at dei på denne måten skil seg frå namn som ifølgje Bakken (1994: 42) kan ha blitt danna på bakgrunn av halvappellativiske uttrykk, slik som *Kalvehagen*. For sjølv om eit namn som *Kalvehagen* mest truleg har blitt danna ved at ein appellativisk frase meir eller mindre medvite har blitt eit namn (jf. Zilliacus 2002: 146), er det slett ikkje usannsynleg at eit slikt namn også har kome i stand ved analogi til allereie eksisterande og likelydande eller liknande namn på andre hagar der kalvar er gjerda inne.

Kategori B er med sine 35 namn den nest mest talrike når det gjeld ytre namngjevingsmotiv. Desse namna spring ut av kontekstuelle hendingar i samband med førstebestigninga av klatreruta, slik som til dømes ruta *Ekorn*, som fekk namnet sitt fordi eit ekorn sprang over magen på den eine førstebestigaren medan han låg på bakken og venta på klatrekompisen. Av dei 35 namna i denne kategorien er det åtte namn som også soknar til kategori C, som inneheld namn som spring ut av ein intern namnetematikk ved det aktuelle klatrefeltet. Som døme på dette kan eg trekkje fram *Kokken Tor*, *Stjernesludd* og *Splitter pine* i Toskefloget. Alle desse rutene blei nemleg første gong klatra ved juletider, då førstebestigaren brukar å høyre på Dumdum Boys, som altså står bak rockelåtane med same namn som dei nemnde klatrerutene. I tillegg har vi den ovanfor nemnde ruta som sokna både til kategori A og B (*Spentax*) og dei to av namna som soknar til kategori A, B og C samstundes (*Julenøtter* og *Påsenøtter*).

Vel halvparten (18) av namna i kategori B synest å vere danna anten på bakgrunn av ein ekstern onomastisk analogibase eller på bakgrunn av ein intern onomastisk analogibase eller bae delar. Tre av namna er nemleg danna på bakgrunn av ein ekstern onomastisk analogibase (*Sivertvegen*, *Tore på sporet* og *Batalden*), medan så mykje som femten av namna både viser til ein intern onomastisk analogibase og til ein ekstern onomastisk analogibase. Som døme på det siste, kan eg trekkje fram *Palmesøndag*, *Skjærtorsdag*, *Månestråle* og *Sølvpilen* i Toskefloget. Samla sett syner

dette at også mange av namna i denne kategorien har kome i stand på grunnlag av (kryssande) analogiske krefter. Ikkje desse mindre synest knapt halvparten (17) av namna i denne kategorien å vere danna med bakgrunn i leksikon åleine. Som tilfellet var ved ein del av namna i kategori A, er det for meg er vanskeleg å sjå at namn som til dømes *Ekorn*, *Røyskatt*, *Vårkåt* og *Jomfrudom* skal vere danna med bakgrunn i analogi. Tvert imot finn eg det sannsynleg at også desse namna er danna eine og åleine med bakgrunn i reine appellativiske uttrykk.

Det er i alt 28 namn som soknar til kategori C, som altså inneheld namn som spring ut av ein intern namnetematikk ved det aktuelle klatrefeltet. Vi har allereie slått fast at åtte av desse namna også soknar til kategori A, og åtte av dei andre namna i kategori C også soknar til kategori B, medan to av namna soknar til kategori A, B og C samstundes.

Elles ligg det naturlegvis i sjølve kategoriseringa at alle namna i denne kategorien spring ut av ein intern analogibase. Samstundes kan vi merke oss at så mykje som 16 av namna i kategori C også er danna med bakgrunn i ein ekstern analogibase (slik som til dømes *Særimne*, *Sleipner*, *Ikaros* og *Daidaros*), medan åtte av namna i denne kategorien også er danna med bakgrunn i leksikon (slik som til dømes *Overtak*, *Undertak*, *Sidetak* og *Ønsketak*).

5 Konklusjon

Gjennom denne artikkelen har eg freista å argumentere for at Langackers (2008) kognitive grammatikk er eit velegna utgangspunkt for å klargjere korleis stadnamn blir til. Som vi har sett ovanfor, er det nemleg høg grad av korrelasjon mellom funna i denne studien og dei delane av den kognitive grammatikken som hevdar at den språkleg organiseringa i hjernen er kjenneteikna av komplekse kategoriar der multiple variantar er lenka i hop gjennom nettverk, og at dei leksikalske einingane ofte er polysemantiske og har ein prototypisk semantikk.

Det er vidare klart at funna i studien iallfall sannsynleggjer hovudtrekka i nettverksmodellen til Bakken (1994), som hevdar at nylaging av namn skjer etter analogiprinsippet, dels med utgangspunkt i onomastikon og dels med utgangspunkt i leksikon, samstundes som ein reknar med at det føregår ein interaksjon mellom propriae og leksikalske komponentar i hjernen – og mellom desse og tilhøve i den røynelege verda som namna blir til i. For det første har vi sett at så mykje som 19 av dei i alt 87 namna

i materialet har blitt danna på grunnlag av to eller fleire av dei tre ytre namngjevingsmotiva samstundes. At rutenamn som *Julenøtter* og *Påskenoetter* skriv seg attende både til karakteristiske trekk ved rutene, kontekstuelle hendingar knytt til førstebestigningane av rutene og ein intern namnetematikk for klatrefeltet Toskefloget, syner at namn kan oppstå på grunnlag av komplekse og samansette tilhøve i den røynelege verda i namngjevingsaugneblinken. For det andre har vi sett at heile 51 av dei 87 namna i materialet er danna anten på bakgrunn av ein ekstern onomastisk analogibase eller på bakgrunn av ein intern onomastisk analogibase eller både delar. Likevel gjev funna i studien gode grunnar til å trekkje i tvil påstanden til Bakken om at *all* nylaging skjer på bakgrunn av analogiprinsippet, då så mykje som 36 av dei 87 namna i materialet synest å vere danna med bakgrunn i leksikon åleine, utan analogi til andre namn.

Sidan namngjeving av klatreruter så godt som alltid tek form av ei dåpsakt som på ei og same tid er spontan og medviten, samstundes som studien syner at så mykje som 51 av dei til saman 87 namna i materialet er danna anten på bakgrunn av ein ekstern onomastisk analogibase eller på bakgrunn av ein intern onomastisk analogibase eller både delar, kan ein likevel hevde at funna i studien i stor grad støttar opp Nyströms (1994: 146) noko mindre kategoriske påstand om at «ju mer medveten namngivingen är, ju mer det faktisk er frågan om ett egentligt namnval och ju tydligare själva dopakten fokuseras desto mer ställs vårt onomastikon i sentrum».

Litteratur

- Bakken, Kristin 1994: Navnelaging og onomastikonet. *Namn og nemne* 11, 35–45.
- Chomsky, Noam 1972: *Language and Mind, enlarged ed.* New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Christoph, Ernst-Michael 1991: On Name Systems in the Communication of a Village Community. *Proceeding of 17th ICOS*.
- Eichler, Ernst 1991: Über Namensysteme. *Proceeding of 17th ICOS*.
- Grondelaers, Stefan & Dirk Geeraerts 2003: Towards a pragmatic model of cognitive onomasiology. Geeraerts, Dirk, Dagmar Divjak & John R. Taylor (red.): *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*. Berlin: De Gruyter Mouton.

- Haslum, Vidar 2012: Navngivingsprinsipper og språkutvikling. *Namn og nemne* 29, 31–46.
- Helset, Stig J. 2013: Tilhøvet mellom onomastikon og leksikon. Ei gransking med utgangspunkt i namn på pinaklar og klatreruter. *Namn och bygd* 101, 135–154.
- Kiviniemi, Eero 1975 [1977]: Paikannimien rakennetyypeistä. Helsingfors. [Recension av Aino Naert. *Namn och bygd* 65.]
- Kiviniemi, Eero 1976: Om namngivnings sociala bakgrund och systematiska karaktär. V. Dalberg, B. Helleland, A. Rostvik og K. Zilliacus (red.): *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder. Rapport från NORNAs fjärde symposium i Hanaholmens kulturcentrum 25.-27. april 1975*, 49–58.
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1: *Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 1991: *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 2: *Descriptive Applications*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2008: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Nicolaisen, Wilhelm F.H. 1976: Words as Names. *Onoma* 20.
- Nyström, Staffan 1994 [1996]: Namnmönster, namnsystem, onomastikon – något om namnförrådets art och struktur. K. Kruken (red.): *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen: Sundvollen 19.–23. juni 1994. NORNA-rapporter 60*. Uppsala: NORNA-förlaget, 133–148.
- Nyström, Staffan 1995: Lexikon och onomastikon – Två samverkande system. *Namn og nemne* 12, 81–88.
- Petrulevich, Alexandra 2017: «Utländskt», «inhemskt» och ortnamnsanpassning. Finns det universella anpassningsprinciper? *Namn og nemne* 34, 67–91.
- Skeide, Tommy 2018: *Sunnmøre – Frå Tindar til Kampesteinar*. Ålesund: Skeide Interaksjon.
- Tomasello, Michael 2003: *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Zilliacus, Kurt 1966: *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning*. Studier i nordisk filologi 55. Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr. 416.
- Zilliacus, Kurt 2002: *Forska i namn*. Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr. 640.

Vedlegg

Kartlegging av namn på klatreruter i Ørsta og Volda				
			Motivasjon	
Klatrefelt/ Rutenamn	Førstebestig- rar/ Namngjevarar	Motivasjon: Kvifor gav de ruta akkurat dette namnet?	Ytre	Indre
Toskefloget				
Palmesøndag	Tore Lundberg	Førstebestigar klatra ruta på palmesøndag	B	2,3
Skjærtorsdag	Tore Lundberg	Førstebestigar klatra ruta på skjærtorsdag	B	2,3
Sivertvegen	Tore Lundberg og Sivert Vågen	Sivert (Vågen) var med på førstebestigning, samstundes som kompis bur i Sivertvegen	B	2
Poco Loco	Tommi Rätty	Det var litt galskap å lage denne ruta, som skil seg frå dei nærliggande og som derfor fekk spansk namn	A	2
Ekorn	Tore Lundberg	Det sprang eit ekorn over magen på førstebes- tigar medan han kvilte på bakken før han klatra ruta	B	1
Ramnevaglen	Tore Lundberg og Iver Gjelstenli	Den første nye ruta etter at førstebestigar hadde fått kjennskap til det lokale namnet på veggen	A	2
Røyskatt	Tore Lundberg	Førstebestigar såg ein røyskatt same dagen som ruta blei klatra	B	1
Særimne	Tore Lundberg	Tema norrøn mytologi. Analogi	C	2,3
Sleipner	Tore Lundberg	Tema norrøn mytologi. Analogi	C	2,3
Ung	Tore Lundberg	Den eine førstebestigaren var veldig ung	B	1
Luring	Tore Lundberg	Ruta er samansett i ettertid av lengder som blei til overs frå andre ruter	A	1
Toskeskap	Tore Lundberg	Førstebestigar klatra den vanskelege ruta med mange og lange fall med ung son som sikrar	B	1
Månestråle	Tore Lundberg	Viser til den eine førstebestigaren sine ero- tiske ungdomsdraumar	B	2,3

Opp som en hjort	Jon Hjorthaug	Tek utgangspunkt i namnet på førstebestigar og starten av ordtaket	B	1
Sølvpilen	Tore Lundberg	Kompis hadde ein gammal volkswagen som blei kalla for Sølvpilen etter teikneserien	B	2,3
Fjordsyn	Jon Hjorthaug	Frå ruta har ein flott utsyn over fjorden, samstundes som aldersheimen i Volda heiter Fjordsyn	A	2
Tore på sporet	Tore Lundberg	Førstebestigar på sporet av vanskeleg klatring som botemiddel mot angst og depresjon	B	2
Munin	Tore Lundberg og Kjetil Solbakken	Tema norrøn mytologi. Analogi	C	2,3
Hugin	Tore Lundberg og Kjetil Solbakken	Tema norrøn mytologi. Analogi	C	2,3
Harde tak	Tore Lundberg og Kjetil Solbakken	Karakterisk trekk: ruta er hard	A	1
Herrepartiet	Tore Lundberg og Kjetil Solbakken	Viser humoristisk til herreerotikk	A	2
Nestor nestor	Tore Lundberg og Kjetil Solbakken	Dei to førstebestigarane var og er nestorar i det lokale klatremiljøet	B	1
Gode boller	Tore Lundberg og Kjetil Solbakken	Lundberg brukar ofte dette uttrykket når han er fornøgd med noko, slik som med denne ruta	B	1
Over evne	Erlend Langvatn	Karakterisk trekk: ruta var for vanskeleg, samstundes som førstebestigar las 'Over evne' av Bjørnson	A	2
Vanlig veg	Tore Lundberg, Kjetil Solbakken og Helge Standal	Vanleg namn på ei tidleg, men heller vanskeleg rute i klatrefelt. Ironisk namngjeving	A	1,3
Fjøsvegen	Tore Lundberg	Ein av førstebestigarane skulle vere avløyсар i fjøsen etter klatring	B	1
Lommerusk	Tore Lundberg	Førstebestigar var usikker på om dette kunne reknast som ei sjølvstendig rute	A	1

Julenøtter	Tore Lundberg	Tema nøtter, som det finst mykje av i rissa, samstundes som ruta blei klatra i romjula. Analogi	A,B, C	2,3
På kanten	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: ruta ligg på kanten	A	1
I mellom	Tore Lundberg	Førstebestigar var usikker på om dette kunne reknast som ei sjølvstendig rute	A	1
Påskenøtter	Tore Lundberg	Tema nøtter, som det finst mykje av i rissa, samstundes som ruta blei klatra i påska. Analogi	A,B, C	2,3
Turmix	Tore Lundberg	Tema nøtter. Analogi	C	2,3
Kokken Tor	Tore Lundberg	Tema musikk: Førstebestigar brukar høyre DeLillos og Dumdum Boys ved juletider. Analogi	B,C	2,3
Nøtteblanding	Tore Lundberg	Tema nøtter. Analogi	C	2,3
Stjernesludd	Tore Lundberg	Tema musikk: Førstebestigar brukar høyre DeLillos og Dumdum Boys ved juletider. Analogi	B,C	2,3
Splitter pine	Tore Lundberg	Tema musikk: Førstebestigar brukar høyre DeLillos og Dumdum Boys ved juletider. Analogi	B,C	2,3
Stjerneskudd	Tore Lundberg	Ordspel: stjernesludd > stjerneskudd	C	3
Ikaros	Tore Lundberg	Tema gresk mytologi. Analogi	C	2,3
Daidaros	Tore Lundberg	Tema gresk mytologi. Analogi	C	2,3
Kopphammaren				
57	Tore Lundberg	Førstebestigar blei 57 år den dagen ruta blei klatra	B	1
RasPutin	Tommy Rätty	Vladimir Putin i media, men viser også til den <i>ville</i> livsførselen til munken RasPutin under WWI	A	2
God årgang	Tore Lundberg	Førstebestigarane var godt vaksne karar	B	1
Venelaus stakkar	Morten Høydal	Førstebestigaren hadde med for få eksemplar av sikringsmiddelet "friends"	B	1
Yttersida	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: ruta ligg på yttersida	A,C	1,3
Opp	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: ruta går rett opp	A,C	1,3
Midtsida	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: ruta ligg på midtsidar	A,C	1,3
No country for old men	Tore Lundberg	Viser til tittel på Hollywoodfilm, samstundes som førstebestigarane var godt vaksne karar. Analogi	B,C	2,3
There will be blood	Tore Lundberg	Viser til tittel på Hollywoodfilm, samstundes som ruta er hard. Analogi	B,C	2,3

Gode duer kommer tilbake	Kamil Vavrousek	Eit tsjekkis ordtak som viser til at førstebestigaren vende tilbake til Ørsta etter fleire år i Tsjekkia	B	1
Batalden	Tore Lundberg	Ein av førstebestigarane vaks opp på Batalden	B	2
Palmehaven	Tore Lundberg	Ruta endar nær noko som liknar palmer, samstundes som førstebestigar likar seg i Palmehaven	A	2
Slapt dieder	Etb. Tore Lundberg Fb. Petter Winther	Karakteristisk trekk: ruta går i eit dieder som krev balanse	A	1
Skrå	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: ruta går på skrå	A	1
Gledesdreperen	Tommy Rätty	Ruta er veldig fin og går på naturlege sikringer lenge, men måtte (dessverre) avsluttast med boreboltar	A	1
Bratt	Etb. Tore Lundberg Fb. Petter Winther	Karakteristisk trekk: ruta er bratt	A	1
Vulva	Tore Lundberg	Samlikningsnamn: ein del av ruta gjev assosiasjonar til ei vulva	A	1
Flaket	Tore Lundberg	Samanlikningsnamn: ruta går langs eit flak	A	1
Kåt-Kristian	Kamil Vavrousek	Samanslåing av 1. taulengd frå Vårkåt og 2. taulengd frå Kristianruta	C	3
Vårkåt	Rolf Martin Bjørgård	Førstebestigaren var ung og vårkåt	B	1
Kristianruta	Tore Lundberg og Petter Winther	Namn etter Kristian som borra, men ikkje klatra ruta	B,C	2,3
Storbonden	Kjetil Leknes	Namn etter storbonden Kjetil som borra, men ikkje klatra ruta	B,C	2,3
Andersruta	Anders Ramstad	Namn etter Anders som borra, men ikkje klatra ruta	B,C	2,3
Zikk-Zakk	Tore Lundberg og Kjetil Solbakken	Karakteristisk trekk: ruta sikkar seg opp veggen	A	1
Kopphammeren	Tore Lundberg og Frode Guldal	Den første nye ruta etter at førstebestigar hadde fått kjennskap til det lokale namnet på veggen	A	2
Nesten	Kamil Vavrousek	Karakteristisk trekk: Ruta er veldig fin, men ikkje superfin	A	1
Kanten	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta ligg på kanten	A	1
Vanlig veg	Tore Lundberg	Vanleg namn på ei tidleg, men heller vanskeleg rute i klatrefelt. Ironisk namngjeving	A	1,3
Gullkorn	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta går i eit gult parti i veggen og er veldig fin	A	1

Overtak	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta går forbi eit tak-overheng i veggen og er prega av positive tak	A,C	1,3
Jomfrudom	Anders Lundberg	Den første ruta som førstebestigaren bolta, samstundes som han er født i stjerneteiknet Jomfruen	B	1
Tiltak	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta går opp til eit tak-overheng i veggen	A,C	1,3
Sidetak	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta har eit sidetak som nøkkeltak	A,C	1,3
Undertak	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta er prega av negative tak	A,C	1,3
Ønsketak	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta manglar eit tak	A,C	1,3
Nedstefeltet				
Me likar det ikkje	Idar Ose	Dei erfarne klatrarane likte ikkje at ungdomen laga den første borreboltruta i Nedstefeltet	B	1
Naså	Kjell Ivar Øye	Samanlikningsnamn: Ein formasjon på ruta liknar på ein nase	A	1
Spentax	Tore Lundberg	Viser til flyet frå Spantax som holdt på å lande på Mossevegen, samstundes som ruta krev spenntak	A,B	2
Balanse	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta krev god balanse	A	1
Grønerisset	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta går gjennom eit riss som som ligg i eit parti med grønaktig bergvegg	A	1
Kanten	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta ligg på kanten	A	1,3
Slip sliding	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Det er lett å skli av ruta, men også referanse til Paul Simon si låt Slip sliding away	A	2
78	Tore Lundberg	Ruta blei klatra for første gong i 1978	B	1
Skrå	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: Ruta går på skrå og motsett veg av alle andre ruter i veggen	A	1
Ny von	Tore Lundberg	Førstebestigar fekk endeleg med seg ein annan klatrar for å vidareutvikle veggen	B	1
Bratt	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: ruta er bratt	A	1,3
Tungt	Tore Lundberg	Karakteristisk trekk: ruta er tung	A	1,3
Ryggen	Tore Lundberg	Samanlikningsnamn: ruta går langs ein rygg	A	1,3

Bokmeldingar

Scandinavian Names and Naming in the medieval North-Atlantic Area. Proceedings of the 44th Symposium of NORNA in Caen 23–25 April 2014. Edited by Gunnstein Akselberg and Inge Særheim. (NORNA-rapporter 95.) NORNA-förlaget, Uppsala 2017. 268 sidor.

I april 2014 hölls NORNAs 44:e symposium i Caen i Normandie och temat var skandinaviska namn och namngivning i området kring Nordatlanten under medeltiden. I den efterföljande rapporten ingår 13 artiklar som berör temat. De allra flesta behandlar vikingarnas spår i ortnamn eller personnamn i Normandie eller i Storbritannien, vissa med jämförelse med namnbestånden i Skandinavien. I rapporten kommer artiklarna i ordning efter författarnas efternamn men jag har valt att samla dem efter vilket geografiskt område författarna har undersökt och presenterar först de artiklar som behandlar namn i Normandie, därefter de som behandlar namn i Storbritannien, sedan följer ett par artiklar som jämför Normandie och Storbritannien och slutligen två som har en annan inriktning.

Dominique Fournier undersöker huruvida vikingarna verkligen myntat namn i departementet Orne. Frågan han ställer är huruvida de skandinaviska dragen i ortnamn är primära, det vill säga om namnen är givna av skandinavisktalande, eller sekundära, det vill säga skapade av lokalbefolkningen som lånat in namn, namnelement eller ord från skandinavisktalande. Författaren presenterar sju ortnamn som har tolkats som möjligen innehållande skandinaviska personnamn, vilket han menar är möjligt men han ger även andra möjliga tolkningar, och konstaterar att de alla återfinns i norra delen av Orne. Vidare undersöker han elva appellativ med skandinavisk koppling som förekommer i ortnamn i Orne men finner att de enda som troligen har myntats av skandinavisktalande personer är de namn som slutar på *-bœuf* (av *búð*), namn som också återfinns i norra delen av undersökningsområdet, medan övriga appellativ li-

kaväl kan ha lånats in i allmänspråket och namnen därmed myntats av icke-skandinaviska personer. Det har alltså funnits ett område i norra Orne med starkare påverkan av skandinaviskan än i andra delar i Orne. I artikeln finns många bra spridningskartor men som icke-fransk läsare hade jag gärna sett en karta som visar var själva undersökningsområdet återfinns inom Normandie.

Stéphane Lainé konstaterar i sin artikel att man inom den franska forskningen av namn inom Normandie länge har favoriserat en tolkning som pekar mot ett skandinaviskt ursprung. Han vill dock höja ett varningens finger och tar upp problem eller fällor som man måste vara medveten om när man studerar de normandiska ortnamnen. Det första exemplet han tar upp handlar om det han kallar *toponymiska överflyttningar* (*transferts de toponymes*). Han visar med ett par namnexempel hur två till en början olika namn, med fonetiska likheter, har påverkats av varandra och kommit att uppvisa en identisk form. I ett av fallen menar han att det har hänt eftersom två områden har hamnat under samma släkt och därmed börjat nämnas i samma sammanhang och därefter fått samma form. Därnäst visar han hur man velat ge samma etymologiska tolkning för namn som idag ser likadana ut men som har annorlunda äldre belägg, t.ex. *Manneville* som troligen inte innehåller mansnamnet *Máni/Manni* eller *Manno*, såsom möjligen *Mannetot*, utan hellre är bildat till latinets *magna* 'stor'. Ett tredje problem är att skilja de germanska språken åt, Normandie har haft folk som har talat olika former av germanska språk: franker, saxare och skandinaver. Även här har den skandinaviska tolkningen ofta haft företräde men författaren ger en ingående utredning av uttal och tidigare belägg för två namn och visar att man inte kan ge något av språken företräde. Vidare vänder sig författaren mot den typ av spridningskartor över skandinavisk närvaro som inte tar hänsyn till hur namnen är bildade eller om de är primära eller sekundära, se ovan. Han gör sin poäng genom att jämföra med hur man kan se amerikansk närvaro i Frankrike genom att undersöka spridningen av namnet *Mac Donalds* och appellativet *parking*. Lainé avslutar sin artikel med att beklaga att namnforskning inte längre är på modet i Frankrike, delvis för att forskningen anklagas för att lida av metodologiska brister. Han menar att det därför är extra viktigt att vara noggrann och granska tidigare källor, vara kunnig i språkhistoria, och man måste också arbeta tvärvetenskapligt. Något som givetvis gäller all namnforskning, oavsett land.

Élisabeth Ridel undersöker också den skandinaviska myten och frågar sig om vikingarnas påverkan verkligen kan ha varit så stor som ortnamnen antyder. Vikingarna har knappt lämnat spår rent fysiskt, dvs arkeologiska spår, eller i ordförrådet inom rätt- och maktsfären, vilket man väntar sig ifall de var en elit i samhället. De områden där man kan finna spår efter vikingarnas språk är inom giftermålsrätten, straffrätten och sjörätten. Det är dock frågan om dessa spår visar på en lingvistisk påverkan eller en faktisk politisk påverkan. Efter att ha presenterat ett antal exempel fastslår författaren att vikingarnas påverkan framför allt var av lingvistisk art i Normandie, förutom inom sjötekniska områden där man kan anta att vikingarna införde nyheter vars termer lånades in i det normandiska ordförrådet. Ridel menar att alltför mycket kraft har lagts på att kvantifiera namn som kan ha skapats av vikingar istället för att kritiskt granska etymologier och fastställa spridningsmönster.

Den enda nordiska namnforskaren som har undersökt namn i Normandie är Peder Gammeltoft som passande nog har koncentrerat sin undersökning kring elementet *-toft* i Normandie. Totalt har han samlat in och kartfäst 305 normandiska namn innehållande detta element. Det är inte alltid lätt att tolka *toft*-namn då många av namnen saknar tidiga belägg men eftersom de namn som saknar tidiga belägg uppvisar samma drag som de med tidiga belägg, menar författaren man ändå kan föreslå etymologier till alla namn i materialet. I 86 % av alla sammansatta namn är bestämningsleden säkert eller med sannolikhet skandinavisk, de germanska eller frankiska inslagen består alla av personnamn. Författaren visar tvärt emot tidigare forskning att majoriteten av *toft*-namnen inte innehåller ett personnamn utan ett appellativ. Detta beror på framsteg inom den nordiska forskningen där man har kunnat visa att bestämningsleder som man tidigare tolkat som personnamn troligen är appellativ. En stor del av dessa appellativ kan kopplas till jordbruk, resursutnyttjande och markförhållanden. Namnen på *-toft* är av tydlig skandinavisk karaktär och uppvisar samma mönster som övriga namn på *-toft* i de skandinaviska kolonierna, dock med lite starkare inslag av jordbruk och skogshantering.

Det är intressant att se hur de franska forskarna fortfarande måste laborera med de antagna skandinaviska personnamnen i Normandie medan den nordiska forskaren har mer direkt tillgång till aktuell forskning inom Norden och på så sätt kan visa på nya upptäckter och lösningar. Visserligen verkar det som att man även i Frankrike har börjat förstå att allt skan-

dinaviskt inte kan vara personnamn men det skulle nog vara givande med närmare samarbete med nordiska namnforskare. Det är dock tydligt att man även i Frankrike måste kämpa för namnforskningens existensberättigande.

I Storbritannien är det skandinaviska inslaget större och därför också mer utforskat. David Boulton & Keith Briggs konstaterar dock i sin artikel att ortnamnen i Suffolk inte är tillräckligt utforskade och detta har antagligen lett till att andelen skandinaviska element i ortnamnen har underskattats. Det finns anledning att undersöka området mer ordentligt eftersom nya källor har kommit fram. I en fotnot får vi också veta att det har kommit en ny ortnamnsbok över området 2016 där en av författarna är medförfattare. Författarna tar upp tidigare kända skandinaviska element såsom *thorp*, *lund* och *bȳ* men också mindre kända element som förekommit i smånamn såsom *gris* i *Grisetoft* eller *busk(e)* i *le Busk*. De konstaterar att så kallade Grimston-hybrider, namn som innehåller ett fornnordiskt personnamn och fornengelskt *-ton*, är frekventa i Suffolk och återfinns i bördiga områden längs floddalar och i ett par bördiga kustområden. Detsamma gäller *thorp*-namn med ett skandinaviskt personnamn i förleden. Ortnamn som innehåller skandinaviska topografiska element återfinns i mindre bördiga områden i Suffolk och möjligen talar detta för att det har funnits en andra våg av mindre bemedlade invandrare från Skandinavien, alltså inte krigare som återfinns i *thorp*-namnen eller Grimston-hybriderna, som har fått hålla till godo med mindre god mark i mer perifera områden. Frågan är dock om detta är en korrekt tolkning av fördelningen av skandinaviska element. Är det säkert att det är mindre bemedlade som kommer i en andra våg och det därför inte finns några personnamn i mer perifera områden? Eller är det snarare ett tecken på att det har bildats en bofast befolkning som åtminstone till viss del är skandinavisktalande och som har börjat bruka mer perifera områden som de namnger på sitt språk?

Skandinaviska personnamn undersöker Sofia Evemalm i sin artikel, mer specifikt fornnordiska och gaeliska personnamn som ingår i ortnamn på Lewis, i Yttre Hebriderna. Artikeln bygger på resultat från hennes avhandling som behandlar samma ämne. Materialet till undersökningen består framför allt av namnformer som samlades in under 1848–52 i Ordnance Survey Books of Ross and Cromarty. Syftet med undersökningen är att se hur gaeliska och fornnordiska personnamn används i ortnamn och

om det finns likheter eller skillnader dem emellan. För att demonstrera svårigheterna med att identifiera personnamn i ortnamn granskar hon två namn som tidigare tolkats som möjligen innehållande det fornnordiska kvinnonamnet *Jórunn*, nämligen *Eoripie/Eòropaidh* och *Eoradale/Eòr-radal*. Namnen har inga riktigt gamla skriftliga belägg utan det första finns från 1654. Författaren menar att det är nödvändigt att hitta jämförande material utanför undersökningsområdet och jämför därför med ett namn som förekommer både på Islay och Mull. Genom att dra in dialektala uttal och topografiska fakta i områdena menar författaren att man möjligen kan tolka *Eoradale* som innehållande fornnordiskt *eyrr* 'grus' och ett av jämförelsenamnen som innehållande *efri* 'övre' men för *Eoripie* kan man inte ge någon säker tolkning då möjligheten finns både till personnamnet *Jórunn* eller adjektivet *efri*. För att ge någon tolkning företrede bör man därför undersöka vidare mönster som kan framträda när man undersöker hela materialet utifrån genus, ursprungsspråk, struktur och denotation. Detta gör dock inte författaren i denna artikel.

En annan ingång än de tidigare har Eleanor Rye som i sin artikel koncentrerar sig på smånamn ('minor names'), enligt hennes definition sådana namn som har fem eller färre belägg före 1500 och som inte är namn på socknar eller städer ('townships'), och andelen av skandinaviska element i dessa. Hon åskådliggör tidigare forskningsresultat i en karta (s. 212) där man kan konstatera att ju äldre forskningsresultat desto högre andel skandinaviska element. Författaren påminner om att det ofta kan vara besvärligt att avgöra huruvida ett element är av engelskt eller skandinaviskt ursprung eftersom elementen är snarlika. De två exemplen hon ger är fornengelska *broc* 'bäck' och *wiella* 'brunn, källa, vattendrag' som i vissa fall egentligen kan vara ett fornnordiskt *brók* 'kärr' eller *vella* 'bubblande, kokande'. Författaren undersöker själv två områden i England, Wirral och Westmorland, båda tidigare kända som områden där vikingar bosatt sig, och finner att dessa två områden har utvecklats olika, med en högre andel av skandinaviska element i Westmorland, trots att man genom DNA kan konstatera att andelen människor med vikingapåbrå är lika stor. Att det finns färre skandinaviska smånamn i Wirral beror alltså inte på att bosättningsgraden var lägre där än i Westmorland utan författarens teori är att det skandinaviska språket överlevde längre i Westmorland och därför syns tydligare i de senare källorna. Frågan blir då varför språket överlevde längre trots samma förmodade andel talare i Wirral.

Tre av artikelförfattarna har jämfört namn i Storbritannien med namn i Normandie och även dragit paralleller till namn i Skandinavien. Gunnstein Akselberg sätter i sin artikel fokus på ortnamnselementet *þveit* som i England har formen *thwaite* och i Normandie *tuit* eller *thuit*. Han menar att namn skapade med detta element bär bäst vittnesbörd om nordisk bosättning i både Normandie och England eftersom dessa namn uttrycker röjning av tidigare orörd mark. Författaren har sammanställt tidigare forskning om namnelementet i framför allt England och Normandie, och presenterar tidigare resultat samlade under 14 kategorier såsom kvantitet, etymologi, namnstruktur, belägenhet etc. Läsaren kan alltså snabbt konstatera vissa fakta, som att i Norge har namn på *tvet* en sydlig spridning, förekommer framför allt i perifera områden och förleden i de sammansatta namnen utgörs ofta av ett personnamn, dock aldrig ett kristet sådant. I Normandie finns ca 90 *tuit*-namn som ofta innehåller personnamn och ligger perifert till andra bosättningar. I England och Skottland finns ca 270 bebyggelsenamn på *-thwaite*, och därtill ett hundratal ägonamn, som ofta innehåller ett personnamn. Även de brittiska namnen ligger perifert i förhållande till större bebyggelser. Det finns alltså många gemensamma nämnare för hur namnen har bildats i Normandie och i England och Skottland, men även skillnader. Namnen är lite senare i Normandie och har en kortare bildningsperiod i jämförelse med samma namnelement i England och Skottland. Akselberg lyfter fram två andra forskares teorier om detta och menar att det kanske är namnmodet som gör att olika mönster uppstår. Han efterlyser därefter bättre metoder och verktyg för att kunna analysera dessa namnmoden.

Berit Sandnes undersöker i sin artikel skillnaderna mellan framför allt Orkneyöarna och Normandie när det gäller andelen topografiska huvudledselement och andelen personnamn i förleder bland bebyggelsenamn. Författaren påpekar att dessa båda områden ligger i var sin ände av skalan när det gäller kontaktsituation. På Orkneyöarna var vikingarnas påverkan så stor att deras språk uttraderade den tidigare piktiskan och när sedan den skotska befolkningen började ta över levde skandinaviskan kvar länge i ett tvåspråkigt samhälle. I Normandie talades for nordiska enbart i några få generationer, det var alltid ett minoritetsspråk och for nordiskan skilde sig mycket från den lokala dialekten som då talades. Sandnes visar att på Orkneyöarna är huvudleden *bólstaðr* mest frekvent bland bebyggelsenamnen och när det gäller topografiska huvudleder kan man se att huvud-

leder som knyter an till kusten är frekventa. Andelen personnamn är låg i jämförelse med Danelagen och Normandie men stämmer bättre överens med andelen personnamn i Norge. I Normandie är huvudlederna *toft* och *ville* de mest frekventa bland bebyggelse- och odlingsnamn. Till skillnad från Orkneyöarna är det få huvudleder i Normandie som knyter an till kusten, utan istället är *londe* 'land', *bec* 'bäck', *houge* 'hög', *home* 'holme' och *dalle* 'dal' frekventa. Normandie tycks följa en alldeles egen namntradition, utan kopplingar till Danmark, Danelagen eller Norge. Detta bekräftas även av den stora mängden personnamn som bestämningsled i många normandiska namn. Här undrar man dock som läsare om det till viss del beror på att de normandiska namnen inte är granskade på senare tid, och om andelen personnamn skulle minska om man tolkade ortnamnen på nytt, jämför Gammeltofts artikel. Det är dock troligt att man på Orkneyöarna lättare kunde anpassa namnen till den lokala dialekten, tack vare likartade språk, tvåspråkiga talare och gemensamma element. I Normandie var skillnaderna mellan språken stora och det finns få bevis på att namnelement har lånats in i den lokala dialekten.

En annan som lyfter fram personnamnen är Gillian Fellows-Jensen som i sin artikel konstaterar att olikheterna mellan vikingarnas bosättningar i England och Normandie är mer intressanta än de naturliga likheterna. Den första olikheten hon lyfter är namnelementet *by* som är frekvent i England men saknas helt i Normandie. I Normandie finns däremot över 800 namn som slutar på *-ville*. Detta är visserligen ett franskt namnelement men i många av namnen på *-ville* finns det omständigheter som pekar mot bosättningar av personer med koppling till vikingarna. Vissa innehåller personnamn från britterna eller bretagnarna, andra innehåller anglosaxiska namn, men författaren menar att det ändå finns en koppling till fornnordiskan eftersom dessa folkgrupper kom tillsammans med vikingarna från England. Mer tydlig koppling har väl de ortnamn som innehåller nationalitetsbeteckningar, t. ex. *daner*, fornnordiska personnamn, t. ex. *Barthi* i *Bardeville* eller *Helgi* i *Heuqueville*, eller fornnordiska appellativ såsom *klif* i *Cléville*. Man finner samma personnamn i England och Skottland som i Normandie men de olika formerna av framför allt namn på *Thor*- och namn på *-ketil* visar att de fornnordiska personnamnen levde och användes längre i England och Skottland eftersom de där utvecklades medan motsvarande personnamn i Normandie nästan enbart visar på samma former som de hade i de nordiska länderna.

Ett av bidragen behandlar namn från stora delar av Nordatlanten. Inge Særheim jämför i sin artikel kustnära namn med norsk påverkan i Nordatlanten med namn och namnelement från vikingarnas hemländer, framför allt västra Norge. I skriftliga källor kan vi se att nordmännen under vikingatiden anpassade redan existerande toponymer från olika delar av Europa till sitt språk. Genom att studera ortnamn med nordiskt ursprung i området kring Nordatlanten kan man dra slutsatser om hur orden användes i de nordiska språken. Författaren tar upp åtta fornnordiska ord och jämför namn från området kring Nordatlanten med namn i Norge och visar på skillnader och likheter hos de platser som bär namnen.

En artikel sticker ut från de övriga i symposiehandlingen. Botolv Hellesland undersöker utländska uppkallelsenamn i Norge, alltså sådana namn som ursprungligen denoterar en plats utanför Norges gränser. Även om många av dessa namn är förhållandevis unga finns det exempel på namn från 1400-talet och framåt. Uppkallelsenamn efter utländska källor visar att ett visst område, en viss stad eller ett visst land har varit betydelsefulla för människor under den period som namnet skapats. Författaren menar att en undersökning av dessa uppkallelsenamn också kan visa på sociologiska och psykologiska drag hos namngivarna, som t.ex. klasstillhörighet, fördomar, ironi och humor.

Slutligen finns också en värdefull sammanfattning av Mats Wahlberg. Han påpekar att det är en utmaning att undersöka namnen i Normandie eftersom man måste kunna flera (forn)språk och olika språks onomastikon samtidigt som man bör ha kunskaper inom skrivartiditioner, historia och arkeologi. Jag instämmer i detta och menar att det måste ha varit både intressant och givande för forskare som sällan möts att kunna diskutera namn och teorier över landsgränser. Det vore intressant att se ett samarbete mellan flera av de forskare som har presenterat artiklar i denna volym – det skulle säkerligen kunna leda till stora framsteg inom kontaktonomastikens område.

Elin Pihl

Edlund, Lars-Erik og Elzbieta Strzelecka under medverkan av Thorsten Andersson (red) 2017: *Mellannorrland i centrum. Språkliga og historiska studier tillägnande professor Eva Nyman*. Kungl. Skytteanska Samfundets Handlingar 77/Nordsvenska 26. Umeå: Kungl. Skytteanska Samfundet/Institutionen för språkstudier, Umeå universitet. 371 sider. ISBN 978-91-86438-58-6

Boka *Mellannorrland i centrum* er eit heidersskrift til professor Eva Nyman i høve av at ho i januar 2017 slutta som tilsett ved Mittuniversitetet i Sverige. Mittuniversitetet er eit nettverksuniversitet i regionen omkring det geografiske midtpunktet i Sverige med campus på to stader: Sundsvall og Östersund. Eva Nyman er mellom anna ein markant stadnamngranskar, og mange av artiklane i boka har stadnamn som tema.

Tittelen på festskriftet er språkleg velvalt både fagleg og fagpolitisk. *Mellan i sentrum* høver logisk geografisk-romleg. Dessutan kan ein tolka tittelen fagstrategisk og fagpolitisk på den måten at dette er ei utgjeving som er knytt til Universitetet i Umeå, og at boka i tillegg til å vera eit festskrift også er ei profilering av at det skjer viktig vitenskapleg aktivitet ved universiteta i Umeå og i Mellannorrland, altså utanfor dei sentrale vitenskapsinstitusjonane i Stockholm, Uppsala, Lund og Göteborg.

Boka har 339 faglege artikkelsider, og ho er todelt med omsyn til innhaldet. 140 sider (27–167) er vigde artiklar om onomastiske tema, medan 199 sider (17–26 og 167–357) omhandlar andre faglege tema.

Til saman har boka 26 artiklar. 12 artiklar handlar om toponymi, 2 om antroponymi, 5 om andre språklege emne og 8 artiklar handlar om ulike historiske emne.

Dei toponymiske temaa omfattar mellom anna namnetolking, etymologi, grammatisk form, grunnord, namnekomposisjon og namnefunksjon. Til saman utgjer dette 140 sider.

Dei andre 199 sidene handlar om tema som ikkje er knytte spesifikt til onomastikk, og desse sidene fyller over halvparten av sidene i boka. Av dei ikkje-onomastiske sidene, altså dei 13 artiklane som dekkjer andre emne, er det 5 artiklar om andre språklege emne (som båtterminologi, preposisjonsbruk, talespråk og germansk språkhistorie) og ei lita vifte historiske tema med artiklar om juridiske tilhøve, religion, modernisering av landsbygda, om litteraturteori og om svenskfaget.

Sidan dette er ei melding for eit namnetidsskrift, vert berre dei onomastiske artiklane og dei andre språklege artiklane gjennomgådde spesielt. Berre éin av dei historiske artiklane vert omtala av di det i denne artikkelen finst ein bolk om personnamn.

Som festskrift er det naturleg å tolka den faglege breidda i artiklane på to måtar. På den eine sida har den som blir feira eit breitt fagleg nettverk, og på den andre sida har den som blir feira sjølv breie faglege interesser. Sannsynlegvis uttykkjer den faglege breidda i heidersskriftet begge delar.

Dei inviterte forfattarane representerer Sverige, Danmark, Tyskland og Noreg. Forfattarane er fordelte slik: 8 forfattarar frå Uppsala, 5 forfattarar frå Härnösund, 3 forfattarar frå Umeå, 3 forfattarar frå Stockholm, 2 forfattarar frå Sundsvall og éin forfattar frå kvar av stadane Köln, København, Oslo, Skellefteå, Obbola og Årsta.

A Onomastikk

I Toponymi

Harald Bjorvand diskuterer i *Hårteigen* (27–31) tolkinga av namnet på den karakteristiske fjelltoppen *Hårteigen* (1 690 m.o.h.) på Hardangervidda. Bjorvand drøftar dei ulike tolkingane til Ottar Grønvik, Per Hovda, Alv G. Nordal Muri og Botolv Helleland, som han er kritisk til. I tillegg kjem han med eigne tolkingsframlegg. Både førelekken *Hår-* og hovudlekken *-teigen* vert handsama. Bjorvand konkluderer overtydande, men rett nok varsamt og tentativt, med at namnet kan vera komponert til hovudlekken norr. *teign* f. «noe som (an)viser, tegn, merke», slik at fjellnamnet eigenleg er ei ubunden og ikkje ei bunden form, og at utmerkingsslekken er norr. *hárr* adj. «høy» og ikkje *hárr* ‘grå’. Vi kan altså ha med ei mogeleg norr. form **Háteign* «den høye (an)visningen/(an)viseren», å gjera.

I *Danske stedsnavnes numerus* (33–40) diskuterer Bent Jørgensen numerusformer i danske stadnamn knytte til denotatumet sin singularis-karakter versus pluralis-karakter. Utgangspunktet er at stadnamn normalt har språkleg numerus etter denotatumet sitt toponymiske numerus. Altså at stadnamna står i eit logisk og likeframt tilhøve til det eller dei tilhøva det namngjev. Singularisformer og pluralisformer er slik distribuerte av di dei reflekterer denotative tilhøve med parallell karakter. I møte med eldre stadnamn kan derimot situasjonen ofte vera omvendt ved at det vert

nytta pluralisformer om ‘enkle’ denotatum. Jørgensen trekkjer inn nokre av dei få døma på restar av levande dativ pluralis i gamaldanske stadnamn, som i namnet *Salløv* og *Vram*, men han trekkjer òg fram stivna dativ pluralis-former, som *Bjerrum* og *Husum*. Mange stader kan ein i namnelitteraturen avlesa stor velvilje til forstå namnets plurale form som uttrykk for tolking av at gamle namn kan vera i «overensstemmelse med flerheder i det faktiske terræn». Ein annan tolkingsstrategi av gamle namn, som til dømes heradsnamn, kan vera at dei med tostava form kan innehalda innbyggjarnemningar, medan for dei korresponderande einstava ligg det eit stadnamn til grunn.

Primära bebyggelsesnamn eller ursprungliga ägonamn? Ett debattinlägg (41–47) er tittelen på Lennart Elmevik sitt bidrag der han manar til framhald av diskusjonen om kvar grensa går mellom *ägonamn* («namn på mark som används för jordbruk och boskapskötsel, till exempel åkrar, ängar och hagar») og busetnadsnamn. I dette perspektivet diskuterer han gardsnamnklassar som *hem*, *inge* og *lev*; *vin*; *lösa*; *stad/staðir*; *tomta/tofta*; *tuna*; *ryd/rud/red/röd* og *rum*. For kvar av desse namnegruppene drøftar han i kva grad dei er eller kan vera representantar for opphavlege *ägonamn* eller primære busetnadsnamn, ein diskusjon som ofte kan vera utfordrande på grunnlag den kunnskapen ein måtte ha om dei historiske lokalitetstilhøva.

Svante Strandbergs *Sonfjället* (49–57) diskuterer etymologien til fjellnamnet *Sonfjället* i Hede, Härjedalen – tidlegare norsk område. *Sonfjället* har blitt forstått som eit fjellmassiv som omfattar seks fjell og ikkje berre eitt. Skriftformene varierer mykje. Lenge var offisiell skriftsform *Sån-fjället*, men den vart endra i 2009 til *Sonfjället*, mellom anna på bakgrunn av ei språkleg fråsegn frå Strandberg. I denne artikkelen utdjupar Strandberg argumentasjonen med ei grundig etymologisk drøfting knytt til verbet *sjuda* ‘koka’. Fjellnamnet *Sonfjället* vert kopla til elvenamnet *Sodan*. Strandberg viser til fleire norske vassnamn som kan ha same etymologiske bakgrunn – namnet *Sotra* vert forresten ikkje nemnt – og til «den store vassrikdomen» i området. Elvenamnet *Soda* kan vera ei sekundær namnelaging til eit *soda* f «bublande, brusande strøm». Vi kan såleis ha med eit opphavleg **Sodne* å gjera brukt om den høgste toppen, og så er appellativet *fjäll* lagt til for å namngje heile fjellmassivet. Strandberg, ein førande skandinavisk etymolog innom toponymien i dag, konkluderer i god akademisk tradisjon med at han ikkje har kome fram til noko fasits-

var, men at han har gitt eit bidrag for å koma vidare med tolkinga av dette «svårtydda» toponymet. Strandberg har ytt eit særst vektig bidrag i denne samanhengen.

Tolkinga av *De jämtländska sockennamnen Marby och Marieby* (69–72) er temaet til Per Vikstrand. Desse soknenamna finst i Storsjöbygden som har fleire heidensk klingande soknenamn som *Frösön* og *Norderön* (sjå omtalen av *Andersön* nedanfor). I eit slikt perspektiv har *Marby* og *Marieby* blitt tolka som kristne motsvar til dei heidenske. Vikstrand viser at slik er ikkje dei språklege realitetane. Derimot går begge namna attende til det same språklege opphavet, og dei har vore identiske i eldre tid. Både *Marby* og *Marieby* går tilbake til eit eldre **Marghaby*, der førelekken er *margher* ‘mange’. Kva det aktuelle semantiske innhaldet kan vera, er derimot noko uklart, men framkasta tolkingar er mellom anna «bebyggelse», «by med flera gårdar än en» og «den stora byn». Dette står att å utgreia. Bakgrunnen til dei to ulike skriftformene i nyare tid kan vera skilje mellom den talespråklege og den skriftspråklege tradisjonen. Når det gjeld forma *Marby*, skal det dessutan kunna vera slik at det er ein bispevisitasjon i etterreformatorktid som har gitt forma *Marby*. Den ukjende biskopen skal ha reagert mot at lokale assosiasjonar til jomfru Maria vart tolka som katolske og fall nær saman med helgenkult.

Staffan Fridell diskuterer i artikkelen *Bygdeå, Lögdeå, Lögdö – och Lidhult* (73–82) den etymologiske tolkinga av fire svenske stadnamn – *Bygdeå* i Vesterbotten, *Lögdeå* i Ångermanland, *Lögdö* i Medelpad og *Lidhult* i Småland. Alle desse kan ha ein hydronymisk bakgrunn. Fridell går gjennom tolkingssoga til namna ved å referera til sentrale artiklar og forskarar som har gjort etymologiske utgreiingar om dei aktuelle namna. Framstillingane til Fridell er bygde over den same lesten med ein tolkingshistorisk presentasjon fremst og så framlegg til ei eiga tolking dinest. Alle namna vert tolka som opphavlege elvenamn, og dei vert alle studerte som døme på gamal hydronymi. Tolkingane er gjorde til «böjning, krök» (*Bygdeå*), «den ljusa» (*Lögdeå*), «den glänsande» (*Lögdö*) og «glans, sken». Framstillingane er oversiktlege og pedagogiske, og utfyllingane til tidlegare tolkingsarbeid er språkleg relevante.

Lennart Hagåsen gjennomfører i *Trösten – ett hälsingskt bynamn* (83–96) ei drøfting av og eit framlegg til tolking av gardsnamnet *Trösten*. Hagåsen gjennomfører ein grundig og detaljert språkleg analyse av sjølve namnet og ein omfattande realanalyse av sjølve denotatomet. Hagåsen

dokumenterer og vurderer ei stor mengd eldre skriftlege belegg frå 1400-talet til ut på 1800-talet. Dinst utfører forfattern detaljerte analysar av trykktilhøve i namnet, og dessutan grundige vurderingar av vokalkvalitetar i hovud- og utmerkingslekken. Resultatet er at hovudlekken må vera appellativet *sten* ('stein'), medan utmerkingslekken derimot er svært usikker. Hagåsen går så på jakt etter den reelle steinen som kan ha lege til grunn som denotatum, og steinen blir identifisert og dokumentert (foto). Hovudkonklusjonen til Hagåsen er at *Trösten* er namnet på ein stor stein som har blitt ført med isen, noko som «förefaller helt säker» (!). Ikkje noka tvil der i garden altså. Fyrstelekken kan derimot Hagåsen ikkje koma med noka eintydig forklaring på, men han gjev tolkinga «stenen i närheten av en plats som gör folk trötta» eit fortrinn framfor tolkinga «stenen som kopplas i hop med en man som heter Trotte».

I *Elementet stav i norrländska bebyggelsesnamn* (97–116) diskuterer Ulf Lundström appellativet *stav* med tydinga «klippbrant». Namnelekken *stav* med denne tydinga finn Lundström i 20 busetnadsnamn i Norrland: 9 i Västerbottens län, 2 i Norrbottens län, 5 i Jämtlands län, og 4 i Västernorrlands län, noko han reknar som minimumstal. Lundström åtvarar mot å blanda appellativet *stav* saman med *stavar*, som tyder 'smågran'. I busetnadsnamn konkluderer Lundström med at han kan ikkje konkludera sikkert med andre tydingar enn nettopp «klippbrant».

Temaet til Lars-Erik Edlund i *Ett Tusculum i norr. Ett och annat om nybyggesnamn i norra Sverige* (117–129) er oppkallingsnamn i nybyggjargrender, i dette tilfellet Västerbotten. Eit av desse namna er *Tusculum*. Namnet er relativt ungt, frå 1880-åra, og det finst mange parallellar andre stader i Sverige og dessutan i den svenske litteraturen. Bakgrunnen for namnet er den antikke byen *Tusculum* der mange romarar trekte seg tilbake, mellom anna Cicero, og namnet vert difor tradisjonelt tolka som ein stad der ein «drager sig tillbaka undan världsbullret». Eit anna nybyggjarnamn med lokal bakgrunn, som Edlund grip tak i, er *Borup*. Dette namnet viser seg å ha bakgrunn i kortspel med tydinga «sista spelet eller omgången vid et spelparti» eller «något som er det sista».

Daniel Anderssons *Ortnamnens funktioner i flerspråkiga områden* (131–142) er ein diskusjon om kva for rolle ulike stadnamn – med ulik språkkategori bakgrunn som namngjev same lokalitet – har i eit språksamfunn. Problemstillinga vert primært illustrert empirisk med døme frå samiske område i Skandinavia der det finst skilting på samisk og skan-

dinaviske språk. Utgangspunktet er vandalisering av samiskspråklege skilt i Sverige og kva slikt hærverk uttrykkjer. Andersson presiserer at namn i slike fleirspråklege område uttrykkjer mykje meir enn stad-individualiseringar. Problemstillinga vert sett inn i ein ‘språkleg landskap-profil’ der det vert lagt vekt på at ein må setja i fokus *kven* det er namnefunksjonen tener i ein namnehegemonisk samanheng. Viktige utfordringar er namneidentitet, namn som ideologisk representasjon, namn som formidlarar av monokulturelle forestillingar, synleggjering av minoritetsspråk og namn som turistattraksjonar. Artikkelen er eit viktig bidrag i utviklinga av teoriar om stadnamna sin funksjon i fleirspråklege område – sett i både eit synkront og diakront perspektiv.

Eva Nordlinder og Eva Söderberg heidrar i *Från Frostmofjället till Is-termyrträsk. Orter och platser i barnlitteraturen* (153–166) Eva Nyman si interesse for barnelitteratur. Temaet er stadnamn i barnelitteraturen med hovudfokus på den svenske, primært den «norrländsska» barnelitteraturen. Dei to forfattarane har forresten ei kosteleg innleiing der dei presiserer at teksten er skriven av Eva og Eva til «namnen» Eva, og der dei trekkjer fram at heiderspersonen Eva Nyman sjølv las Harry Potter på latin! Utgangspunktet for artikkelen er at miljøa i barnebøkene får si eksternalisering eller ikjøting gjennom stadnamna i bøkene – både gjennom reelle og fiktive stadnamn. Dei peikar særleg på Astrid Lindgren sin allsidige bruk av både fiktive og reelle stadnamn. Andre forfattarar har derimot vore svært spesifikke med å identifisera dei litterære miljøa geografisk ved hjelp av reelle namn. Fiktive, men plausible namn, får eit fyldig avsnitt, men det er særleg symbolske og poetiske stadnamn som interesserer dei to forfattarane. Astrid Lindgren vert også vist til som ein viktig bidragsytar når det gjeld bruk av symbolske og poetiske namn. I denne samanhengen vert særleg boka *Brødrene løvehjerte* sett i fokus med referanse til namna *Nangijala* og *Karmanjaka*.

2 Antroponymi

Olof Holm drøftar i artikkelen *Namnet Andersön i Storsjön i Jämtland – förhistoriskt eller medeltida?* (59–68) namnet på den tredje største øya i Storsjön i Jämtland, *Andersön*. Dette øynamnet har tradisjonalt vore tolka til personnamnet *Anders* (< *Andreas*, som kom med kristendommen til Norden). Holm knyter to problem til ei slik tolking. Denne namnetolkinga nyttar berre skriftformer frå mellomalderen og ser dessutan bort frå det eldste belegget – som finst i *Sverris saga*. Øya må rimelegvis også ha bore

eit namn i førkristen tid. Skulle tolkinga til personnamnet *Anders* vera rett, må øya ha skift namn i mellomalderen, noko forfattaren ikkje reknar med som særleg treleg. Difor tar Holm tak i den namneforma som finst i *Sverris saga*: *Undursey* (sg.) og *Undurseyjar* (pl.). Holm underkastar namneforma ein grundig analyse, og kjem fram til at førstelekken må vera *undurn*, *undorn*, som signaliserer eit bestemt tidspunkt på dagen: enten eit tidspunkt midt mellom dagning og middag (dvs. omkring kl. 09.00) eller eit tidspunkt mellom middag og kveld (dvs. omkring kl. 15.00). Såleis skulle namnet kunne reknast til den gruppa av stadnamn som har fått namn etter kvar sola står til visse tider på dagen. Ei plausibel tolking skulle altså kunna vera «ön över vilken solen står vid *undurn*». *Undursey*, tolka som «ön över vilken solen står vid *undurn*», treng såleis ikkje vera laga så seint som i mellomalderen, med namnet kan ha vorte omgjort då. Det opphavlege øy-namnet kan ha kome til alt i jernalderen og fell såleis godt inn i eit jernalder-namnemiljø i og rundt *Storsjön*, med namn som *Frösön* (< guden Frösøy) og *Norderön* (< guden/gudinna Njårds øy).

Magnus Källström gjennomfører runologiske studiar i *Une, Karl och Ane. Tre föregivna personnamn på runstenen vid Selångers kyrkoruin* (143–152). Målet er å gje rimelege tolkingar av desse tre postulerte personnamna. Källström går systematisk gjennom runeinnskrifta på steinen med omsyn både til lesing av innskrifta og tolkinga av henne. Resultatet til Källström er at berre *Karl* vert ståande som ei nokolunde sikker personnamntolking, sjølv om tolkinga *Karl* får konkurranse av dei alternative namna *Kali*, *Kalli* og *Galli*. *Ane* vert av forfattaren derimot tolka som eit tidlegare ikkje-heimla mannsnamn «runsv. *Æini*», som må «anses som det bästa alternativet». *Une* tolkar Källström som fsv. *synir*, ‘søner’, som viser seg å kunna gje ein logisk samanheng i innskrifta.

B Andre språklege studiar

Thorsten Andersson diskuterer i *Östgermanska* (17–26) korleis det må ha oppstått ei språkgrense mellom ei nord- og austgermansk språkgrein på kontinenta sør om Østersjøen. Særleg er han oppteken av det geografiske området mellom Oder og Weichsel, der ein har vore usikker på kor langt aust germansk strekte seg. Tidlegare har ein lagt vekt på den potensielle gotiske dominansen i området, med Andersson trekkjer fram både gutnisk på Gotland og bornholmsk «burgundisk» som potensielle påverkarar. Han konkluderer med at vi må rekna med ei austgermansk språkgrein som

byggjer på eit potensielt austgermansk språkcontinuum representert ved germanske stammer på veg nordover. Andersson argumenterer med ein stor grad av solid akademisk skjøn, og han konkluderer med at austgrensa for germansk mot slavisk berre kan postulerast med ein viss fleksibilitet.

Maj Reinhammar presenterer i *Prepositionen undan* (271–275) ulike syntaktiske konstruksjonar i svensk og norsk der preposisjonen *undan* er nytta for å styra dativ. I svensk riksspråk er *undan* hovudsakleg adverb. I svenske dialektar høyrer *undan* til dei preposisjonane som «beteiknar retning frå (ngt el ngn)». Reinhammar gjev detaljerte skildringar av syntaktisk distribusjon for korleis *undan* fungerer i svenske og norske dialektar, som t.d. i konkret lokal tyding, som indirekte objekt, som intransitivt rørsleverb og som markering av opphav eller bakgrunn – som ein parallell til *av* eller *efter* i svensk riksspråk. – Interessant er valet av preposisjonen *undan* i eit heiderskrift, påpeikar Reinhammar. Ho skriv at det er Eva Nyman si doktoravhandling frå 2000 om nordiske stadnamn på *-und*, som har fått henne til å assosiera til *under* og *undan*.

Asbjørg Westum sin artikkel *Åtta informanter om talspråk och tal-språkförståelse i Frostviken. En pilotstudie* (277–289) har som tema metodiske granskingar av talemål med fokus på eigenrapportering og individuelle opplevingar (haldningar) til språkforståing og talespråkleg akkomodasjon. Studien byggjer på talespråklege møte mellom informantar frå Frostviken i nordvestre Jämtland og talemålsbrukarar frå Lierne i Trøndelag, og den tar utgangspunkt i ein tidlegare studie som Westum har utført same stad. Motivet er korleis språket verkar inn på lokal identitet. Sidan materialet byggjer på sjølvrapportering, konkluderer forfattaren med at det er uråd å seia noko om den reelle språkbruken, og om språkforståing og akkomodasjon – og at det berre er medvitne meiningar ein får tilgang til. Dette verkar å vera ein nokså kategorisk påstand som ein skulle ønskja var fagleg underbygd.

I *Att skriva fram ett modernt jag. Dagboken som vardaglig skriftpraktik* (291–310) legg Ann-Catrine Edlund fram resultat frå ein tekststudie. Det språklege materialet er dagboksnotat til Julia Englund, ei kvinne som var busett rett nord for Luleå. Analysen er knytt til prosjektet «Ett rum för dagen», eit prosjekt som granskar «vardaglig skriftpraktik», ei tilnærming som skal vera relevant når ein skal studera dagbokskrivarar og dagbokskrivning. Tekstane er frå tidleg 1900-talet. Resultatet av analysen viser at «dagbokens skriftpraktik» tar del i ein identifikasjonsprosess som

knytt til «det moderna jaget» på to måtar. På den eine sida gjev skriftpraksisane gjev høve til å uttrykkja og utvikla ei forteljing om «det egna jaget». På den andre sida gjev dessutan skriftpraksisane høve til identifikasjon med den moderne samfunnsborgaren som vert forventta å skulla beherska skriftmediet og nytta skrift i kvardagslivet.

Fsv. myndrikkia 'mindre träbåt' jämte några samhöriga rodd- och båt-termer (259–269) er ein artikkel der Åke Sandström diskuterer tolkinga av eldre ro- og båttermar. Dei analyserte termene vert alle knytte til den gamalsvenske termen *myndrikkia*. *Myndrikkia* er nemninga på ein båttype som ein meiner vart nytta alt på slutten av 1300-talet. Sandström tolkar båtnamnet *myndrikkia* til verbet *mynda*, «padla» som utmerkingslekk. Grunnordet fører han ein lengre diskusjon om, og meiner den reflekterer *rick(j)a*, «vackla, gunga (sitta och) vagga», om ein båten som seglar ustøtt.

C Historiske studiar

I *Vidar, Bore och Engelbrecht. Om Historiebruket i svensk skidåkning vid förra sekelskiftet* (167–178) diskuterer forfattaren Jan Samuelson bruken av historiske namn i namna på moderne skiklubbar. Artikkelen handlar om framveksten av skisporten i Sverige med vekt på bruk av historiske 'spor' i den framveksande skikulturen som tok til i 1890-åra. Mange norrlandske skiklubbar fekk namn etter staden, som *Kiruna skidklubb*, *Norrköpings skidklubb* og *Nedre Jockmocks skidlöpareklubb*. Andre skiklubbar fekk ikkje-spesifikke geografiske namn som til dømes *Friska Viljor*, *Polstjärnan*, *Hurtig* og *Mars*. Mange av desse klubbane hadde derimot ofte kopling til ein «åsagud» eller ei kopling til førkristen mytologi og historie, som t.d. *Skade*, *Vidar*, *Bore*, *Tule*, *Viking*, *Drott*, *Sleipner* og *Starkotter* («sagohjälte»).

Heiderskriftet *Mellannorrland i centrum* trekkjer på den eine sida opp eit sprikande fagleg og vitskapleg landskap som det tar litt tid å orientera seg i. På den andre sida gjev heiderskriftet eit onomastisk fengslende bilete av dei geografisk og kulturelt midtre og nordlege delane av Sverige, samstundes som det viser fram dei allsidige faglege og vitskaplege interessene til den heidra personen. Bidragsytarane, redaktørane og heiderspersonen bør vera sær sær nøgde.

Gunnstein Akselberg

Arne Torp: *Etternavna våre. Fra Astrup til Åstorp*. Bergen: Vigmostad & Bjørke. 2018. 182 sider. ISBN 978-82-419-1238-2.

Forfatteren er pensjonert professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo og i tillegg kjend som ein kunnskapsrik kåsør og føredrags-haldar om språklege emne. Han skulle dermed ha dei beste føresetnadene for å skriva ei populærvitenskapleg bok om etternamn. Medan det finst eit mylder av bøker om førenamn, nei, det er inga overdriving, er fagbøker om etternamn så sjeldne at det gjekk mest hundre år etter Olaf Olafsens *Norske slægtsnavne* frå 1922 før den neste vart skriven.

Hovudtittelen *Etternavna våre* skulle signalisera at hovudemnet er norske etternamn i tydinga namn på nordmenn i dag, men meir uklart er tillegget *fra Astrup til Åstorp* som kan tolkast på fleire måtar. Forfatteren innser det sjølv og legg til ei forklaring i eit etterord som er interessant nok, nemleg tydingssamanhengen mellom etterledda *rup* og *torp*, den danske forma er utvikla av gammaldansk *thorp* (jf. norrønt *þorp*). Som rimeleg er, legg han også inn sitt eige etternamn i omtalen. At til og med føreleddet *As-* i *Astrup* kan ha opphav i *ås* er eit poeng han ikkje nemner. Undertittelen burde vore forklart tidleg i boka og ikkje i eit etterord.

Tittelen signaliserer heller ikkje den fyldige omtalen av skandinavisk namneskikk, både dansk, svensk og islandsk. Lesarane vil likevel ha stort utbyte av det nordiske perspektivet der Torp har stor innsikt og eit fagleg engasjement.

Torp gjev ikkje eit fullstendig oversyn over utviklinga av norske etternamn og situasjonen i dag, det kan me heller ikkje venta i ei populær framstilling, men har valt m.a. å bruka etternamna i riksforsamlinga på Eidsvoll i 1814 som ein interessevekkjar og eksempelressurs. Det er unekteleg ein god idé, men han ventar likevel til kapittel 8 før han kjem til dette emnet.

I kapittel 1 gjer han greie for grunnen til at han har valt eit bokprosjekt om eit så uvanleg emne som etternamn og ikkje om det langt meir mediefokuserte emnet førenamn. Meir komplisert er det ikkje enn at han har valt etternamn fordi «etternavn er langt mer spennende», og det må vera grunn god nok for ei populærvitenskapleg framstilling.

Mange tenkjer ikkje over at ein del etternamn i mange tilfelle fyrst hadde funksjon som tilnamn. Denne overgangen gjer han greie for i kapittel 2 med undertittelen *Alle etternavn starta som tilnavn*, som nok kan

diskuterast. Han brukar døme som *Brun* og *Schwartz* om hårfarge, *Klein* om liten person og yrkesnamna *Smith* ‘smed’ og *Müller* ‘møllar’ for å illustrera det. At ein person som var smed, fekk tilnamnet *smeden* som så festa seg som etternamn, er ikkje så vanskeleg å forstå, men verre er det med den store gruppa etternamn av gardsnamn som i boka hamnar i gruppa ‘stedstilhørighet’. Etternamn av typen *Torp* vert internasjonalt gjerne klassifiserte som bustadnamn, stadnamn eller gardsnamn heller enn tilnamn sidan dei i alle fall her i landet primært oppstod som eit byråkratisk adressenamn, ei opplysning om kvar bonden hørde heime geografisk.

Som spesialist i norrønt språk og norrøn litteratur er det berre rett og rimeleg at *Torp* går nøyare og meir detaljert inn på norrøn namnetradisjon jamvel om etternamn som kategori ikkje eksisterte i Noreg på den tida, fyrst på 1500-talet dukkar dei fyrste, faste etternamna opp som slektsnamn. I neste kapittel følgjer han tråden vidare med den gammalnorske namnetradisjonen som lever vidare på Island. Igjen ligg det på eit vis eit paradoks her sidan islendingane formelt sett ikkje har etternamn jamvel om slektsnamn frå før den islandske namnelova av 1925 vert førde vidare i dag, med *Thorarensen* på topp.

I den kåserande og stundom springande framstilling *Torp* har valt, finst det mange interessante opplysningar og observasjonar, som at det på Island kunne vera «finere å være ‘sen’ enn ‘dóttir’» (s. 46). Han veit vél at interessa for islandsk kultur er stor i Noreg når han kommenterer kjende namn som *Teitur Þórðarson* og det klassiske dømet *Vigdís Finnbogadóttir* og etternamn som *Thorlacius*, men av og til glir han i lengste laget ut på sidelinja når han legg til ei framstilling om bøyning av islandske personnamn, rett nok gråtona for å markera avstand til resten av teksten. Det verkar som han innimellom misser tittelen på si eiga bok av syne. Likevel, dette er ei populærvitskapleg framstilling der hans eiga subjektiv vurdering vil avgjera kva emne potensielle lesarar kan vera interesserte i.

I eit fyldig kapittel om tida fram til 1814 skriv han om oppkomsten av etternamn som *Beyer*, *Friis* og *Holberg* og innvandringa av tysk-danske etternamn med hanseatar og embetsmenn og handelsfolk av alle slag, namn som er godt synlege i dagens Noreg. Kvifor desse prestisjetunge innvandrarnamna ikkje skapte namnemønsteret for folk flest, har *Torp* ikkje noka god forklaring på. Han tyr derfor til Kristoffer Kruken, professor i namnegransking, som heller ikkje kan gje ei eintydig forklaring,

men legg vekt på m.a. busetnadsstrukturen i Noreg med spreidde og avstengde bygder og einbølte gardar som opphav til typen gardsnamn. Heile brevet frå Kruken er attgjeve s. 130–132.

Noko av det mest interessante – igjen ei subjektiv vurdering – er kapittelet om eidsvollsmennene der han kommenterer og katalogiserer etternamna både typologisk, sosialt og geografisk og etter yrke, frå *Anker*, *Falsen* og *Stoltenberg* til *Amundrød* og *Apeness*, og konkluderer med m.a. at førenamn + farsnamn + adressenamn er namnemønsteret for dei fleste bøndene og lensmennene som møtte. Alt for 200 år sidan ligg dermed det særnorske systemet med bruken av gardsnamn som etternamn føre i eit maktforum som riksforsamlinga på Eidsvoll.

I det lange kapittelet om etternamn i Skandinavia i dag kommenterer han skilnader og likskapar, namn på topp, frekvens og namnetypar, med særleg fokus på patronymfrekvensen og linjer til andre land. Typen patronym som etternamn gjer at forfattaren lett glid over i detaljerte omtalar av og kommentarar til personnamngruppa førenamn.

I kapittel 8 kjem han fram til vår tid med namnelova av 1923 som påbaud faste etternamn, utviklinga mot likestilling i namnevalet frå 1964, bruken av nylaga namn (typen *Jagland*) og framover mot den liberale namnelova frå 2003 som gjeld i dag.

Til vår tid høyrer også innvandrarnamn frå kulturen utanom Europa, vietnamesiske, muslimske (arabiske), somaliske o.a. som han knyter kommentarar til. Her kjem lingvisten til sin rett når han forklarar ordstrukturen i arabisk og det kompliserte systemet i vietnamesisk med minst fem ordtonar og korleis dei kjem fram i skrift.

Til slutt forklarar han skrivemåten av etternamn før og nå og korleis eldre skrivemåtar framleis set tydelege merke i namnepar som Lie : Li, Dahl : Dal, Wiig : Vik. Slike namnepar forklarar han på ein god måte, men også her greier han ikkje motstå freistinga til eit sidesprang for spesielt interesserte, denne gongen om bokstaven *h* m.a. i latin og *th*-lyden i germanske språk.

Det er i meste laget med gjentakingar i teksten, som kan ha bakgrunn i kårserisjangeren. Han framhevar fleire stader likskapen i skandinaviske etternamn og grunnjev det med dominansen av patronym på frekvenslistene i dei tre skandinaviske landa, slik det er i fleire andre europeiske land. Men når me ser forbi namna på topp, dukkar det opp eit heilt anna

bilde med klare skilnader landa imellom, og dessutan skil Norden seg her tydeleg ut frå europeisk etternamnstruktur.

Med større rett kan ein seia at etternamna dei tre landa imellom er svært ulike trass i at nasjonalspråka berre er variantar av same språket. I Noreg utgjer adressenamna (gardsnamna) den vanlegaste typen, som knapt finst i Sverige og i liten grad i Danmark, i Sverige dominerer kunstnamna stort, ein type som manglar heilt i Noreg og Danmark, og Danmark er «det landet i Europa der prosentdelen av de alminneligste slektsnavna er høyest» (s. 117). Dette samsvarer rimeleg godt med vanlege folks oppfatning av etternamna i desse landa. Forfattaren kommenterer rett nok desse skilnadene, men dei kjem ikkje tydeleg fram før i siste delen av boka. På denne bakgrunnen ser kommentaren s. 129 om at «patronymer dominerer veldig sterkt som etternavn i hele Skandinavia» upresis ut når 70% av norske etternamn i 1993 var av typen gardsnamn.

Nokre feil finst innimellom. Torp hevdar s. 116 at eit skandinavisk etternamn som endar på *-gaard*, er «nesten garantert dansk», men det stemmer ikkje heilt. Eit søk i *Norsk etternamnleksikon* (NEL) får over 200 treff på *-gaard*, berre ein mindre del av dei er av dansk opphav. Det verkar ikkje som Torp på s. 161 er klar over at *Bugge* òg kan ha opphav i dei norske gardsnamna *Bogge* i Nesset og *Bugøynes* i Sør-Varanger, og *Blom* på s. 160 kan ha opphav i gardsnamnet *Blom* i Øygarden. Det kjem i alle høve ikkje fram av kommentarane. På s. 161 heiter det at *Gaup*, *Hætta* og *Sara* er dei tre einaste samiske etternamna med over 200 namneberarar i Noreg, men det er nok fleire, sjå NEL s. 19. Det må vera ein formuleringsslipp når forfattaren m.a. på s. 16 og 126 slår fast at det engelske *Smith* er det vanlegaste etternamnet i verda, her meiner han nok av yrkesnamna. Adelskapet vart vel ikkje «avskaffa» med grunnlova i 1814 slik han seier på s. 55, men etter stortingsvedtak i 1821.

I litteraturlista saknar eg Eva Bryllas bok *Andersson, Pettersson, Lundström och ... Beachman. Om nordiska efternamn i sin europeiska omgivning* frå 2009, som er den einaste som kan samanliknast med Torps bok, dessutan den einaste av nyare dato om nordiske etternamn som fanst før denne boka.

Ei framstilling om etternamn må nødvendigvis innehalda eit omfattande materiale, både som døme og til statistiske oversyn. Det er uheldig at boka ikkje har eit skikkeleg register over dette materialet som folk kunne gjera enkle oppslag i. Eg er nokså sikker på at mange lesarar vil

søkja opplysningar om eige etternamn, men det vil dei ikkje finna utan å finlesa eller skumlesa teksten. Framstillinga er både ei bok til å lesa og ei bok til å slå opp i.

Boka er skriven i eit enkelt og munnleg språk som det sømer seg ei populærvitskapleg framstilling, rett nok med ein del meir krevjande filologiske sidesprang for dei spesielt interesserte. Her er morosame kommentarar, les t.d. s. 72 om Svendsen frå Iglærød, artige opplysningar og faglege utgreiingar på alle nivå, frå det lærde til det folkelege – altså noko for alle!

Det var sanneleg på tide at det kom ei populærvitskapleg bok om personnamn med vekt på etternamn som kan løfta kunnskapsnivået i eit forsømt emne i norsk personnamnkultur.

Olav Veka

Tilsend litteratur

- Falck-Kjällquist, Birgit 2018: Ortnamnen i Värmlands län. Del XVII. Register 2. Huvudleder. Skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Serie A: Sveriges ortnamn. Uppsala.
- Hoel, Kåre 2019: Bustadnavn i Østfold 18. [Utgitt ved Tom Schmidt]. Oslo: Novus.
- Löfdahl, Maria 2018: Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. XIV. Ortnamnen i Sotenäs härad. 1. Bebyggelsenamn. Institutet för språk och folkminnen. Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg. Namn och Bygd 106. [Uppsala] 2018.
- Nytt om namn. Meldingsblad for Norsk namnelag 67/68 (2018).
- Plurala ortnamn. Föredrag från ett symposium i Uppsala 6–7 oktober 2016 utgivna av Staffan Nyström & Mats Wahlberg. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi CXLVIII. Uppsala 2018: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Torp, Arne 2018: Etternavnna våre. Fra Astrup til Åstorp. Bergen: Vigmostad & Bjørke.

Medarbeidarar i årgang 36

- Akselberg, Gunnstein, f. 1949. Cand.philol. 1979 (Bergen), dr.art. 1995 (Bergen).
Professor. Adr.: Universitetet i Bergen, Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium (LLE). Postboks 7805, 5020 Bergen.
E-post: Gunnstein.Akselberg@uib.no
- Bjorvand, Harald, f. 1942. Mag.art. 1970 (Oslo). dr.philos. 1988 (Oslo). Professor emeritus. Adr.: Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk. Postboks 1003 Blindern, 0315 Oslo.
E-post harald.bjorvand@ilos.uio.no
- Heide, Eldar, f. 1966. Mag.art. 1988 (Oslo), dr.art. 2006 (Bergen). Professor. Adr.: Høgskulen på Vestlandet. Postboks 7030, 5020 Bergen.
E-post: Eldar.Heide@hvl.no, eldahei@online.no. Nettadr.: <http://eldarheide.net/>
- Helset, Stig J., f. 1971. Cand.philol. 2005 (Oslo), ph.d. 2017 (Bergen). Førsteamanuensis. Adr.: Høgskulen i Volda, Institutt for språk og litteratur. Postboks 500, 6101 Volda.
E-post: stig.jarle.helset@hivolda.no
- Myrvoll, Klaus Johan, f. 1981. Master i norrøn filologi 2009 (Oslo). ph.d. 2015 (Oslo). Førsteamanuensis. Adr.: Institutt for kultur- og språkvitenskap, Universitetet i Stavanger. Postboks 8600, 4036 Stavanger.
E-post: klaus.j.myrvoll@uis.no
- Pihl, Elin, f. 1981. Fil.mag. 2008 (Uppsala), fil.dr. 2014 (Uppsala). Forskningsarkivarie. Adr.: Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen. Box 135, SE-751 04 Uppsala.
E-post: elin.pihl@isof.se
- Veka, Olav, f. 1942. Cand.philol. 1971 (Oslo). Pensjonert lektor. Adr.: Rognvegen 21, 2385 Brumunddal.
E-post: olav.veka@gmail.com